ETO: 32+008+81+82

Létünk

társadalom • tudomány • kultúra
society • science • culture

LV. évfolyam, 2025/3. szám
Year LV, Issue 2025/3

ETO: 32+008+81+82

Létünk

társadalom • tudomány • kultúra
society • science • culture

LV. évfolyam, 2025/3. szám
Year LV, Issue 2025/3

Forum Könyvkiadó, Újvidék
Forum Publishing Company, Novi Sad

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ INTÉZET
Published by The Forum Publishing Company
Felelős kiadó / Responsible Publisher: Antalovics Péter
Főszerkesztő / Editor-in-Chief: Hajnal Jenő
hajnal1954@gmail.com

Kéziratgondozás / Manuscript Maintenance: Buzás Márta
Tördelőszerkesztő / Layout Editor: Beszédes István
Fedőlapterv / Cover Design: Beszédes István

Angol, illetve szerb tartalommutató, összefoglaló és kulcsszavak / English and Serbian Table of Contents, Summary and Key Words: Lulić Emil
ETO-besorolás / UDC Classification: Resócki Vázsonyi Csilla

A folyóiratban megjelent tanulmányokat felkért szakemberek lektorálták.
All the contributions in the quarterly journal "Létünk" are refereed by external professionals from the relevant field.

A Szerb Köztársaság Oktatási, Tudományügyi és Technológiai Fejlesztési Minisztériuma a *Létünk*et M52-es értékű tudományos folyóiratnak minősítette.
The Ministry of Education, Science and Technology of the Republic of Serbia has classified "Létünk" as a scientific journal with the value of M52.

A folyóirat az interneten / Online access: www.letunk.rs

Készült a belgrádi Donat Graf Nyomdában 300 példányban.
A szám ára: 400 dinár. Előfizetés külföldre: 50 €.

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
Szerb Matica Könyvtára, Újvidék

008(05)
LÉTÜNK : társadalom, tudomány, kultúra / Főszerkesztő Hajnal Jenő. – I. évf. 1. sz. (1971)- . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1971- . – 23 cm.

Évente négy szám.

ISSN 0350-4158
COBISS.SR-ID 4664578

TARTALOM

Tanulmányok

Nyelvünk és Létünk

Hodik Péter Krisztina — A vajdasági magyar nyelvművelés fóruma: a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok — 5

Pomozi Péter — Az 1844. évi II. törvénycikk ezer év történeti-nyelvpolitikai kontextusában — 7

Hódi Éva — Gondolatok a *Magyar Nyelvőr* megjelenésének 150. évfordulója alkalmából — 25

Zékány Krisztina — Identitásőrzés szorításban: emberközpontú nyelvművelés Kárpátalján — 31

Constantinovits Milán András — Netnyelv, digilektus, másodlagos írásbeliség – Az új nyelvi jelenségek tanításának kihívásai — 53

Nagy György Virág — A csökkentértékűség kifejezésének elkerülése – a nyelv ereje — 65

Hódi Sándor — A magyar nyelv jelene és jövője – Az ötvenéves Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok köszöntése — 81

Molnár Csikós László — Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok – Dokumentumok (2022–2024) — 89

Nyelvünk és a média

Id. Bagi Ferenc — A *tud* szó mint nyelvi-nyelvhelyességi és nyelvstilisztikai hiba a *Magyar Szó* egyes írásaiban — 97

Létünk hangjegyhídjai

Kónya Sándor — Petőfi-vers, nóta, népdal — 107

A Délvidék vonzásában

Tósoky Balázs — Rajnától a Dunáig – Egy 1848-as pétervárади tüzér hadnagyról — 121

Molnár Tibor — A zentai Habram család története — 133

Könyvismertető

Morvai-Rácz Richárd — Egy bácskai falu településképének kialakulása és változásai — 151

Sőregi Anna — „Virágos kert a horgosi nagytemplom…" — 155

Létünk • 2025/3., 5–6.
ETO: 811.511.141'271.2:061.3(497.113Ada)(09)

DOCUMENT

A VAJDASÁGI MAGYAR NYELVMŰVELÉS FÓRUMA: A SZARVAS GÁBOR NYELVMŰVELŐ NAPOK

A FORUM OF HUNGARIAN LANGUAGE CULTIVATION IN VOJVODINA: THE GÁBOR SZARVAS LANGUAGE CULTIVATION DAYS
FORUM NEGE MAĐARSKOG JEZIKA U VOJVODINI: LINGVISTIČKI DANI GABORA SARVAŠA

Hodik Péter Krisztina
Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, Ada, elnök
szgnye.ada@gmail.com

Az alábbiakban közölt tanulmányok a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokon hangzottak el 2021 és 2024 között, amely rendezvénysorozat évtizedek óta a vajdasági magyar nyelvművelés kiemelt fóruma. Mivel a rendezvénysorozat és a mögötte álló Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület tevékenysége szorosan összefonódik ezekkel a tudományos és ismeretterjesztő előadásokkal, röviden bemutatjuk az egyesület történetét és munkáját.

A Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok a Vajdaság egyik legjelentősebb, nemzetközi hírű rendezvénysorozata, amely több mint fél évszázada szolgálja az anyanyelvi műveltség fejlesztését és a helyes nyelvhasználat ápolását. Tágabb értelemben célja az anyanyelvi megmaradás elősegítése kisebbségi körülmények között. A rendezvény a vajdasági magyarság nyelvművelő tevékenységében meghatározó szerepet tölt be: a nyelvművelő hagyományokra építve, tudományos és ismeretterjesztő funkcióját megtartva, különböző korosztályokat bevonva igyekszik erősíteni az anyanyelvhasználat fontosságának tudatát. Az első nyelvművelő napokat 1970 októberében tartották Adán. 1990-től – a hivatalosan 1993-ban bejegyzett – Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület szervezi a programot, amely az ország legnehezebb időszakaiban – a háborús években, a gazdasági embargó idején, a bombázások alatt és a Covid–19 világjárvány idején – is folyamatosan megvalósult.

A kezdeti évtizedekben a tudományos jelleg dominált, később a nyelvművelés társadalmi szerepének változásával az ismeretterjesztésre jutott nagyobb hangsúly, és a nyelvészet társtudományainak képviselői is bekapcsolódtak a tanácskozások munkájába. 2023-ban az egyesület új vezetőséget kapott; ezzel megindult a programok megújítása, amely jelenleg is tart, és célja, hogy a rendezvények a kor változó igényeihez igazodjanak. Ennek jegyében a ko-

rábban tisztán tudományos konferencia tanártovábbképző jellegűvé alakult, a pedagógusok számára akkreditált képzésként is szolgál, miközben a versenyek formátumának frissítésén munkálkodunk.

Az adai nyelvünnep minden korosztályt megszólít: Ada község negyedik osztályos tanulói játékos nyelvi vetélkedőn vesznek részt; a hetedik osztályosok nemzetközi megmérettetésen hasonlítják össze tudásukat magyarországi, felvidéki, kárpátaljai és erdélyi diákokkal együtt; a középiskolások beszédversenye egy szabadon választott prózai szöveg és egy kötelező szöveg alapján készült szónoklat előadásából áll, szintén nemzetközi mezőnyben. Az általános iskolás, középiskolás és felnőtt korosztály számára esszépályázatot vagy fotópályázatot is hirdetünk az adott évi témához kapcsolódva. A tanácskozásokon neves hazai és külföldi nyelvészek, nyelvművelők és más, rokon tudományterületeken tevékenykedő szakemberek adnak elő. A rendezvényhez minden évben kísérő kiállítás társul, és kultikus mozzanatként minden évben sor kerül Szarvas Gábor szobrának ünnepélyes megkoszorúzására. A kísérőrendezvényeket az adai Szarvas Gábor Könyvtárral együttműködésben, a konferenciát pedig az Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesületével közösen szervezzük. Jó kapcsolatot ápolunk a Csongrád Megyei Honismereti Egyesülettel is, amellyel rendszerint együtt ünnepeljük a magyar nyelv hetét.

Az elismerések rendszere az 1995-ben alapított Szarvas Gábor-emlékéremre épül, amellyel olyan személyeket tüntettünk ki, akik kisebbségi viszonyok között a magyar nyelv és kultúra megőrzésén munkálkodnak. Több év szünet után 2024-ben – a Magyar Nemzeti Tanács jóvoltából – ennek újjáélesztéseként hoztuk létre a Szarvas Gábor-díjat, hogy a nyelvi-kulturális közösségért végzett kiemelkedő teljesítményeket még láthatóbban ismerhessük el.

Hagyományosan a tanácskozások előadásai, a versenyek feladványai, a résztvevők névsora, a pályázatok eredményei, a koszorúzási beszédek, a kiállításmegnyitók és az esti rendezvények képes összefoglalói kiadvány formájában is megjelentek; az utóbbi években azonban forráshiány és a növekvő nyomdai költségek miatt ezt nem tudtuk közreadni. Éppen ezért külön öröm és megtiszteltetés számunkra, hogy a *Létünk* című folyóirat most felvállalta: válogatást közöl az elmúlt évek anyagából.

Létünk • 2025/3., 7–24.
ETO: 342.725(439)(09)

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

AZ 1844. ÉVI II. TÖRVÉNYCIKK EZER ÉV TÖRTÉNETI-NYELVPOLITIKAI KONTEXTUSÁBAN

THE ACT II OF 1844 IN A THOUSAND-YEAR HISTORICAL AND LANGUAGE POLICY CONTEXT
ZAKON BROJ II IZ 1844. GODINE U ISTORIJSKO-JEZIČKOPOLITIČKOM KONTEKSTU HILJADU GODINA

Pomozi Péter
PhD, dr., finnugor nyelvtudomány, nyelv- és irodalomtudományok
Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpont, Budapest
igazgató, tudományos főmunkatárs
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemeskürty István Tanárképző Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Budapest, tanszékvezető egyetemi docens
Pomozi.PeterGyula@uni-nke.hu

Összefoglaló • A tanulmány az 1844. évi II. törvénycikket vizsgálja, amely a magyar nyelvet hivatalossá tette, és mérföldkőnek számít a magyar nyelv történetében. A szerző történeti-nyelvpolitikai összefüggésben mutatja be a törvény előzményeit és következményeit, kiemelve, hogy a jogszabály nem értelmezhető önmagában, hanem csak a Magyar Királyság több évszázados önrendelkezési és nyelvi hagyományainak kontextusában. A tanulmány kitér arra, hogyan változott a magyar nyelv státusza a latin közéleti dominanciájától a modern nemzetállami nyelvpolitika kialakulásáig, valamint hogyan járult hozzá a törvény a nemzeti egység és identitás erősítéséhez. Ugyanakkor a szerző bemutatja azokat a konfliktusokat is, amelyek az etnosemleges hivatalos nyelv megszűnésével jártak, és amelyek hozzájárultak a későbbi nemzetiségi feszültségekhez. A történeti keretben értelmezett vizsgálat rávilágít arra, hogy a magyar nyelv hivatalossá tétele egyszerre jelentett előrelépést és kihívást a Kárpát-medencei többnyelvű társadalomban.[1]

Kulcsszavak • **1844. évi II. törvénycikk, magyar nyelv, nyelvpolitika, nemzetiségi jogok, történeti kontextus, Magyar Királyság**

[1] Írásom *Az 1844. évi II.: tc.: Egy törvény elő- és utóélete a nyelvpolitika szemszögéből* című előadás alapján készült, mely a 2024. évi Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokon hangzott el.

1. NYELVI JOG ÉS NEMZETPOLITIKA TÖRTÉNETI TÁVLATBAN

E rövid tanulmány elsődleges célja, hogy a magyar nyelvet hivatalossá tevő 1844. évi II. törvénycikket visszahelyezze korának nyelvpolitikai kontextusába, ugyanis a 19. század magyar nyelvpolitikai fejleményei aligha érthetők meg az 1844-es törvényhez vezető út előzményei, illetve 1848–1849, majd 1868 kisebbségi nyelvi jogalkotása nélkül. A II. törvénycikk kilenc cikkelye mérföldkő az egységes magyar irodalmi nyelvváltozat (standard változat) térnyerése, a kárpáti magyar nyelvközösség egységének kinyilvánítása, a magyar nemzeti érdekképviselet szempontjából. Nyilvánvaló azonban, hogy minden potenciális érdekérvényesítés potenciális ellenérdekeket is sérthet, s az ellenérdekűek adott esetben a politikai és a kultúrharc minden nemes és nemtelen eszközét is bevethetik vélt vagy valós sérelmeik ellen. Ezért az 1844-es magyar nyelvről és nemzetiségről szóló II. tc. tárgyalását e sorok írója csak a 19. század nyelvijog-alkotásának teljességében, a nemzeti és nemzetiségi nyelvi paragrafusok teljességében, a Magyar Királyság önrendelkezés-történeti tényeinek fényében tartja hitelesnek és célirányosnak.

Ebben az összefüggésrendszerben vizsgálódva közelebb kerülünk egy sarkalatos nemzetpolitikai kérdés megválaszolásához is. Mi az, ami Trianon előtt teljesen másképp működött a soknyelvű, soknemzetiségű Magyar Királyságban, mint a trianoni békediktátum után a szintén etnikai-nyelvi tarkaságot öröklő (utód)államokban? Mi az, ami kilencszáz éven át szabad folyást engedett a nyelvi-etnikai folyamatoknak, s mi az, ami 1920 (valójában már 1918) után megakasztotta ezt, olyannyira, hogy az az akkor kisebbségbe kerülő magyar szórványok (fel)morzsolódásához, és az akkori tömbök szórványosodásához vezetett? A történeti keretbe ágyazott kép segítheti a hatékony kisebbségvédelemhez szükséges tisztánlátást, a tények és folyamatok mítoszés ellenmítoszmentes értékelését.

2. AZ „1844. ÉVI II. TÖRVÉNYCIKK A MAGYAR NYELV ÉS NEMZETISÉGRŐL" KÖZVETLEN ELŐZMÉNYEI ÉS JELENTŐSÉGE

Kölcsey Ferenc, midőn 1832-ben harmadjára is szólásra emelkedett a magyar nyelv hivatalossá tétele ügyében a pozsonyi Országgyűlés Mihálykapu utcai alsóházában, joggal érvelt a latinitásnak a reformkorra muzeálissá merevedett egyeduralma ellen. Európa-szerte alakultak „nemzetállamok", melyek valamely (relatív) többség modern, standardizált (akkoriban inkább standardizálandó) anyanyelvét kívánták hivatalossá tenni a korábbi *lingua francák* he-

lyett. A Magyar Királyság területén a latin mint közéleti, jogi és tudományos lingua franca alaposan túlélte korát. Ebben jelentős szerepe volt II. József erőszakos németesítésének és a királyság etnikai-nyelvi sajátosságainak éppúgy, mint a Kölcseytől is ostorozott főrendi kényelmességnek.

Jellemző adalék Kölcsey beszédéhez, hogy a latinitás még a közoktatás elemi szintjein is általánosan megjelent egészen 1845-ig. Mária Terézia (első) Ratio Educationisa ugyan engedményeket tett az anyanyelvek és a német javára,[2] de még a latinos hagyományok részbeni fenntartása mellett (ANDRÁSSY 2017: 68). Balázs János *Magyar deákság* című, ma is időszerű művében Kalmár György 1770-ben Pozsonyban kiadott *Prodomus* című munkáját idézi, melyben „a korabeli iskolázást teljesen eredménytelennek ítéli, s ennek okát a latin nyelvű oktatás erőltetésében látja" (vö. BALÁZS 1980: 15–19). Balázs ugyanitt idéz Kalmár *Summa* című hexametereiből is a kizárólagos latin oktatás haszontalanságáról:

> Mennyi időt veszt el a deákzással csak a férfi![3]
> Több az, aki soha meg nem fogja tanúlni e nyelvet:
> némelyik pedig ám későre ha érti meg aztat.
> Hát azalatt semmit nem horda rakásra magának!

A latinitás közéleti és oktatási túlreprezentáltsága mellett a németesítő törekvések, melyek II. József uralkodói évtizedében voltak a legerősebbek, szintén fokozták a magyar nyelv jogi státuszának rendezéséért vívott küzdelmeket. A hivatalossá tétel igényét táplálták a magyar történelmi eseményekből, a török kor pusztításai nyomán a magyar rovására történt etnikai-nyelvi térszerkezeti változásokból következő, jellegzetes *Kulturnation*-felfogások is, mivel ezek a magyarság erejének és egységének kulcsát a közös nyelvben és kultúrában látták. Elsőként Sylvester János tett ilyen irányú megjegyzéseket

[2] A *de facto* teljesen magyar anyanyelvű közoktatás kezdeteit 1845-től számolhatjuk. Ekkor jelent meg a Helytartótanács *Magyarország elemi tanodáinak szabályai* című rendelete. „Ez a szabályzat két tagozatra bontotta az elemi iskolát. Az alsó elemi két évfolyamának tananyaga mindenki számára azonos volt. A képzés anyanyelven folyt, a nemzetiségek lakta területeken a magyart is tanították. A felső elemi iskola háromosztályos volt. Latint csak a gimnáziumba készülőknek tanítottak, a harmadik osztályban" (PUKÁNSZKY–NÉMETH 1996: 361–362).

[3] A *férfit* Kalmár nem abban az értelemben szúrja be, hogy a leányok oktatását ne támogatná, épp ellenkezőleg: Kalmár korát messze megelőzve amellett tör lándzsát, hogy a nőket a felsőbb iskoláztatásból sem kellene teljesen kizárni.

1539-es *Grammatica hungarolatinájában*: „El volt rejtve idáig anyanyelvünk kincsesládája is, amelyet most találunk meg. Ha nem vonakodunk élni vele, akkor rövidesen koldusszegényekből dúsgazdagokká lehetünk" – írja, s ezzel nemcsak anyanyelv, nemzeti művelődés és identitás kérdését kapcsolja össze, hanem az épp három részre szakadó országban a kultúrnemzet-felfogás igen korai jelét adja (vö. SYLVESTER 1989/1539: 67). E gondolat hol búvópatakként, hol elő-előtörve maradt fenn a magyar irodalmi gondolkodásban a 18. század derekáig, hogy aztán kifejlődve jelenjék meg Bessenyeinél, s szerteágazó nemzeti programként gróf Széchenyi Istvánnál. Akadémiaalapítástól a *Hunniá*ban és másutt megfogalmazott eszmé(nye)iig, melyekre alább még visszatérünk.

Sajnovics János 1770-ben már imperativusban eleveníti fel a sylvesteri gondolatot *Demonstratió*ja zárszavában: „Most vagy soha! Itt az idő, hogy mi magyarok nekilássunk anyanyelvünk művelésének, és mind a köznapi használatban, mind a nyomtatott könyvekben egyaránt halhatatlanná tegyük: bízom abban, hogy helyesli ezt minden igaz szívű ember, ha megérti, mivel tartozik ki-ki a hazájának" (vö. SAJNOVICS 1994/1770: 116). Sajnovics ezzel megelőzi a testőrírók, Bessenyei György és Báróczi Sándor (1778, illetve 1780-ban) napvilágot látott, immár valódi nyelvi programcikkeit.

Köztudomású, hogy Széchenyi a magyar nyelv minél teljesebb kimővelése érdekében ajánlja fel a pozsonyi felsőházban, 1825. november 3-án birtokainak éves jövedelmét, ekképpen: „Nekem itt szavam nincs. Nem vagyok tagja a követek házának. De birtokos vagyok; és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtse, mely avval segítse elő honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom reá." Fontos, hogy nemcsak a magyaroknak, hanem „honosainknak", értsd a Magyar Királyság minden *hungarusának* neveltetését. Ez az a felfogás, amely 1844 törvénycikkeiben és implementációja során felszínre fogja hozni az elvi-nemzetstratégiai ellentéteket. Széchenyi szavaival élve a szájhazafiak és a tetthazafiak közötti ellentéteket. De ne szaladjunk a dolgok elébe! A Magyar Tudós Társaság hamarosan meg is alakul, és a nyelvi standardizáció és presztízsemelés szempontjából kulcsfontosságú, kiváló munkákat ad ki. 1831-ben feláll a magyar nyelv grammatikájának és szótárának bizottsága, 1832-ben megjelenik az első akadémiai helyesírás, *A' magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai,* 1838-ban kiadják a 9600 címszavas *Tájszótár*t, 1846-ban pedig *A magyar nyelv rendszere* címen az első akadémiai nyelvtant. Közben zajlik *A magyar nyelv szótárá*nak, más néven a Czuczor–Fogarasi-szótárnak a szakmai előkészítése. Így mire a nemzeti nyelv státuszrendezésének kérdése megoldódik, a standardizációja részben már megtörtént, az akadémiai nagyszótár előkészítése pedig kezdetét vette.

A magyar nyelv hivatalos státuszának megerősítésére is történtek már korábban kísérletek. Az 1790. évi XVI. tc. szerint „bármiféle ügyekre nézve idegen nyelv nem fog használtatni", s „a gimnáziumokon, akadémiákon és a magyar egyetemen a magyar nyelv- és írástan számára külön tanár fog beállíttatni" (idézi ANDRÁSSY ugyanott). Ennek a kor- és jogtörténeti folyamatnak egyfajta megkoronázása az 1844. novemberi II. tc. a magyar nyelv és nemzetiségről, mellyel *de jure* hivatalossá vált a magyar nyelv az országban a „kapcsolt Részeket", azaz Horvátországot és Erdélyt kivéve. Itt kell visszautalnunk arra, hogy a Helytartótanács *Magyarország elemi tanodáinak szabályai* című közoktatási szabályzata elsőként rendelte el az első két, illetve részben három elemiben a kizárólagos anyanyelvi oktatást, mely épp ennek a törvénynek a folyománya. Nyugvópontra azonban e törvénycikk nyomán nem juthatott a magyar nyelv ügye, még ha a kortársak egy pillanatig ezt remélték is. Mivel korábban a latin, azaz egy holt nyelv töltötte be a hivatalos nyelv szerepét, ez senkinek sem volt anyanyelve, ennélfogva a törvénykezés és a közigazgatás nyelvhasználata nem válhatott nemzetiségi villongások terepévé. Ezután viszont a lakosság legnagyobb hányadának élő anyanyelve lett a hivatalos nyelv. Ez kedvezően érintette a legnagyobb hányadot, viszont ezzel megszűnt a hivatalos nyelv etnosemleges státusza, és ezt az ekkor már egyébként is erős nemzetiségi, sőt szeparatista mozgalmak magyarellenes kártyaként kezdték felhasználni. A radikalizálódás annak ellenére erősödött, hogy a II. tc. teljes mértékben megfelelt a korabeli európai gyakorlatnak, sőt, annál jóval demokratikusabb volt,[4] tekintettel az abban foglalt hatalmas területi korlátozásokra.

A törvénycikk 1–3. §-a az Országgyűlés nyelvéről rendelkezett, a kapcsolt Részek itt is kivételeket élveztek, mert megtarthatták a latint is. A 4–7. § az államigazgatás és az ügyintézés, a 8–9. § pedig az oktatás nyelveit határozta meg. A kapcsolt Részekkel folytatott levelezésben is megmaradhatott a latin. A 8. § értelmében „Ő Felsége már kegyelmesen elrendelte, hogy a magyar nyelv a kapcsolt Részekbeli fő-, és minden középiskolákban (Academia és Gymnasiumokban) mint rendszerinti tudomány taníttassék." Más szóval a nem magyar önkormányzati területeken a magyar tanítása csakis a felsőbb oktatásban mint második, környezeti nyelv rendeltetett el, meghagyva ezzel

[4] Az 1844. évi II. tc. bevezetése olyan logikus lépés volt, amelyet Európa számos állama jóval korábban meglépett. VIII. Károly francia király már az 1490-es moulins-i rendelettel *(ordonnance de Moulins)* előírta, hogy a törvénykezés nyelve csak a francia vagy az anyanyelv lehet. Az 1539. évi villers-cotterêts-i rendelet azonban már expressis verbis a francia nyelv kizárólagos használatát írta elő, a királyság más nyelvváltozatainak regionális szintű hivatalos használata ezzel lekerült a napirendről. Erről bővebben lásd: NAGY 2019: 80–82.

hatalmas területek teljes nyelvi autonómiáját, még ha ez csak implicit módon foglaltatott is a szövegbe. Ezen esetekben pedig nem latinról, hanem a horvát, a német nyelvi-kulturális autonómiákról beszélünk. Előbbi Horvátország teljes, utóbbi többek közt Erdély számos szász területét érintette.

Összességében tehát jó három évszázadnyi kulturális, és háromnegyed évszázadnyi nyelvpolitikai harc eredményeképp oly törvény született, mely a magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jövője szempontjából létfontosságú volt, és nemcsak kiállta az összevetést a kontinens más korabeli hivatalos nyelvi szabályozásaival és állami gyakorlatával, hanem a kapcsolt Részek kivételes státusza miatt meg is haladta azokat. Hogy miért öntött mégis olajat a békétlenkedés tüzére e törvénycikk, azt csak a kérdés tágabb, történeti kontextusa alapján érthetjük meg igazán.

3. AZ 1844. ÉVI II. TÖRVÉNYCIKK KÁRPÁT-MEDENCEI ÉS EURÓPAI KONTEXTUSBAN

A magyar történeti nyelvi jogi és nyelvpolitikai fejlődés – még ha a 18. századot megelőző folyamatok csak igen erős megszorításokkal illethetők is ezen szakszavakkal – jellegzetesen a királyság etnikai-nyelvi realitásait tükrözték, mert ezen realitások alapján születtek személyi és területi jellegű önkormányzatisági döntések. Ugyancsak a nyelvi-etnikai realitások keretében képzelték magyarok és más *hungarus*ok,[5] írók, költők, nyelvtudósok a magyar nyelv fejlesztését is.

Itt kell utalnunk a *Staatsnation-* és a *Kulturnation* (bővebben lásd például POMOZI 2021: 69–74) közötti államszervezési felfogás alapvető különbségeire, mert ennek a 18. századtól, különösen is annak derekától kezdve már komoly kihatása volt az adott államok nyelvi-jogi kereteire, az esetleges nemzetiségekkel (őshonos kisebbségekkel) kapcsolatban alkalmazandó szabályozott vagy egyszerűen csak *de facto* nyelvpolitikára. Nem véletlen az sem, hogy míg Sylvester János Mohács árnyékában tipikus kultúrnemzeti programot valósít meg, addig Berzeviczy Gergely 1817-ben már a francia etatista modell identitásszervező erejét magasztalja egy Bécsben kiadott írásában (BERZEVICZY 1817: 287–289). Mindehhez vegyük még hozzá Csernus-Lukács megállapítását, miszerint „[a] 19. században fokozatosan kezdetét vette az a folyamat, melynek eredményeképpen az egyén már nem felekezeti, állami vagy

[5] A *hungarus*-tudatra és a *hungarus*-tudatú tudósok szerepére itt nincs mód külön kitérni, de fontos és nagyon pozitív szerepet töltöttek be a nemzeti-nemzetiségi *status quo* megtartásában. Minderről bővebben lásd például POMOZI 2021 és NAGY D. 2024.

dinasztikus alattvalói, hanem nemzeti hovatartozás alapján definiálta magát, amelyben a nyelv mint a nemzethez (vagy nemzetiséghez) tartozás elsődleges kritériuma kapott szerepet" (CSERNUS-LUKÁCS 2020: 67–68).

Az a ma is gyakran hangoztatott nézet, miszerint az embereknek a nyelvcentrikus polgári nemzetállami identitásmodell előtt nem volt etnikai és nyelvi identitásuk, természetesen nem állja meg a helyét.[6] A Magyar Királyság egyes területein gyakran mozaikszerűen egymás mellett élő nemzetiségek igenis érzékelték a szomszéddal szembeni nyelvi különbségeket, azonban ez magyar földön nagyon hosszú időn át nem vált ellenséges ideológiaképzés alapjává, melynek következtében e területeken békésen folytak (akár többszörösen is *vice versa*) asszimilációs folyamatok, illetve alakultak ki és át folyamatosan két- és többnyelvűségi mintázatok.

Amikor az 1844. évi II. törvénycikk látszólag sikeresen lezár egy több mint fél évszázados nyelvi jogi küzdelmet, akkor nem egyszerűen a nemzetiségekkel szembeni nyelvi semlegesség elve változik meg, hanem lehetővé válik a törvény ellenséges olvasata, mely szerint itt egy *Staatsnation*-típusú, etatista, diszkriminatív hatalmi fordulat zajlik. Ez ebben a formában, mint a törvény fentebbi értékeléséből láttuk, természetesen távolról sem volt igaz, ez azonban nem akadályozta sem ennek a nemzetiségi interpretációnak a létrejöttét, sem Bécs mindezt támogató, Magyarföld népességét igen rövidlátó módon megosztó politikáját, mellyel lényegében az Osztrák–Magyar Monarchia későbbi felmorzsolódását is siettette. Képletesen szólva Bécs letarolta a hegyoldalt védő erdőt, majd a 20. század hajnalán csodálkozni kezdett, hogy az özönvíz elmossa a védtelenné vált hegyoldalt…

Az imént vázolt repedések gyorsították a századfordulón még igen erős és értelmiséget integráló szerepet is betöltő hungarus-tudat szétmállását. A dinasztikus, uralkodóhoz és részint a Szent Koronához kötődő, toleráns kultúrközösség-tudatot szó szerint szétforgácsolták a születő és fokról fokra

[6] Képessy Imre szerint például: „Általánosságban véve elmondható, hogy II. József uralkodásáig hazánkban egyáltalán nem volt napirenden a nemzetiségi kérdés. Az ő erőfeszítései a német nyelv hivatalos nyelvvé tételére hívták elő első körben a magyar nyelvújítási mozgalmat, ami aztán mintaként szolgált a történelmi magyar államterületen elő többi nemzetiség számára is" (KÉPESSY 2020: 119). Ezt súlyosan leegyszerűsítő álláspontnak tekintjük. Egyrészt a magyar nyelvújítás *de facto* a reformáció korától kezdve folyamatosan létezett, másrészt nem azért nem volt nemzetiségi kérdés, mert magyar, horvát, rác, oláh, német nem érzékelte a nyelvi-etnikai különbségeket, hanem azért, mert a Magyar Királyság mindvégig józan, gazdag önkormányzati rendszert kiépítő politikája miatt nem voltak korábban tartós és tömeges nemzetiségi ellentétek. (Egyébiránt már a tridenti zsinat is felismerte a nyelv csoportidentitást létrehozni képes erejét.)

szeparatistábbakká váló párhuzamos nemzettudatok. Ezeknek első igazán keserű gyümölcsei az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc idejére „értek be", mindannyian ismerjük történelmi tanulmányainkból ennek délvidéki, erdélyi és felső-magyarországi következményeit, a magyar függetlenségi harc sokfrontossá válását. Felmerül hát a kérdés, hogy a gyorsan kialakult nemzetiségi viszálykodás egy körültekintőbben szövegezett, teljesebb, egy, a *de facto* autonómiajogokat kartálisan is rögzítő jogszabállyal mindez elkerülhető lett volna-e. Egészében nyilván nem, azonban a helyzet magyarellenes éle bizonyára mérsékelhető lett volna, különösen az évszázados, békés köznépi együttélést módszeresen mérgező szeparatista értelmiségi mozgalmak eszköztárát korlátozhatta volna. Az 1844. évi II. törvénycikk tehát mindenképpen hiányos maradt annyiban, hogy explicit módon nem rendelkezett a nemzetiségi nyelvek jogállásáról, vagy nem rendelkezett legalább egy ilyen törvénycikk gyors megalkotásáról.

Még egy apróságot meg kell itt említeni: a némettel, majd a latinnal is szembeforduló, előbb rendi, később már részben polgári magyar törekvésekkel megszűnt egy fontos, közös ellenségkép is. 1790-ig a németesítés elleni küzdelem közös ellenségképet adott Magyarföld minden lakosának, amint azonban a magyarországi nemzetiségek nemzetállami és államnyelvi törekvéseket véltek a magyar nyelvújításban és a nyelvpolitikai küzdelmekben felfedezni, szembefordultak azzal. Mindezen veszélyt látva mondta gróf Széchenyi István azt, amit 1825 őszén Pozsonyban mondott, és mindezt a veszélyt látva, a reformkor megelőző 17 évének nyelvpolitikai és nemzetiségi szeparatista tendenciáit látva mondja majd el 1842-es akadémiai beszédét.

Széchenyi 1842. november 27-én felolvasott akadémiai közgyűlési (elnöki) beszédében[7] óvott a még el sem fogadott nyelvtörvény túlbuzgó, „betű szerinti" alkalmazásától. Korának „szájhazafiaitól" féltette a történelmi Magyarország integritását. Intett a pánszláv radikalizálódást kockáztató túlzott buzgólkodástól. Nem az erőszakos, nemzetiségi mozgalmakat kiváltó vagy tovább fokozó asszimilációs törekvések, hanem a *fair* kulturális harc híve volt. „Erkölcsi felsőbbség mindig s mindenütt győzött erőszakon", írja (SZÉCHENYI 1981/1842: 47), és arra a következtetésre jut, hogy „[m]ás részrül világos, hogy minden nép, és eképp a magyar is, egyedül minőség és nem szám által olvaszthat más vért magába" (SZÉCHENYI 1981/1842: 49). Tehát a magyar nyelvközösségnek szerinte „olvasztói felsőbbséggel kell bírni" (SZÉCHENYI 1981/1842: 49).

[7] Teleki József gróf, az Akadémia első elnöke kérte fel – távolléte miatt – az elnöki beszéd megtartására.

Széchenyi *expressis verbis* figyelmeztetett az erőszakos, betű szerinti törvényalkalmazás elemi, magyarellenes fanatizmust tápláló veszélyeire: „Nem elég mai időkben törvényeket írni, de azok iránt szimpátiát is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvényeknek nem hódol, mely előtte gyűlöletes, sújthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját veszti; mert mártírt emel, ez pedig fanatizmust szül" (SZÉCHENYI 1981/1842: 44). A boldogító megoldás csak a már említett minőség, minőség, minőség lehet, az *olvasztói felsőbbség* elérése. A kor sajnos nem érthette meg időben a grófi lángelme igazát.

Tény, hogy a kortársak előbb-utóbb megértették Széchenyi nemzetstratégiáját, sajnos inkább utóbb. Pedig, ha az 1849. évi VIII. törvénycikk időben, az 1844. évi II. törvénycikk kiegészítéseként született volna meg... Ám nemcsak a történelemben, a nyelvijog-történetben sincs értelme a „mi lett volna, ha" gondolatmenetnek. Mindenesetre, hogy Széchenyi nem rémeket, hanem reális veszélyeket látott a közéletben, arra – sajnos számos ilyen volt – álljon itt Ján Kollárnak, a reformkori pesti evangélikus hitközség lelkipásztorának a példája. Ján Kollár (1793–1852)[8] majd három évtizeden át pesti tót evangélikus lelkész, verselgető ember, a szélsőséges (cseh)szlovák ideológia előhírnöke volt. Később, 1849 és 1852 közt Bécsben egyetemi tanár, utóbbi fő oka, hogy 1849-ben jónak látták érdemei elismeréseként Bécsbe menekíteni. Kollár „Szlovák népdaloskötet"-et is kiadott, népdalai azonban hemzsegnek a propagandisztikus hamisítványoktól.[9] Kettőt közlök itt belőlük, hogy fogalmat alkossunk a korabeli nemzetiségi küzdelmek időnként izzó, propagandisztikus magyarellenességéről:

Maďari, Maďari, ja chcem byť Slovenka,
Nebola, nebudem ja vaša frajerka.

Keby boli Slováci,
Išla by ich bozkati.
Ale že sa Maďari,
Všecku by ma zbabrali.

[8] Csak névrokona Adam František Kollárnak (1718–1783), Mária Terézia császárnő magyargyűlölő udvari főkönyvtárosának és bizalmas tanácsnokának.

[9] Szomorú könyvészeti érdekesség, hogy „népdalait" még 1953-ban is változatlan tartalommal adták ki Prágában. E „népdalok" magyar fordítása: Magyarok, magyarok, tót lány maradok én, / Nem voltam, nem leszek soha szeretőtök! Illetve: Ha szlovákok lennének, / Megcsókolnám őket, / De mivel magyarok, / Bepiszkítanának.

Visszatérve 1849-re, ennek nyarán megszületik a VIII. törvénycikk a nemzetiségekről, lényegében teljes nyelvi-kulturális autonómiát kínálva, azonban ez – a hadihelyzet súlyosságát tekintve – sajnos már megkésettnek tekinthető, időközben a Kollárok vetésének magvai beértek. Ugyanakkor a VIII. tc. megkésettségéről beszélni európai kontextusban mégiscsak paradox lenne, hiszen ez a törvény ugyanúgy úttörő volt a korabeli Európában, ahogy az lett később az 1868-as XLIV. törvénycikk is.

4. NÉHÁNY SZÓ A MAGYAR ÖNRENDELKEZÉSI HAGYOMÁNYOKRÓL ÉS AZ 1849. ÉS AZ 1868. ÉVI NEMZETISÉGI TÁRGYÚ TÖRVÉNYKEZÉSRŐL

Ahhoz, hogy még inkább megértsük, mennyire szervesen, a Magyar Királyság sok évszázados autonómiahagyományain alapult 1849 és 1868 nemzetiségi törvénykezése, röviden szólni kell e korábbi századokról is. A magyar királyok a regionális politikai és gazdasági érdekérvényesítés keretei között évszázadokon keresztül biztosították a nemzet és a nemzetiségek békés fejlődését, egymás melletti létét a többnyelvű-többnemzetiségű birodalomban. Az „etnikai mintázat" kifejezés, melyet már többször használtunk, a királyság egyes területein nem metaforikusan, hanem szó szerint volt értendő.

A magyar autonómiajog fejlődésének korai és eklatáns példája II. András király kiváltságlevele, szászosan az „Arany szabadságlevél" *(Der goldene Freibrief)*. Kibocsátása nem esetleges történelmi pillanat műve volt, „pusztán" az észszerű uralkodói joggyakorlat első kartális megjelenése. Az Andreanum nemcsak korai volta, hanem tartalmi összetettsége, sokoldalúsága miatt is kiemelkedő európai örökség.[10]

Az Andreanum példát mutat abból is, hogyan lehet egy multikulturális[11] birodalomban a nyelvek és népek sokszínűségét a folytonos üldöztetéssel járó politikai feszültség és gazdasági romlás helyett a régiók és az egész ország gazdagodására, csinosodására használni. Királyaink tehát megértették, hogy a területi önrendelkezések rendszere, a királyság belső etnikai-nyelvi egyensúlya és békéje nemcsak a politikai stabilitást segíti elő, hanem az önrendelkezési

[10] Szövegének részletes történeti, részben jogtörténeti elemzése megtalálható például a Komlóssy József gondozásában napvilágot látott 2004. évi Érszegi-kiadásban vagy P. Szabó Béla tanulmányában (ÉRSZEGI 1983–2004; P. SZABÓ 2022).

[11] *Multikulturális* nem a szónak újabb, eltorzított, nyugati *mainstream*-aktuálpolitikai, hanem eredeti jelentésében: egy régió őshonos nyelveinek-kultúráinak együtt létezése, átfedése, kölcsönös egymásra hatása értelmében. A két fogalom szembeállító definícióját lásd például itt: BAKK 2024: 44.

jogot kapott régiók gyors gazdasági felemelkedését is biztosítja. Azonban az Andreanum sem előzmények nélküli. Utalnunk kell a korai magyar sztyeppei államiságra, mint az Árpád-kori államszervezet előzményeire is, hiszen a jelentősebb sztyeppei államok *ab ovo* multietnikusak és többnyelvűek voltak, és a birodalmi kohézió alapja a szövetséges etnikumok tökéletes katonai szervezettsége és fegyverhűsége, nem pedig a kulturális, nyelvi vagy ideológiai alapú elnyomás volt. A Magyar Királyság 10. század végi megalapításakor szintén többnyelvű és többkultúrájú volt: a magyarok csoportjai mellett nyugati és déli szlávok, besenyők és más törökségi nyelvű csoportok alkották a helybéli lakosságot, s hozzájuk csatlakoztak már Géza fejedelem, Szent István apja idejében az első itáliai és bajor, szász előkelők.

A magyar uralkodók Szent István király óta becsülték és méltányolták a jövevények *(hospes)* szokásait és sajátosságait – hitüket, nyelvüket is beleértve. Ez a fajta észszerű és bölcs uralkodói gyakorlat jelenik meg a szent király Imre fiához intézett intelmeinek VI. részében, amelyben így szól az udvarba új európai értékeket hozó jövevényekről:

> „Mert a vendégek, minthogy különféle tájakról és országokból jönnek, ennek megfelelően különféle nyelveket, különféle ismereteket és fegyveres erőt hoznak magukkal, s mindezek díszére válnak a királyságnak, emelik az udvar tekintélyét, és elriasztják a külföldiek pökhendiségét. Mert az egy nyelvű és egy szokás szerint élő királyság gyenge és törékeny."[12]

Ebbe a folyamatba illik az 1224-es Arany szabadságlevél. Általa és belőle is merít az a Kárpát-medencei összetett többnyelvűségi minták iránti állami szintű elfogadó, időnként kifejezetten támogató viszonyulás, mely a Magyar Királyságot ekkor úttörővé, a 19. század második felében pedig a korszakosan új nyelvi jogi irányok társalkalmazójává tette Európában. Az 1849. és 1868. évi nemzetiségi jogokat tételesen garantáló magyar törvényekhez hasonló csak Ausztriában és Svájcban volt, egyes osztrák rendelkezések lényegében anticipálták a magyar törvényeket (vö. NAGY 2020: különösen 170–173).

[12] István király intelmeinek több magyar kiadása és fordítása is van. Mi itt Bollók János fordítását tekintjük irányadónak a *regnum* szó értelmezésében (lásd KRISTÓ 1999: 135–136), mely az 1983-as Érszegi-fordítással szemben nem *ország*ot, hanem *királyság*ot, *udvar*t említ. Nézetem szerint egyébként a *regnum* fordítása tárgyában korábban fellángolt vitától függetlenül az Érszegi-fordítás szerinti országot sem tekinthetjük az összes magyar alattvaló országának: kétségtelen azonban, hogy a Bollók-fordítás annyiban szerencsésebb, hogy nem enged teret a túlságosan tág értelmezésnek, így eleve kizárja a fals interpretációk lehetőségét.

Hunyadi Mátyás 1486-ban megerősítette az Andreanumot, kiterjesztve a szász önrendelkezés kereteit. Oly korban, amikor a Magyar Királyság területén a magyarajkúak részaránya a legmagasabb volt. Kubinyi András számításai a korona alattvalóinak még 1495-ben is mintegy kétharmada lehetett magyar, a Dráva vonalától északra pedig csaknem 80% volt a magyarság részaránya.[13]

A független magyar királyság jogtörténeti és hatalomgyakorlási hátterének ismeretében egyáltalán nem tűnik kakukktojásnak az 1849. évi VIII. törvénycikk sem, melynek paragrafusai „[a] magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése" céljából igen széles körű nyelvi és kulturális önrendelkezést biztosítottak. A 2. paragrafus a magyar nyelvet az ország diplomáciai nyelvének nevezte, egyebekben azonban a nemzetiségek anyanyelvhasználati garanciáit részletezte. Illusztrálásul a törvénycikk néhány további pontját is idézem:

3. A községi tanácskozásokban mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat, a jegyzőkönyv pedig a községben divatozó nyelvek közül azon nyelven fog vezettetni, mely szabad választás szerint megállapíttatik.
4. A törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásaiban mindaz, ki szólásra feljogosítva van, véleményét és szavát, akár magyar, akár anyanyelvén előadhatja…
7. Az elemi tanodákban tanítási nyelvül mindig a községi vagy illetőleg az egyházi nyelv fog használtatni.
8. Az egyházközségnek anyakönyvei és egyházi ügyei az egyházbeli község anyanyelvén fognak vezettetni.
9. Folyamodványát mindenki anyanyelvén is bárhová benyújthatja.

A törvénycikk külön rendelkezett a görögkeleti egyház és a görögkeleti vallásúak szabadságjogairól is.

Valóban nagy kár, hogy az 1849. tavaszi törvényhozási pillanat már nem volt alkalmas arra, hogy érdemben befolyásolja a szabadságharc hadi cselek-

[13] Nagyszombat–Nyitra–Léva–Losonc–Rimaszombat–Kassa–Nagymihály–Ungvár vonalig jelentős magyar túlsúllyal, a vonaltól északra pedig sokfelé magyar szigetekkel számolhatunk. (Szepes vármegyében a legészakabbi magyar szórványokat gyakorlatilag majd csak az 1918-as korai csehszlovák nyelvrendeletek számolják fel.) A közölt demográfiai adatok értelmezéséhez lásd KUBINYI 1996; KOCSIS–TÁTRAI 2015; POMOZI 2021 munkáit. A demográfiai viszonyok meghatározásának történeti módszertanát lásd Kubinyi említett tanulmányában.

ményeinek menetét, így a szabadságharc bukása után a törvény bevezetésére sem kerülhetett sor. A Bach-korszak osztrák hatalomgyakorlata gyorsan felülírta az előremutató nyelvi jogi szabályozásokat. Újabb előrelépések az 1860-as évek kezdetétől történtek, melyek már az 1868. évi XLIV. törvénycikk paragrafusait előlegezték. Erdélyben például már „az 1860-as évek közepére megtörtént a román nemzet törvényi szintű elismerése és Erdély teljes háromnyelvűsítése is a közigazgatás minden szintjén" (CSERNUS-LUKÁCS 2020: 67).

Végül a dualizmus kori (Erdéllyel újraegyesített) Magyarországon elfogadott 1868. évi XLIV. törvénycikk széles körű nyelvi jogokat biztosított minden nemzetiségnek. A magyart államnyelvvé nyilvánította, ám ezzel egyidejűleg rendelkezett arról, hogy a törvényhatóságok, bíróságok a teljes ügykezelésükben nemzetiségi nyelvet is használhattak a testületi tagok egyötödének javaslata alapján. A jogszabály kimondta azt is, hogy a teljes közoktatásban mindenkinek az anyanyelvén kell biztosítani a tanulást. Ilyen méltányos, kisebbségbarát nyelvi jogi környezetet a korban Magyarországon kívül csak Ausztria és Svájc tartott fenn. Érdemes néhány paragrafusát szó szerint idézni, szó szerint végigböngészni:

„**2. §** A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek; de vitethetnek e mellett mindazon nyelven is, a melyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egy ötödrésze jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.

3. § Törvényhatósági gyűlésekben mindaz, a ki ott szólás jogával bír, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem a magyar. [...]

6. § A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják. [...]

14. § Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyveik vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nemkülönben – az országos iskolai törvény korlátai között – iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg. [...]

17. § Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, a mennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási miniszter teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja levén; köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az

általok lakott vidékek közelében anyanyelvökön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik. [...]

20. § A községi gyülések maguk választják jegyzőkönyvök s ügyvitelök nyelvét. A jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitelét a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja.

21. § A községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni. [...]

23. § Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be. [...]

26. § Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak épen úgy, mint a községeknek, egyházaknak, egyház-községeknek: úgy ezentúl is jogában áll saját erejökkel, vagy társulás útján alsó, közép és felső tanodákat felállítani. E végből, s a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar- és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállítása végett is, az egyes honpolgárok az állam törvényszabta felügyelete alatt társulatokba, vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek, és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik. [...]"

Ezek a makacs jogtörténeti tények, melyeken aligha változtat a későbbi kisantant államoknak e törvényekkel szembeni, többnyire tendenciózusan ferdítő hozzáállása.

5. BEFEJEZÉSÜL

Rövid tanulmányomban az 1844. évi II. tc. üzenetét a magyar önkormányzatiság néhány különleges momentumára koncentráló történetébe ágyaztam, mert mint a bevezetőben előrebocsátottam, csak kontextuálisan lehet eredményeit és hiányosságait elfogultságoktól mentesen elemezni. Tény, hogy a Magyar Korona újkori nemzetiségei egytől egyig életerős nemzetiségek voltak a Monarchia felbomlásakor. Az is tény, hogy a Trianon után létrejövő, közép-európai államok nem követték tovább a történelmi Magyarország *Kulturnation*-alapú politikáját, és ez az akkor négy államban kisebbségbe kerülő magyar nemzetrészek fokozatos fogyásához vezetett.

Ezek az államok éppúgy soknyelvűek és soknemzetiségűek voltak, mint egykor a történelmi Magyarország, azonban többségük mindmáig *Staatsnation*-alapú, államnyelvet abszolutizáló, asszimilációs politikát követ. A Kár-

pát-medencei magyar jövő egyik kulcskérdése éppen ezért az, képes-e a Kárpát-medencei magyar politikum hatékonyan, meggyőzően képviselni a magyar kisebbségijog-történeti és nyelvijog-történeti örökséget. Erre nézve kétségkívül vannak szerény, biztató jelek Délvidék egyes részein, ám komoly előrelépést csak akkor várhatunk, ha egyszer a teljes, nem magyar Kárpát-medencei politikum is képes lesz átérezni és megérteni, a volt szlovák miniszterelnök 2020. június 4-én mondott, trianoni centenáriumi beszédének súlyát: „Azt gondolom, hogy a történelmi Magyarország a miénk is volt. A szlovákok, a magyarok és a többi nemzetiségek mellett együtt harcoltak a török hódítás ellen. [...] A mai szlovákiai városok a magyar királyoktól kaptak privilégiumokat, a földesuraktól szabadságot, és fejlődhettek egyfajta helyi demokrácia keretén belül. Legyen hát merszünk kimondani, hogy a magyar történelem a mi közös történelmünk" (MATOVIČ 2020).

IRODALOMJEGYZÉK

ANDRÁSSY György 2017. A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: TOLCSVAI NAGY Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője.* Gondolat Kiadó, Budapest, 64–90.

ANDRÁSSY György 2020. Az 1868. évi XLIV. törvénycikk mai szemmel, elméleti megközelítésben. In: NAGY Noémi (szerk.): *Nemzetiségi és nyelvi szuverenitás a hosszú XIX. században*. Jogtörténeti Értekezések 46. Gondolat Kiadó, Budapest, 11–40.

BAKK Miklós 2024. Az Andreanum mint az európai civilizáció eredeti karakterjegye. In: POMOZI Péter (szerk.): *Andreanum 800. Az európai önrendelkezés kezdetei a Magyar Királyságban. Die Anfänge der europäischen Selbstbestimmung im Königreich Ungarn.* Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 38–45.

BALÁZS János 1980. *Magyar deákság. Anyanyelvünk és az európai modell.* Magvető Könyvkiadó, Budapest

BERZEVICZY Gergely 1817. Etwas über Nationen und Sprachen. In: HORMAYR, Joseph von (hrsg.): *Archiv für Geschichte*. Statistik und Literatur VIII. 287–289. Wien

CSERNUS-LUKÁCS Szilveszter 2020. A nemzetiségi és nyelvi kérdés szabályozása Magyarországon és Erdélyben az Októberi Diplomától a nemzetiségi törvényig. In: NAGY Noémi (szerk.): *Nemzetiségi és nyelvi szuverenitás a hosszú XIX. században.* Jogtörténeti Értekezések 46. Gondolat Kiadó, Budapest, 66–98.

ÉRSZEGI Géza (ford.) 1983. Szent István király intelmei Imre herceghez. In: É. G. (szerk.): *Árpád-kori legendák és intelmek.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 54–61.

KÉPESSY Imre 2020. A nyelvi jogok szerepe a XIX. századi szlovák autonómiatörekvésekben. In: NAGY Noémi (szerk.): *Nemzetiségi és nyelvi szuverenitás a hosszú XIX. században.* Jogtörténeti Értekezések 46. Gondolat Kiadó, Budapest, 117–129.

KOCSIS Károly – TÁTRAI Patrik 2015. *A Kárpát–Pannon-térség változó, etnikai arculata.* Harmadik, bővített kiadás. MTA CsFK Földrajztudományi Intézet, Budapest

KRISTÓ Gyula (szerk.) 1999. *Az államalapítás korának írott forrásai.* Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged

KUBINYI András 1996. A Magyar Királyság népessége a 15. század végén. In: *Történelmi Szemle*, 2–3., 135–162.

MATOVIČ, Igor 2020. Igor Matovič trianoni beszéde – Először magyar fordításban a Körképen. In: *Körkép.sk, 2020. június 3*. https://korkep.sk/cikkek/szemle/igor-matovic-trianoni-beszede-eloszor-magyar-forditasban-a-korkepen/. (2024. 02. 18.)

NAGY Dóra 2024. A pesti egyetem első magyartanára – Vályi András örököse. In: RESTÁS Attila – VARSÁNYI Orsolya (szerk.): *A Magyarságkutató Intézet évkönyve 2023.* A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 67. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 399–418.

NAGY Noémi 2019. *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma. Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében.* Dialog Campus Kiadó, Budapest

NAGY Noémi 2020. Variációk egy témára: A nemzetiségi-nyelvi egyenjogúság szabályozási formái az Osztrák–Magyar Monarchiában. In: N. N. (szerk.): *Nemzetiségi és nyelvi szuverenitás a hosszú XIX. században.* Jogtörténeti Értekezések 46. Gondolat Kiadó, Budapest, 170–188.

POMOZI Péter 2021. Kárpát-medencei többnyelvűségi minták Trianon előtt és után. Merre tovább? In: P. P. (szerk.): *A magyar nyelv a Kárpát-medencében Trianon előtt és után. Nyelv- és oktatáspolitikai tanulmányok.* A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 29. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 69–105. https://mek.oszk.hu/22600/22633/22633.pdf.

POMOZI Péter 2024a. Az Andreanum és a többnyelvűség ezer éve a Magyar Királyságban. In: P. P. (szerk.): *Andreanum 800. Az európai önrendelkezés kezdetei a Magyar Királyságban. Die Anfänge der europäischen Selbstbestimmung im Königreich Ungarn*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 18–29.

POMOZI Péter 2024b. Az Andreanum szellemisége. A nyelvi önrendelkezés természetes és kodifikált formái a Magyar Királyságban. In: PUSZTAY János (szerk.): *Példa Európának. Andreanum 800*. Báthory Téka. Minoritates 3. Collegium Fenno-Ugricum – Tokaj-Hegyalja Egyetem, Badacsony–Sárospatak, 91–110.

P. SZABÓ Béla 2022. Az erdélyi szászok arany szabadságlevele (1224) és annak hatása a közösség hetedfél százados történetére. In: *Az Aranybulla a joghistóriában*. Jogi Kultúránk Öröksége 1. Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, Budapest, 195–225.

PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András 1996. *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

SAJNOVICS János 1994/1770. *Demonstratio* [az 1770-es nagyszombati kiadás magyar fordítása]. *Sajnovics János Fejér vármegyei tordasi magyarnak a koppenhágai és a trondheimi Királyi Tudós Társaság tagjának bizonyítása a magyar és a lapp nyelv azonos*. A nagyszombati kiadást latinból magyarra fordította Constantinovitsné Vladár Zsuzsa. Szerkesztette Szíj Enikő. Bibliotheca Regulyana 2. ELTE, Budapest

SYLVESTER János 1989/1539. *Grammatica hungarolatina. Sylvester János latin–magyar nyelvtana.* Ford. Constantinovitsné Vladár Zsuzsa. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 185. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest

SZÉCHENYI István [gróf] 1981/1842. *A Magyar Academia körül*. Magvető Könyvkiadó, Budapest

TOLCSVAI NAGY Gábor 2007. A nyelvi és irodalmi ízlésvita nagy, nyilvános szakasza. 1813 *Mondolat*. In: SZEGEDY-MASZÁK Mihály – VERES András (szerk.): *A magyar irodalom történetei. 1800-tól 1919-ig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 40–56.

Törvények

1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelvről és nemzetiségről. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84400002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27. (2024. 09. 17.)

1849. évi VIII. törvénycikk a nemzetiségekről. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84900008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27. (2024. 09. 15.)

1868. évi LXIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28. (2024. 09. 01.)

Abstract • This study examines Act II of 1844, which made the Hungarian language official and marked a milestone in the history of Hungarian linguistics and nation-building. The author places the law in its broader historical and linguistic-political context, emphasising that it can only be understood in relation to the centuries-long traditions of self-determination and linguistic rights

in the Kingdom of Hungary. The paper explores the transition from Latin dominance in public life to the rise of modern national language policies, as well as the law's role in strengthening national unity and identity. At the same time, it highlights the tensions generated by the end of an ethnically neutral official language use, which contributed to later conflicts between nationalities. By embedding the law within this historical framework, the study shows how the official recognition of Hungarian was both a progressive achievement and a source of challenges in the multilingual society of the Carpathian Basin.

Key words • **Act II of 1844, Hungarian language, language policy, national minority rights, historical context, Kingdom of Hungary**

Sažetak • Rad se bavi Zakonom broj II iz 1844. godine, kojim je mađarski jezik postao zvaničan, što predstavlja prekretnicu u istoriji mađarskog jezika. Autor zakon razmatra u širem istorijskom i jezičko-političkom kontekstu, naglašavajući da se on može razumeti samo u vezi sa viševekovnom tradicijom samoodređenja i jezičkih prava u Ugarskom Kraljevstvu. U radu se analizira prelazak od latinskog kao dominantnog javnog jezika do modernih nacionalnih jezičkih politika, kao i uloga zakona u jačanju nacionalnog jedinstva i identiteta. Istovremeno se ukazuje na konflikte koje je izazvalo ukidanje etnički neutralnog zvaničnog jezika, a koji su doprineli kasnijim međunacionalnim tenzijama. Istorijski okvir analize pokazuje da je zakonsko priznavanje mađarskog jezika istovremeno značilo napredak i izazov u višejezičkom društvu Karpatskog basena.

Ključne reči • **Zakon broj II iz 1844, mađarski jezik, jezička politika, prava nacionalnih manjina, istorijski kontekst, Ugarsko Kraljevstvo**

Beérkezés időpontja: 2025. szeptember 3.
Elfogadás időpontja: 2025. szeptember 10.

Létünk • 2025/3., 25–30.
ETO: 050Magyar Nyelvőr(09)
ETO: 811.511.141'271.2

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

GONDOLATOK A *MAGYAR NYELVŐR* MEGJELENÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

THOUGHTS ON THE 150TH ANNIVERSARY OF THE PUBLICATION OF THE "MAGYAR NYELVŐR" JOURNAL
RAZMATRANJA POVODOM 150. GODIŠNJICE OD OSNIVANJA ČASOPISA *„MAGYAR NYELVŐR"*

Hódi Éva
Bölcsészdoktor, tanár, ny. könyvtárigazgató
Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, Ada, elnök (1993–2022)
hodievaerzsebet@gmail.com

Összefoglaló • A tanulmány a *Magyar Nyelvőr* megjelenésének 150. évfordulója alkalmából készült. A szerző áttekinti a folyóirat történelmi és kulturális jelentőségét, különös tekintettel alapítójára, Szarvas Gáborra, valamint azokra a nyelvművelő és nyelvhelyességi célokra, amelyeket az első szám megfogalmazott. Az írás bemutatja, hogyan változott a magyar nyelv helyzete az elmúlt másfél évszázadban, milyen kihívásokkal kellett szembenéznie a nyelvhasználatnak a társadalmi, politikai és kulturális változások közepette. A szerző külön kitér az idegen nyelvek hatására, a köznyelv változásaira, valamint a nyelvhelyesség mai megítélésének dilemmáira. Arra a kérdésre is keresi a választ, hogy a *Magyar Nyelvőr* alapítója, Szarvas Gábor miként értékelné a mai nyelvi folyamatokat, és mennyiben maradtak érvényesek a folyóirat eredeti célkitűzései.

Kulcsszavak • ***Magyar Nyelvőr*, Szarvas Gábor, nyelvművelés, nyelvhelyesség, idegen szavak**

Százötven évvel ezelőtt, 1872-ben jelent meg a mind a mai napig létező nyelvészeti tárgyú folyóirat, a *Magyar Nyelvőr*. Alapítója Ada község szülötte, Szarvas Gábor, aki adai szülőhelyétől eljutott a Magyar Tudományos Akadémiáig, s akinek emlékét gondosan ápoljuk. Adán könyvtár, emlékszoba, nyelvművelő egyesület, évente ismétlődő nagy rendezvénysorozat őrzi a jeles nyelvtudós emlékét, valamint szobrot is állítottak neki, melyet évente megkoszorúzunk. Szarvas Gábor emlékét Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia előtt felállított szobor is őrzi.

Százötven év nem kevés idő, különösen egy nyelvészeti folyóirat életében. Hogyan is tudnánk kissé jobban elképzelni ezt a másfél évszázadot? Gondoljunk csak bele! 1872-ben született a repülés egyik úttörője, Louis Blériot francia mérnök, ugyancsak ebben az évben indult útnak az első osztrák–magyar északi-sarki expedíció. Nos, ma bármikor repülőre ülhetünk, sőt, az Északi-sarkra sem veszélyek közepette, hanem luxushajókon könnyen eljuthatunk. A magyar vonatkozású események közül felidézhetnénk, hogy ebben az évben nyitották meg a budapesti Műegyetemet és a kolozsvári egyetemet. Ebben az évben jelent meg Jókai regénye, *Az arany ember* és az *És mégis mozog a föld*, és ebben az évben született a Magyar Tudományos Akadémia nyelvészprofesszora, Horger Antal, akinek nevét József Attila jóvoltából mindannyian, bár nem érdemeinek megfelelően ismerjük.

Az említett százötven évet nemcsak így, horizontálisan, de ha szabad így mondani, vertikálisan is megközelíthetjük. 1872-ben vagyunk, mindössze négy évvel a kiegyezés után. Felcsillan a remény, hogy normalizálódik az élet Magyarországon, a levert szabadságharcot követő nehéz évtizedek után. De előttünk áll az egész 20. század, két világháborúval, szétdarabolt országgal, forradalommal és ismét megtorlással, rendszerváltozással, és a 21. század első évtizedei migrációval, világjárvánnyal, és ismét fenyegető háborúval.

Az elmúlt százötven évről sok mindent lehet elmondani, de azt nem, hogy békés, kiegyensúlyozott, nyugodt mederben folyt volna az élet, mely viszonyok ideálisak lettek volna különböző nyelvi, nyelvhelyességi kérdésekkel való foglalkozásra. Szarvas Gábor azonban 1872-ben még bízvást reménykedhetett ebben, s ilyen szellemben fogalmazza meg céljait a *Magyar Nyelvőr* első számában *Mit akarunk?* címmel:

> „Akarjuk ott, a hol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvújítás szabályellenes szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszaállítását; a hol az idegen nyelvekkel való érintkezés korcs kifejezéseket termesztett, a tisztaság elémozdítását; akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben elékészíteni, az által hogy anyagot gyűjtünk s a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk; mind ezt pedig a magyar nyelv életéből merített eszközök segítségével akarjuk megvalósítani" (SZARVAS 1872: 1).[1]

[1] SZARVAS Gábor 1872. Mit akarunk? In: *Magyar Nyelvőr*, 1. kötet, 1872. januarius 15. 1. füzet, 1–4.

Szabályellenes szóalkotások, az idegen nyelvekkel való érintkezés által termesztett korcs kifejezések, a helyesség visszaállítása – néhány kiragadott kulcsfogalom a Szarvas Gábor által megfogalmazott célkitűzések közül. Valljuk be, százötven év óta, és ma is érvényesek és aktuálisak. Bár – és ezt is említsük meg – közel se mindenki ért ezzel egyet. A mai modern világban teljesen elbizonytalanodtak azok a kategóriák, amelyek régebben mozdíthatatlannak tűntek. Egyes felfogások szerint semmilyen szabályt – így nyelvészeti szabályokat se – lehet rákényszeríteni valakire, és nem is helyénvaló ilyen elvárással közelíteni a beszélő felé. A nyelv spontán változását szabályokkal nem lehet gúzsba kötni, vallják többen, nem lehet korlátozni a beszélőt semmiféle helyességi igénnyel, hiszen a nyelv állandó változásban van, s e változásokat azok hozzák létre, akik a nyelvet használják.

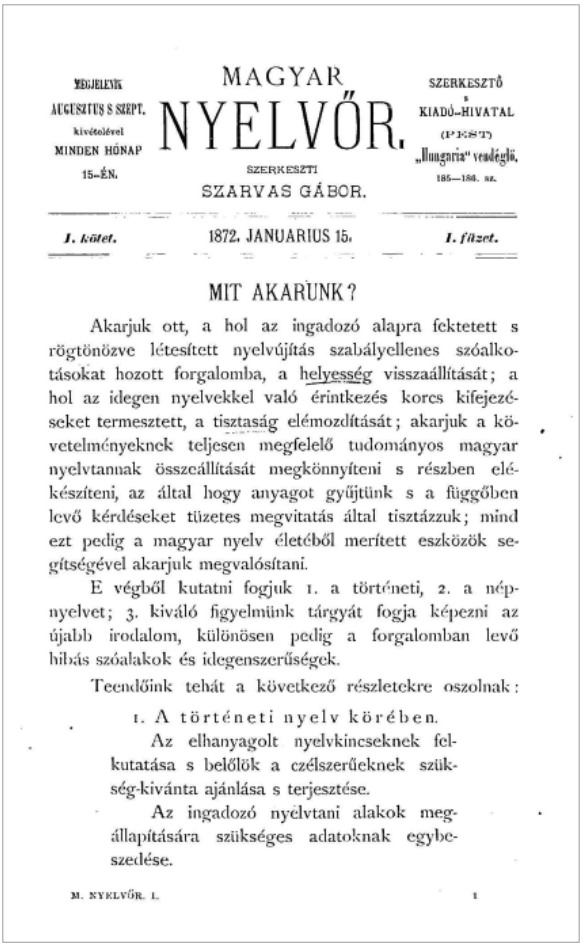

MEGJELENIK AUGUSZTUS S SZEPT. kivételével MINDEN HÓNAP 15-ÉN.

MAGYAR NYELVŐR.

SZERKESZTI SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ S KIADÓ-HIVATAL (PESTH) „Hungaria" vendéglő, 185—186. sz.

I. kötet. 1872. JANUARIUS 15. *I. füzet.*

MIT AKARUNK?

Akarjuk ott, a hol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvújítás szabálytalanságos szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszaállítását; a hol az idegen nyelvekkel való érintkezés korcs kifejezéseket termesztett, a tisztaság elémozdítását; akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben elékészíteni, az által hogy anyagot gyűjtünk s a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk; mind ezt pedig a magyar nyelv életéből merített eszközök segítségével akarjuk megvalósítani.

E végből kutatni fogjuk 1. a történeti, 2. a népnyelvet; 3. kiváló figyelmünk tárgyát fogja képezni az újabb irodalom, különösen pedig a forgalomban levő hibás szóalakok és idegenszerűségek.

Teendőink tehát a következő részletekre oszolnak:

1. A történeti nyelv körében.

Az elhanyagolt nyelvkincseknek felkutatása s belőlök a czélszerűeknek szükség-kivánta ajánlása s terjesztése.

Az ingadozó nyelvtani alakok megállapítására szükséges adatoknak egybeszedése.

M. NYELVŐR. I. 1

Nos, vajon mit szólna mindehhez a *Magyar Nyelvőr* megteremtője, Szarvas Gábor? Játsszunk el a gondolattal, hogy mi lenne vajon a véleménye az ún. internetnyelvről, a különböző közösségi hálókon elterjedő kétségbeejtő nyelvezetről? Biztos nem menne el szó nélkül mellettük, és az is bizonyos, hogy nem támogatná az ilyen spontán nyelvi megnyilatkozásokat, a – valljuk be – tudatlanságból fakadó helyesírási, nyelvhasználati hiányosságokat.

Azon is eltöprenghetünk, vajon hogyan élné meg Szarvas Gábor az ország feldarabolásából következő nyelvi változásokat? Nehezen tudom elképzelni, hogy a *Magyar Nyelvőr* például arról cikkezne, hogy a különböző határon túli régiók nyelvi különfejlődése – vagy ahogy általában mondják –, szétfejlődése helyes irányba vezeti anyanyelvünket, melyet tudomásul kell vennünk. Pedig sokan, remélhetőleg ma már egyre kevesebben, ezt gondolják. Még ma is szerveznek például olyan nyelvi versenyeket diákok részére, amelyekben a határon belüli és határon túli régiók külön kategóriát képeznek, és a díjazás is ennek függvényében valósul meg. A magyar nyelv egy, annak szabályai a hagyományoknak és a mai elveknek megfelelően egységesek, s ezeket mindenkinek szem előtt kell tartania. A nyelvet nem lehet döntésekkel szétdarabolni, csak az országot, bár e döntések nyelvi következményeivel nem könnyű megbirkózni. Vitathatatlan, hogy ebből a szempontból is jóval nehezebb helyzetben vannak a határon túli régiók. Ha az előállt helyzetből adódó nyelvi problémákat megideologizáljuk, megértéssel tudomásul vesszük, sokkal többet ártunk anyanyelvünknek, mintha sok munkával megpróbáljuk mindezeket legyőzni. Azt hiszem, ebből a szempontból jó úton járunk, mára már sokat ledolgoztunk ebből a hátrányból.

Eltöprenghetünk azon is – ha már a *Magyar Nyelvőr* százötven évét ünnepeljük –, hogyan állunk a Szarvas Gábor által említett, az idegen nyelvekkel való érintkezés révén termesztett korcs kifejezésekkel? Képzeljük el, hogy Szarvas Gábor, miután gondosan átnézte és precíz megjegyzéseivel ellátta a *Magyar Nyelvőr* aktuális számát (ilyen lapszámokat egyébként igen élvezetes olvasgatni, és Szarvas Gábor lapszélekre írt gyöngybetűs bejegyzéseit tanulmányozni), kilép a Magyar Tudományos Akadémia kapuján, és megindul a belváros felé. Ha százötven évet ugrunk előre az időben, és a mai helyzettel találná szembe magát, bizonyos vagyok abban, hogy nem győzne csodálkozni, és megszámlálhatatlanul sok *Magyar Nyelvőr*-számra találna anyagot. Szinte nincs is jószerivel magyar nevű étterem, kávézó, viszont annál több angol vagy más idegen nevű vendéglátóipari egység kelleti magát. Az átlag magyar járókelő sokszor nem is érti, mit jelentenek ezek az elnevezések. Gyakran még csak nem is helyesen tüntetik fel az idegen szót. És ez csak egy része a mai magyar nyelvet átszövő új keletű idegen szavaknak. A mindennapi élet számos területétől kezdve a tudományos élet nyelvezetéig, a számítógép-technikától

a közbeszédig, az idegen szavak dömpingje kiküszöbölhetetlen részévé vált életünknek.

Nos, gondoljuk még tovább? Még egy példát szeretnék említeni, melyről szívesen megkérdezném Szarvas Gábort. Évek óta nézegetem a középiskolába induló diákok felvételi tesztjeit. A feladatsorok egyike mindig felbosszant. A feladat az, hogy értelmetlen betűkből összeállított halandzsaszövegből kell kiválasztani bizonyos „szavakat", amelyek mondjuk többes számban vannak, vagy tárgyraggal vannak ellátva, esetleg birtokos személyjellel, netán feltételes módúak. Hogy lehet ilyen feladatot adni? Egy halandzsaszöveg, egy értelmetlen betűhalmaz mitől szó? És hogy lehet egy értelmetlen betűhalmazt nyelvtani ragokkal, jelekkel ellátni, illetve ezt kerestetni? Miért nem lehet mindezt értelmes mondatokon, netán a magyar irodalom klasszikusainak műveiből kiválasztott példákon keresztül ellenőrizni? Régebben a szülők pánikba esve hallgatták gyermekük halandzsaszövegét, ha a gyereknek már rendesen kellett volna tudnia beszélni. Most meg halandzsaszövegeket gyártunk nyelvtani ismeretek számonkérésére? Igazán érdekelne, hogyan vélekedne erről Szarvas Gábor, de feltételezésem szerint részéről nem találna megértésre ez a módszer.

Százötven évvel ezelőtti időkre kell gondolnunk. Az élet minden területén bekövetkezett változások – mondhatjuk úgy, hogy a fejlődés? – természetesen nem maradtak nyom nélkül az élet egyetlen területén, így a magyar nyelv vonatkozásában sem. De a *Magyar Nyelvőr* első számában lefektetett célkitűzések máig maradandó értéket képviselnek: a nyelvhelyesség, a nyelvi tisztaság, az idegen nyelvek hatására való odafigyelés azóta is maradéktalanul érvényes. Ha továbbgondoljuk az idézett szöveg további részeit, azaz: „akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben elékészíteni", úgy vélem, ezen a téren jól állunk. Nem állunk azonban ilyen jól az idézett szöveg folytatásában kívánt elképzelés megvalósítása terén. Szarvas Gábor arról a célkitűzésről ír, mely szerint „a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk". A kívánalom jogos, „függőben levő kérdések" ugyanis vannak szép számmal, a „tüzetes megvitatással" is találkozhatunk, bár sok esetben inkább nagyon erőteljes szemléletbeli és véleménykülönbségek látnak napvilágot – gyakran bántó éllel. A „tisztázás" egy olyan kívánság, amelytől sajnos elég távol állunk. Az egyetértés még nyelvi kérdésekben is várat magára. A jelenlegi történéseket látva, tartanunk kell attól, hogy egyhamar nem is fog létrejönni.

Abstract • This study was written on the occasion of the 150th anniversary of the "Magyar Nyelvőr" (Watchman of the Hungarian Language), a linguistic journal that has been continuously published since 1872. The author reviews the historical and cultural significance of the journal and its founder, Gábor Szarvas, highlighting the goals of linguistic cultivation and correctness formulated in its first issue. The paper examines how the situation of the Hungarian language has changed over the past century and a half, focusing on the challenges brought about by social, political, and cultural transformations. Special attention is given to the influence of foreign languages, changes in colloquial Hungarian, and the dilemmas of present-day language correctness. The author also raises the question of how Gábor Szarvas would assess today's linguistic processes and to what extent the original aims of the journal remain valid.

Key words • **"Magyar Nyelvőr", Gábor Szarvas, language cultivation, language correctness, foreign words**

Sažetak • Rad je napisan povodom 150-godišnjice pokretanja časopisa *„Magyar Nyelvőr"* (Zaštitnik mađarskog jezika), koji izlazi od 1872. godine. Autorka razmatra istorijski i kulturni značaj časopisa i njegovog osnivača, Gabora Sarvaša, posebno ističući ciljeve jezičke nege i jezičke ispravnosti koje je postavio prvi broj. U radu se analizira položaj mađarskog jezika tokom proteklih sto pedeset godina, s posebnim osvrtom na društvene, političke i kulturne promene koje su uticale na jezičku upotrebu. Posebna pažnja posvećena je uticaju stranih jezika, promenama u savremenom govoru, kao i dilemama u vezi sa današnjim shvatanjem jezičke ispravnosti. Autorka se pita kako bi Gabor Sarvaš ocenio savremene jezičke procese i u kojoj meri su ciljevi prvog broja časopisa i dalje važeći.

Ključne reči • ***„Magyar Nyelvőr"*, Gabor Sarvaš, jezička nega, jezička ispravnost, strane reči**

Beérkezés időpontja: 2025. augusztus 20.
Elfogadás időpontja: 2025. augusztus 28.

Létünk • 2025/3., 31–51.
ETO: 811.511.141'271.2(477.87)
ETO: 342.725(477.87)

Nyelvünk és Létünk 31
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

IDENTITÁSŐRZÉS SZORÍTÁSBAN: EMBERKÖZPONTÚ NYELVMŰVELÉS KÁRPÁTALJÁN

PRESERVING IDENTITY UNDER PRESSURE: PEOPLE-CENTERED LANGUAGE CULTIVATION IN TRANSCARPATHIA
OČUVANJE IDENTITETA POD PRITISKOM: ČOVEKOCENTRIČNA JEZIČKA KULTURA U ZAKARPATSKOJ OBLASTI

Zékány Krisztina
PhD, dr., docens, a filológiai tudományok kandidátusa
Ungvári Nemzeti Egyetem, Magyar Filológiai Tanszék, tanszékvezető
Magyarságkutató Intézet, Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpont
Budapest, tudományos főmunkatárs
krisztinazekany@gmail.com

Összefoglaló • A tanulmány a kárpátaljai magyar közösség identitásmegőrzésének lehetőségeit vizsgálja az emberközpontú nyelvművelés szemszögéből. A szerző bemutatja a térség 20. századi történelmi és társadalmi hátterét, amelyet az államhatárok gyakori változása, a kisebbségi létből fakadó hátrányok, valamint a többnyelvű környezet sajátosságai határoznak meg. Rámutat arra, hogy a hagyományos, normaközpontú nyelvművelés nem képes megfelelően kezelni a többnyelvű beszédhelyzeteket, a kódváltást és a kontaktusjelenségeket. Az emberközpontú megközelítés ezzel szemben a beszélőközösség valós nyelvhasználatát, igényeit és jogait helyezi előtérbe, valamint etikai kereteket és gyakorlati módszereket kínál a nyelvi önbizalom, a többnyelvű kompetencia és a kulturális részvétel erősítésére. A tanulmány részletesen tárgyalja az emberközpontú nyelvművelés alapelveit (norma–használat–érték hármasa, nyelvi jóllét, additív többnyelvűség, transzlingvális kommunikáció, közösségi részvétel), valamint bemutatja a magyar nyelvű oktatást és annak jogi szabályozását érintő kihívásait, különös tekintettel a 2017 utáni ukrán oktatási reformokra és azok hatásaira, valamint az Ukrajnában dúló háborúra. A szerző megállapítja, hogy a magyar nyelv fennmaradása a kárpátaljai magyar közösség kulturális és nyelvi identitásának megőrzésén múlik, amelyhez elengedhetetlen az anyanyelvi oktatás, a magyar nyelvű média, a kulturális intézmények és a civil szervezetek támogatása.

KULCSSZAVAK • **emberközpontú nyelvművelés, identitásőrzés, kárpátaljai magyarság, többnyelvűség, anyanyelvi oktatás, nyelvi jogok**

BEVEZETÉS

A nyelvművelés fogalma a magyar nyelvtudományban hosszú ideig a normatív szemlélethez kötődött: a helyesnek ítélt nyelvi formák használatának előírását, a nyelvhelyesség eszméjének fenntartását jelentette. Az utóbbi évtizedekben azonban egyre inkább teret nyert az emberközpontú nyelvművelés, amely a nyelvet nem önmagában, hanem a használó közösségben élő társadalmi jelenségként értelmezi. Ez a szemlélet különösen aktuális a soknemzetiségű és többnyelvű régiókban, így Kárpátalján, ahol a magyar közösség évszázadok óta együtt él ukrán, ruszin, szlovák, román, cigány és más etnikumokkal. E plurális közegben a nyelv nem csupán kommunikációs eszköz, hanem identitásképző, közösségszervező és társadalmi mobilitást befolyásoló tényező is. A hagyományos, normaközpontú nyelvművelés gyakran nem veszi figyelembe a regionális változatokat, kódváltást, vagy a kontaktusjelenségeket, amelyek a napi nyelvhasználat esszenciális részei. Az emberközpontú modell ezek elfogadását, megbecsülését és tudatosítását helyezi előtérbe.

A hagyományos, normaközpontú nyelvművelés a kárpátaljai helyzetben gyakran elégtelennek bizonyul, hiszen nem számol a többnyelvű beszédhelyzetekkel, a nyelvek közötti átjárásokkal, valamint a kisebbségi létből fakadó dilemmákkal. Az emberközpontú nyelvművelés ezzel szemben a beszélő közösségek valós nyelvhasználatát, igényeit és jogait helyezi előtérbe. Etikai kereteket és gyakorlati módszereket kínál a nyelvi biztonságérzet növelésére, a többnyelvű kompetencia erősítésére, valamint a kulturális részvétel szélesítésére.

Az emberközpontú nyelvművelés tehát olyan megközelítés, amely a beszélő közösségek valós nyelvhasználatát, igényeit és jogait helyezi középpontba; etikai kereteket és gyakorlati módszereket kínál a nyelvi biztonságérzet, a minőségi többnyelvűség és a kulturális részvétel erősítésére.

Nem a hibák kijavítására, hanem a kommunikáció sikerességére, a közösség igényeire és az identitás megtartására összpontosít. Kárpátalja soknyelvű közegében ez különös jelentőséget kap, hiszen a nyelvek érintkezése elkerülhetetlenül hat a magyar közösség nyelvhasználatára.

TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

Kárpátalja 20. századi történelmében a nyelvi, vallási, világnézeti és származásbeli különbözőség többnyire hátrányos következményekkel járt az érintett közösségek számára. A politikai rendszerek és államhatalmak gyakori váltakozása is sokat ártott: az elmúlt évszázad során tizenhét alkalommal jegyezték fel rendeleti úton a hatalomváltást. A térség lakossága öt különböző államnyelvi rezsim keretei között élt, sorrendben a magyar, a csehszlovák, ismét a magyar, majd a szovjet (orosz) és végül az ukrán államhatalom alatt. A kisebbségi kérdés minden korszakban központi jelentőségű volt, legtöbbször problémaként jelent meg.

A csehszlovák korszakban erőteljes kisebbségellenes politika érvényesült. Az új államhatalom néhány éven belül fokozatosan felszámolta a magyar nyelvű oktatást; a második tanévtől már csak három városban – Ungváron, Munkácson és Beregszászon – működtek magyar osztályok. A határ 1945. szeptember 30-áig átjárható maradt, s később is engedélyezték az áttelepülést. A határvonal gyakran kettévágott településeket, ami hosszú évtizedekre elszakította egymástól a közeli családtagokat. A határ menti földeken dolgozva a lakosság népdalok szövegébe rejtve „énekelte át" egymásnak a híreket.

A szovjethatalom 1944 és 1950 között szovjetizálta Kárpátalját, aminek része volt a teljes körű kollektivizálás, a „nép ellenségeinek" likvidálása, a görögkatolikus egyház felszámolása és a kommunista párt teljhatalmának kiépítése. A politikai üldöztetés a papságot, a „kuláknak" bélyegzetteket, valamint a nemzetiségi, vallási vagy társadalmi származásuk miatt hátrányos helyzetbe került családokat egyaránt sújtotta. Ezzel párhuzamosan viszonylag gyorsan létrejött az iskolarendszer, amely biztosította a nemzetiségek oktatáshoz és kulturális élethez való hozzáférését – legalábbis a hivatalos ideológia szerint. A szovjet oktatás egységesen érvényesítette a „mindenkinek képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint" marxista elvet, és az „egységes szovjet nép" ideológiája jegyében nem adott teret a nemzetiségi kérdések nyílt megvitatásának. Egyes etnikumok – például a ruszinok – hivatalos státusza megszűnt, őket az anyakönyvezésben rendszerint ukránnak vagy orosznak tüntették fel.

A többi nemzetiség esetében az anyanyelv használatához való jog bizonyos keretek között fennmaradt. Az oktatásban ugyanakkor minden tantárgyban kötelezően megjelentek a szovjet ideológia elemei: az irodalomtanítás középpontjában Lenin és más vezetők álltak, a matematikai példák a termelés eredményeit szemléltették, és az iskolákban heti rendszerességgel úgynevezett politinformációs foglalkozásokat tartottak.

De az ingyenes tanuláshoz, sportoláshoz, orvosi ellátáshoz való jog mindenkinek egyformán járt. A legkisebb faluban is iskolák épültek, egykettőre kialakult az iskolarendszer. A félbolygónyi világhatalom minden kis sarkában egyforma feltételeket biztosítottak mindenkinek, nemzetiségi hovatartozásától függetlenül.

Az egységes szovjet kultúra eszméjéhez igazodva nem vetődtek fel nemzetiségi problémák, az anyanyelvhez való jogot pedig mindenkinek megadták az iskolai oktatás keretén belül. A hatvanas évek elejétől már az egyetemi magyar nyelvű képzés is beindult Kárpátalján, amikor 1963-ban megalakul az Ungvári Állami Egyetemen a Magyar Filológiai Tanszék.

Az orosz nyelv közvetítő nyelvi szerepet töltött be, ezért magas óraszámban tanították, miközben az anyanyelvi oktatás lehetősége megmaradt az alapfoktól egészen a felsőoktatásig.

1991-től Kárpátalja a független Ukrajna része. A függetlenség első éveiben a szovjet örökségből származó gazdasági tartalékok átmenetileg biztosították a társadalmi stabilitást, így a kisebbségi kérdések sem kerültek élesen felszínre. Az elmúlt évtizedekben azonban fokozatosan éleződtek a nemzetiségi viták, jogsértések és jogkorlátozások. Ukrajna földrajzi helyzetéből és történelmi múltjából adódóan polietnikus állam, amelynek törvényhozása szükségszerűen foglalkozott a nem ukrán anyanyelvű lakosság helyzetének jogi szabályozásával, és meg kellett teremtenie a nemzeti kisebbségek jogi kereteit.

Ukrajna első és egyetlen népszámlálására 2001-ben került sor, ennek alapján tudjuk, hogy az ország lakosságának összlétszáma 48 457 000 főt tett ki, amelyből 37 541 700 tartozott a többségi ukrán nemzethez. A magukat ukrán anyanyelvűnek vallók mellett közel 130 nemzetiség és etnikum képezi az ország lakosságát, ebből a legnagyobb nemzeti kisebbség az orosz (8 334 100 fő), ezt követi a fehérorosz (275 800), moldáv (258 600), krími tatár (248 200), bolgár (204 600), magyar (156 600), román (151 000) és így tovább (UKRAJNA 2001).

A múlt század 90-es éveitől kezdve óvatos becslések szerint is közel 12 000 kárpátaljai magyar települt át végleg az anyaországba. Más források az áttelepültek számát 25-30 000-re becsülik. Az önkéntes migráció kiváltója egyértelműen az ország hanyatló társadalmi-gazdasági helyzete, illetve instabil politikai állapota volt.

A helyi nemzetiségi kisebbségek számára a legfontosabb kérdés a megmaradásé: hogy meg tudják-e szervezni és el tudják-e látni érdekeik képviseletét azáltal, hogy bekapcsolódnak a különböző szintű, döntéshozatallal foglalkozó testületekbe. A rendszerváltást követően Kárpátalján több, a magyarság érdekeit képviselő megyei szintű társadalmi, illetve civil szervezet alakult, amelyek

zömében magyarországi pályázati forrásoknak köszönhetően működnek. Tucatnyi társadalmi, politikai, szakmai, ifjúsági, diákköri, értelmiségi és gazdasági civil szervezet érdekvédelmi tevékenysége jelenleg döntően a magyarság identitástudatának és kultúrájának megőrzésére, az anyanyelvű oktatás fejlesztésére és a magyar nyelvű oktatási rendszer megtartására irányul.

Megyénkben 63 nemzetiséget képviselő, megyei szintű társadalmi, illetve civil szervezet működött a legutóbbi időkig: 12 magyar, 18 roma, 5 szlovák, 3 orosz, 11 ruszin, 4 román, 3 zsidó, 2 német és egy-egy cseh, lengyel, örmény, fehérorosz és azerbajdzsán (REZES 2018: 13).

Az emberközpontú nyelvművelés feladata ebben a környezetben nem csupán az anyanyelv minél tisztább változatának megőrzése, hiszen idegen hatásokat lehetetlen kiküszöbölni ott, ahol a többnyelvűség ennyire a mindennapok része. A nyelvművelésnek minden bizonnyal a legfőbb célja a tudatos nyelvhasználatra való buzdítás és a nyelvi önbizalom erősítése. Ilyen formán itt is beszélhetünk *langue* és *parole* jelenségekről, ahol a *langue* az elképzelt, optimális nyelv, amelyet igyekszünk megmenteni, „gyomlálni" az idegen hatásoktól, megszerettetni a legfiatalabb generációval, hogy tagjai is ezt válasszák majd a saját gyerekeikkel való kommunikációban. A *parole* jelenség pedig ebben az esetben is maga fejlődik, hiszen a nyelvhasználó, a nyelvet tanuló értelmezi a szabályszerűségeket, de a saját igényei szerint alakítja tovább, sokszor az eredeti jellemzőktől eltérő hagyományokat teremtve.

AZ EMBERKÖZPONTÚ NYELVMŰVELÉS NÉHÁNY FONTOS ALAPELVE SOKNYELVŰ KÖRNYEZETBEN

Norma–használat–érték hármasa a sztenderd köznyelvi normák tisztelete mellett a valós használat (regionális magyar, kontaktusváltozatok, kevert kódok) leírása és megbélyegzés nélküli elfogadása. A sztenderd köznyelvi normák tisztelete és ismerete elengedhetetlen, hiszen ezek biztosítják az egységes, széles körben érthető kommunikációt, valamint hozzájárulnak a társadalmi mobilitás és az oktatási sikeresség előfeltételeihez. Ugyanakkor a nyelvi norma sohasem tekinthető kizárólagos vagy önmagában teljes értékű kategóriának, hiszen a nyelvhasználat a mindennapi kommunikációban mindig a valós társadalmi környezethez és a beszélő közösségek gyakorlataihoz igazodik. A valós nyelvhasználat magában foglalja a regionális magyar nyelvváltozatokat, a kontaktushelyzetekben kialakult variánsokat, valamint a kódváltás és a kevert kódok megjelenését is. Ezek nem tekinthetők „hibás" vagy „alacsonyabb rendű" formáknak, hanem megnyilvánulásai a nyelv természetes változékonyságának és dinamikájának. Tudományos szempontból e változatok pontos leírása, rendszerbe foglalása és értékelése nélkülözhetetlen,

mivel rávilágítanak arra, hogyan alkalmazkodik a nyelv a többnyelvű, sokszor szociálisan és kulturálisan is heterogén közösségek igényeihez.

Az érték dimenziója e hármasban azt hangsúlyozza, hogy a nyelvhasználat minden formája szimbolikus jelentőséggel bír. A nyelvi változatokhoz fűződő társadalmi értékítéletek – például a presztízs, az identitásjelölő funkció, vagy éppen a stigmatizáció – erőteljesen befolyásolják a beszélők nyelvi viselkedését. Amennyiben a regionális és kontaktusváltozatok megbélyegzés nélkül, legitim nyelvi formaként kerülnek elfogadásra, az hozzájárulhat a közösségi önértékelés erősítéséhez, valamint a nyelvi sokféleség pozitív társadalmi értékként való elismeréséhez.

Összességében a norma–használat–érték hármasa olyan keretként értelmezhető, amely nemcsak a nyelvi jelenségek tudományos vizsgálatában, hanem a nyelvpolitikai döntéshozatalban és az oktatásban is alkalmazható. Ez a megközelítés elősegíti, hogy a nyelvi változatosság ne konfliktus forrásaként, hanem a kulturális örökség részét képező, gazdagító tényezőként jelenjen meg.

Nyelvi jóllét (linguistic well-being) a beszélő nyelvi önbizalma, hozzáférése a nyelvi erőforrásokhoz, a diszkriminációtól való védettség. A nyelvi jóllét fogalma a kortárs nyelvészeti és szociolingvisztikai diskurzusban egyre nagyobb hangsúlyt kap, mivel a nyelvhasználat és a beszélők nyelvi identitása szorosan összefügg az egyéni és közösségi életminőséggel. A nyelvi jóllét olyan komplex állapotként értelmezhető, amelyben a beszélő képes önazonosan és szabadon használni nyelvi repertoárját, biztonságban érzi magát a nyelvi interakciókban, valamint hozzáfér a társadalmi mobilitáshoz és részvételhez szükséges nyelvi erőforrásokhoz. A nyelvi jóllét nem redukálható pusztán a nyelvtudás vagy a kommunikációs kompetencia szintjére, hanem sokkal inkább olyan társadalmi-pszichológiai állapotot jelöl, amelyben a beszélők saját nyelvi repertoárjuk birtokában, biztonságban és megbecsülve érzik magukat. A fogalom tudományos és nyelvpolitikai jelentősége abban rejlik, hogy hozzájárul a nyelvi egyenlőség, az emberi méltóság és a társadalmi kohézió erősítéséhez. Ennek köszönhetően alakul ki a nyelvi önbizalom, amely a beszélő azon képességét és érzelmi állapotát jelöli, hogy saját nyelvhasználatát legitimnek és értékesnek tekinti. Ez különösen fontos többnyelvű, illetve kisebbségi közösségekben, ahol a domináns társadalmi diskurzus gyakran hierarchiát állít fel a nyelvek és nyelvváltozatok között. A nyelvi önbizalom hiánya stigmatizációhoz, a nyelvhasználat tudatos kerüléséhez, végső soron pedig a nyelvi asszimiláció felgyorsulásához vezethet.

Additív többnyelvűség alatt azt a pedagógiai és nyelvpolitikai megközelítést értjük, amelyben a többségi államnyelv megfelelő szintű elsajátítása olyan oktatási programok, tantervek és tankönyvek révén valósul meg, amelyek az államnyelvet idegen nyelvként kezelik. Ennek célja, hogy az államnyelv tanulása ne a kisebbségi nyelv (például a magyar) rovására történjen, hanem azzal párhuzamosan, azt megőrizve és lehetőség szerint megerősítve. Az ilyen szemléletben nevelkedő fiatal a többnyelvűséget értékként éli meg, és arra törekszik, hogy nyelvi repertoárját minden elsajátított nyelven tovább gazdagítsa.

A transzlingvális kommunikáció olyan közlési forma, amelyben két- vagy többnyelvű emberek a beszédük során több nyelvi eszközt is használnak a kommunikáció során. Lényege, hogy a többnyelvű beszélők nem különálló, egymástól szigorúan elhatárolt nyelvi rendszereket alkalmaznak, hanem egy egységes, rugalmas nyelvi repertoár áll rendelkezésükre, amelyből a kommunikáció és a megértés érdekében válogatnak. A transzlingvális kommunikáció így nem „hibaként" vagy a nyelvi norma megsértéseként értelmezendő, hanem olyan természetes és kreatív nyelvhasználati stratégia, amely a többnyelvű közösségek mindennapjainak szerves része.

A fogalmat először Cen Williams az 1990-es években alkalmazta a walesi kétnyelvű oktatás kontextusában, majd „García értelmezte újra, ő a kétnyelvűek jellegzetes megszólalási módjait jelölte vele. Eszerint a kétnyelvűek a megszólalásaik közben nem élnek meg kettősséget (García 2014), megszólalásaikat nem kódok közötti váltások folyamataként, hanem egy egységes nyelvi repertoárból (Blommaert–Backus 2011; Busch 2012) való olyan válogatás eredményeként érdemes szemlélni, amelynek során a beszélő a rendelkezésére álló erőforrásokból azokat választja ki, amelyek kommunikációs céljainak leginkább megfelelnek" (Heltai–Jani-Demetriou 2019).

Közösségi részvétel. A többnyelvű közösségekben a nyelvhasználati döntések meghozatala és érvényesítése soha nem pusztán egyéni választás, hanem közösségi szinten is szabályozott és alakított folyamat. Ebben a folyamatban különböző társadalmi szereplők – szülők, pedagógusok, diákok, kulturális alkotók, egyházi és közösségi vezetők – egyaránt aktívan részt vesznek.

Szülők. A családi nyelvhasználat elsődleges meghatározói, akik döntéseikkel hosszú távon befolyásolják a gyermekek nyelvi identitását. Többnyelvű környezetben nem csupán azt határozzák meg, hogy otthon melyik nyelvet beszélik, hanem azt is, hogy gyermeküket milyen tannyelvű iskolába íratják. Ezáltal ők indítják el a következő generációk nyelvi szocializációját, és döntéseik közösségi szinten is érzékelhető hatást gyakorolnak.

Pedagógusok. Az iskola intézményes keretet biztosít a nyelvhasználatnak, és erős normaképző szerepet játszik. Többnyelvű környezetben a pedagógusok feladata nem csupán a tantervi előírások követése, hanem a diákok nyelvi igényeinek, képességeinek és identitásának figyelembevétele is. A tanári hozzáállás – például, hogy mennyire ösztönzik a kétnyelvűséget, a kódváltást vagy a kisebbségi nyelv használatát – közvetlenül befolyásolja a diákok nyelvi önbizalmát és a közösség nyelvmegtartó erejét.

Diákok. A fiatal generáció a többnyelvű közösségek egyik legdinamikusabb nyelvhasználói rétege. Ők gyakran a kódváltás, az új nyelvi formák és a digitális kommunikáció úttörői. Nyelvi gyakorlataik – például a közösségi médiában, kortárscsoportokban – visszahatnak a tágabb közösség nyelvhasználati normáira is. A diákok részvétele különösen fontos, mivel az ő döntéseiken múlik, hogy a kisebbségi nyelv élő kommunikációs eszközként fennmarad-e, vagy fokozatosan visszaszorul.

Kulturális szereplők. Az írók, újságírók, művészek, színjátszó csoportok, helyi médiák képviselői a nyelvek társadalmi presztízsét alakítják. Amikor például egy költő vagy énekes anyanyelvén szólal meg, vagy egy színházi előadás kisebbségi nyelven kerül színpadra, az nem csupán kulturális, hanem nyelvpolitikai üzenet is: a nyelv érvényes, életképes és méltó a közösségi használatra.

Egyházi és közösségi vezetők. A vallási élet és a közösségi rendezvények nyelvhasználata különösen fontos a többnyelvű környezetekben. A liturgia, a szertartások vagy a közösségi események nyelve erősen hozzájárul az identitásformáláshoz és a nyelvi összetartozás megéléséhez. Az egyházi vezetők tehát nemcsak vallási, hanem nyelvmegtartó szerepet is betöltenek. A közösségi vezetők – legyen szó helyi önkormányzatokról, civil szervezetekről vagy kulturális egyesületekről – intézményes kereteket biztosítanak a kisebbségi nyelv nyilvános jelenlétéhez.

Összességében a közösségi részvétel a többnyelvű környezetben nem hierarchikus, hanem hálózatszerűen működő együttműködés, amelyben a különböző szereplők tevékenységei kiegészítik és erősítik egymást. A nyelvhasználati döntések így nem csupán individuális szinten születnek meg, hanem kollektív felelősségvállalásként, ami meghatározza a közösség nyelvi jövőjét is.

TÁRSADALMI-KULTURÁLIS HÁTTÉR

A nyelvhasználat Kárpátalján szorosan összefügg a demográfiai változásokkal. Az elvándorlás következtében csökken a fiatal, aktív korosztályok aránya, ami a nyelvi átadás folyamatára is kihat.

A közösségi média szintén kettős hatással bír: egyrészt új nyelvi innovációkat hoz, másrészt a nyelvhasználati normák alakulását is elősegíti. A kultu-

rális intézmények – például a nyári akadémiák, az írótáborok, a hagyományőrző táborok, a színjátszó gyermekműhelyek, az egyházi közösségek – fontos színterei a nyelvmegőrzésnek és az identitásépítésnek.

A nyelvművelés kárpátaljai folyamatát jelentősen befolyásolják azok az intézmények és közösségi alkalmak, amelyek a magyar nyelvet a mindennapi élet különböző területein jelenítik meg és tartják fenn. E körbe tartozik a magyar média, a számos ifjúsági tábor és kulturális rendezvény, valamint a történelmi egyházak működése; mindezek egymást kiegészítve járulnak hozzá a magyar nyelv értékének megőrzéséhez és továbbadásához.

A magyar nyelvű média Kárpátalján nemcsak hírközlő és szórakoztató funkciót tölt be, hanem egyben nyelvi normát is közvetít. A sajtó, a rádió és a televízió olyan mintát ad az olvasóknak, hallgatóknak és nézőknek, amely segíti a köznyelvi norma elsajátítását, a szókincs bővítését, valamint a helyes nyelvhasználat gyakorlását. Ugyanakkor a magyar nyelvű tartalmak elérhetősége növeli a magyar nyelv presztízsét is, hiszen a kisebbségi közegben élő közösség számára a médián keresztül biztosított az állandó kapcsolattartás az anyaországgal és a tágabb magyar kulturális térrel – az utóbbi években nagy port kavaró korlátozások és szabályozások ellenére is.

Az ifjúsági táborok különösen a fiatalabb nemzedék nyelvhasználatát befolyásolják. Ezekben a közösségi alkalmakban a magyar nyelv nem csupán tananyagként jelenik meg, hanem az együttlét, a játék és a közös élmények természetes kommunikációs eszközeként. Ezáltal a nyelvtanulás és a nyelvhasználat élménnyel kapcsolódik össze, ami hosszú távon erősíti a magyar nyelvhez fűződő pozitív viszonyt. A táborokban szervezett programok – legyenek azok irodalmi, kulturális vagy vallási jellegűek – gyakran biztosítanak lehetőséget arra, hogy a fiatalok találkozzanak olyan személyekkel, akik példát adnak a tudatos nyelvhasználatra és a közösségi felelősségvállalásra.

Hasonlóképpen fontos szerepük van a kulturális rendezvényeknek is. A színházi előadások, könyvbemutatók, fesztiválok, versenyek és ünnepi megemlékezések nemcsak a közösségi identitást erősítik, hanem teret adnak az aktív nyelvhasználatnak is. Az ilyen eseményeken a köznyelv és a helyi nyelvjárások egymásmellettisége természetes módon jelenik meg, s ezáltal a résztvevőkben tudatosul a magyar nyelv sokszínűsége és értéke. A kulturális alkalmak során a nyelv mindig a közösség összetartozásának szimbólumaként lép fel, amely összeköti a különböző korosztályokat és településeket.

A történelmi egyházak működése szintén elengedhetetlen a kárpátaljai nyelvművelés szempontjából. A magyar nyelvű istentiszteletek, misék, bibliaórák és egyházi rendezvények a nyelv szakrális dimenzióját erősítik, aminek különös jelentősége van a közösség fennmaradása szempontjából. Az egyházak által fenntartott iskolák és hittanórák pedig a fiatalabb nemzedék nyelvi

neveléséhez járulnak hozzá. Mindezek mellett az egyház közösségmegtartó ereje abban is rejlik, hogy képes biztosítani a magyar nyelv folytonosságát, és nemzedékről nemzedékre átörökíteni annak használatát, még ott is, ahol a vegyes lakosság miatt a nyelvcsere veszélye erősen jelen van.

AZ ANYANYELVŰ OKTATÁS ÜGYE

Ukrajna függetlenné válásával kinyíltak a határok a kárpátaljaiak számára is. Bár a közoktatás helyzete sokáig abszolút kielégítő, nem voltak működési zavarai, az iskolasorvadás jelensége nagyon hamar megjelent, és egyre jellemzőbbé vált a magyar tannyelvű tanintézmények körében. Ez a folyamat az elmúlt években felgyorsult.

A magyar gyerek ugyanazon követelményeknek kell hogy eleget tegyen bárhol Ukrajnában, például az ukrán nyelv érettségi vizsga alkalmával, mint a vele egykorú ukrán anyanyelvű társának az ukrán tannyelvű középiskolában. A többi tantárgy esetében mindig van magyar fordítás az érettségi vizsgán, bár ez is kérdésessé vált az elmúlt időszakban, mivel 2022 óta az oktatás nyelvének a képzés utolsó éveiben – az oktatási törvény értelmében – a legtöbb tantárgy esetében az ukránnak kellett volna lennie.

A határozat szerint 2022-től, később 2023 szeptemberétől kívánták korlátozni az anyanyelven történő oktatást minden szinten, s ezt a gyakorlatban csak úgy lehetett volna kivitelezni, hogy sérül a magyarul gondolkodó gyermek, a magyarul gondolkodó szaktanár és a józanul gondolkodó szülő érdeke. Végül az erre vonatkozó rendelet érvénybe léptetése elmaradt, illetve kitolódott.

AZ OKTATÁS NYELVÉT SZABÁLYOZÓ TÖRVÉNYEK ÉS TÖRVÉNYJAVASLATOK

A nyelvi jogaink korlátozására vonatkozó törekvések 2014-ben kezdődtek, amikor a *majdan* eseményeit követően a regnáló elnök elmenekült az országból, a létrejött új parlamenti többség pedig egyik első döntésével érvénytelenítette a nyelvhasználati törvényt arra hivatkozva, hogy elfogadásának körülményei nem feleltek meg a házszabálynak. A nemzetközi közvélemény azonnal reagált az eseményekre, elsősorban is azon országok kormányai, amelyek nemzeti közösségei Ukrajna területén jelentős számban élnek.

Az elfogadott törvény óriási port kavart belföldi és nemzetközi szinten is. A leghatározottabban Magyarország állt ki a kárpátaljai magyarok anyanyelvén való oktatásának korlátozása ellen. A magyar kormány egyik legfontosabb ellenintézkedése, hogy deklarálta: addig nem támogatják az ukrán

javaslatokat és az Ukrajna számára fontos ügyeket a nemzetközi szervezetekben, amíg nem jön létre a kárpátaljai magyar közösség számára elfogadható helyzet az anyanyelven való oktatás vonatkozásában. Miniszteri látogatások, kormányközi egyeztetések, európai parlamenti viták, a Velencei Bizottság döntése, nemzetközi konferenciák, kerekasztal-megbeszélések fő témája már évek óta az ukrán oktatási törvény 7. cikkelye.

Az oktatási törvény elfogadása után a kijevi vezetés folytatta a kisebbségi jogszűkítésre irányuló politikáját. 2017 decemberében újabb törvénytervezet látott napvilágot, mely nemzetiségi alapon kategorizálja Ukrajna lakosait.

Őshonos nációknak tekintik azokat a népcsoportokat, amelyek nem rendelkeznek a világban állammal, anyaországgal. Idetartoznak (vagy már nem is) például a krími tatárok. Ezen besorolás szerint a magyarok nem tősgyökeres lakói Kárpátaljának, csak betelepült nemzet, mivel rendelkeznek anyaországgal (!).

Míg az előbbi csoportba tartozóknak biztosítja az ukrán állam az anyanyelven történő tanulást, addig a betelepült nemzetiségek képviselői csak az oktatás kezdő fázisában, az elemi osztályokban tanulhattak volna anyanyelvükön. A felsőbb osztályokban egyre több tantárgyat tanultak volna államnyelven. A középiskola végére lényegében csak a nyelv és irodalom tantárgy maradhatott volna meg magyarul. A felsőoktatás nyelve kizárólag az államnyelv lett volna.

A nyelvtörvény bevezetésétől való félelem következtében még több pályaelhagyó pedagógussal lehet számolni. Ha a tantárgyak fölsorolt hányadát valóban ukránul kell majd előadni, az eddig magyarul tanító szakemberek jelentős része nem folytatja tovább hivatását. A következő fiatal generációs szülő, aki az iskolában már ukránul tanulta a tantárgyak egy jelentős részét, már csak ukránul tud majd segíteni a tanulásban gyermekének, akinek már nem is igen lesz igénye a magyar nyelv mindenre kiterjedő használatára.

Az *Oktatási törvény*t Ukrajna Legfelső Tanácsa 2017. szeptember 5-én fogadta el, hatályba szeptember 28-án lépett, 2019. július 16-án az Alkotmánybíróság is megerősítette, hogy az Alkotmányban foglaltaknak megfelel az új törvény, tehát nem sérti a nemzeti kisebbségek jogait, sőt a Velencei Bizottság ajánlásait sem vette figyelembe. A mára már elhíresült 7. cikkely az oktatás nyelvét határozza meg Ukrajnában:

1. Az oktatási folyamat nyelve az oktatási intézményekben az államnyelv. Az állam garantálja az oktatáshoz való jogot Ukrajna minden állampolgára számára, biztosítja az államnyelven történő oktatást az oktatás minden szintjén (iskola előtti nevelés, általános és középiskolai, szakképzés [szakmunkásképzés], felsőfokú szakképzés és

felsőoktatás), valamint az iskolán kívüli és a diploma utáni képzési szinten – az állami és kommunális oktatási intézményekben.

Ukrajna nemzetiségi kisebbségeihez tartozó személyeknek joguk van a kommunális oktatási intézményekben az államnyelv mellett az adott nemzeti kisebbség nyelvén folyó oktatáshoz az iskola előtti és az elemi iskolai szinteken. Ez a jog az államnyelv mellett az adott nemzeti kisebbség nyelvén oktató külön osztályok (csoportok) révén realizálódik, amelyeket a törvényeknek megfelelően szerveznek.

2. Az oktatási intézmények biztosítják az államnyelv kötelező oktatását, különösen a szakképző (szakmunkásképző), felsőfokú szakképző és felsőoktatási intézményekben olyan mértékben, amely lehetővé teszi a szakmai tevékenység folytatását a választott szakirányban az államnyelv használatával.

   Az őshonos népekhez, a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek, a külföldiek és hontalanok számára megfelelő feltételeket teremtenek az államnyelv elsajátításához.
3. Az állam elősegíti a nemzetközi érintkezés nyelveinek tanulását, különösen az angol nyelvét, az állami és kommunális oktatási intézményekben.
4. Az oktatási intézményekben az oktatási programnak megfelelően egy vagy néhány tantárgy két vagy több nyelven is oktatható – államnyelven, angol nyelven, az Európai Unió más hivatalos nyelvein.
5. A hallgatók kívánsága szerint a szakképző és felsőoktatási intézmények megteremtik számukra a feltételeket az őshonos nép vagy nemzeti kisebbség nyelvének tantárgyként való tanulásához (UKRAJNA TÖRVÉNYE).

Természetesen a világ nem hagyta szó nélkül az Európai Unióba kívánkozó államnak ezt az alapvető emberi jogokat sértő lépését.

A Velencei Bizottság által kiadott, összesen 127 pontból álló dokumentum utolsó pontjában az alábbiakat ajánlja Ukrajna számára az oktatási törvény rendezése céljából:

- a végrehajtási jogszabályok elfogadásakor teljes mértékben alkalmazni a 7. cikkelyben biztosított lehetőségeket az Európai Unió hivatalos nyelvein az adott kisebbségek számára történő megfelelő szintű oktatás biztosítása érdekében;
- az államnyelv tanításán túl továbbra is biztosítani a kisebbségi nyelvek oktatásának megfelelő arányát az általános és középfokú oktatásban;

- az államnyelv-oktatás minőségének javítása;
- az oktatási törvény vonatkozó, átmeneti rendelkezéseinek módosítását, annak érdekében, hogy több idő álljon rendelkezésre;
- a magániskolák mentesítését az új nyelvi követelmények alól a Keretegyezmény 13. cikkelyével összhangban;
- az új oktatási törvény végrehajtása keretében új párbeszédre kerüljön sor a nemzeti kisebbségek képviselőivel és minden érdekelt féllel az oktatás nyelvéről;
- annak biztosítását, hogy a törvény végrehajtása ne veszélyeztesse a kisebbségek kulturális örökségének megőrzését és a kisebbségi nyelvoktatás folytonosságát a hagyományos iskolákban (Hodinka Antal Nyelvészeti Központ Honlapja 2019. október 31.).

AZ ISKOLAI REFORMOK HATÁSA

2017. szeptember 25-én az ukrán elnök aláírta Ukrajna oktatási törvényét, amelynek azóta hírhedtté vált 7. cikkelye rendeltetett szabályozni a kisebbségi nyelven oktató iskolák működését. Ennek ránk vonatkozó legfőbb alapvetései lettek volna:

- Ukrajnában az oktatás nyelve az államnyelv.
- A nemzetiségi kisebbségekhez tartozó egyének számára a törvény garantálja az anyanyelvükön való tanulás lehetőségét, az államnyelvvel párhuzamosan.
- A kisebbségi nyelveken történő oktatás megszervezhető az adott oktatási intézményben külön a kisebbségi nyelven oktató osztályok, csoportok létrehozásával anélkül, hogy ezt a gyakorlatot az államnyelven működő osztályokra/csoportokra is kiterjesztenék.
- A tanintézményben az oktatási programmal összhangban van lehetőség egy vagy több tantárgy két- vagy többnyelvű oktatására – legyen az az államnyelv, angol vagy az Európai Unió más hivatalos nyelve.

E törvény végrehajtásának feltételeit egy másik törvény írja elő, mégpedig Ukrajna középiskolai oktatásáról szóló törvénye (2020. január), melynek 5. cikkelye volt hivatott tovább szabályozni a tősgyökeres népek, illetve nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek oktatására vonatkozó rendszert. Ez lényegében szentesíti a korábbi törvény idevágó passzusát, mint Ukrajna Alkotmányának mindenben megfelelő rendelkezést, kiemelve, hogy a cél az ország területén élő nemzeti kisebbségek számára a többségi nemzetével megegyező esélyegyenlőség megteremtése. Itt találjuk a rengeteg ellenérzést és politikai

vihart is kiváltó, immáron törvényileg előirányzott arányokat az ukrán nyelvű és nemzetiségi nyelven tartható óramennyiségek vonatkozásában.

Röviden: az elemi iskola minden tantárgya a nemzetiség nyelvén tanítható, kivéve az ukrán nyelvet és olvasást. 5. osztályban már a tantárgyak legalább 20%-át kötelező államnyelven oktatni. Ezt a mennyiséget azután korosztályonként egyenletesen növelve kell eljutni odáig, hogy 9. osztályban az oktatott tárgyak nem kevesebb mint 40%-a ukránul történjen. Végül pedig a középiskolai osztályok (10., 11., később 12.) már a tantárgyaik 60 százalékát fogják államnyelven tanulni.

A gyakorlatban ez pontosan azt eredményezte volna, hogy az amúgy is erős asszimiláció felgyorsul, a szórványok rövid időn belül felmorzsolódnak, a tömbök pedig elszórványosodnak. Ez például Ungvár esetében látványosan és nagyon gyorsan történne, hiszen a város már egy jó ideje szórványtelepülésnek számít, az asszimiláció természetes folyamata jelen van. Miért íratná az ukrán szülő ezután magyar iskolába a gyerekét, ha az javarészt úgyis ukránul fog tanulni a törvény hatályba lépését követően? Vagy mi értelme van akkor továbbra is magyar iskolába járatni a gyerekét? Hisz a magyarországi felvételihez szükséges tananyagot (beleértve a szakkifejezéseket) nagy valószínűséggel már csak ukránul fogja ismerni. Azaz lényegében a magyarországi továbbtanulás lehetősége – a magyar nyelvű kötelező felvételi vizsgák miatt – gyakorlatilag megszűnne.

Ebből egyenesen következik, hogy a gondos szülő gyermekét már a gimnáziumi tanulmányaira is az anyaországba küldi majd, hogy felzárkózzon, és legyen esélye a magyar felsőoktatásba bekerülni. Ez a tendencia már azóta jelen van, amióta kötelezővé tették az ukrán nyelvű érettségit. A színmagyar környezetben, illetve a nagyobb létszámú iskolákban még talán nem látványosan, de a kisebb iskolákban és a szórványban egyre jellemzőbb, hogy a végzős osztályokban már alig marad tanuló.

Azok a szülők pedig, akik a családot itthon tartják össze, talán majd úgy gondolkoznak, hogy a gyereknek jobb lesz ukrán iskolában tanulni tovább, ahol ukrán anyanyelvű tanároktól sajátítja el az anyagot, nem pedig olyan magyarul gondolkodótól, aki az ukrán terminológiát csak nemrég tanulta maga is, folyamatos képzésben tartja magát, hogy versenyképes legyen. (Nem sok szaktanár fogja ezt vállalni ukrán állami fizetésért.) Az ilyen tanuló már csak a szüleivel beszél magyarul, később, a saját családjában, majd minden bizonnyal már senkivel sem. De ha mégis megtanítja majd a saját gyermekét magyarul beszélni, a tanulásban már nem fog tudni neki segíteni, hiszen ő maga sem magyarul tanult annak idején.

AZ OROSZ–UKRÁN HÁBORÚ EDDIGI KÖVETKEZMÉNYEI

Annak ellenére, hogy a harcok nem érintik Kárpátalja területét,[1] a háború sokkal több negatívumot hozott, mint eddig bármilyen rendelet. Már vannak olyan, az oktatásra kiható eredmények, amelyeket néven nevezhetünk:

- a fegyveres konfliktus kitörésének napján vagy mindjárt másnap a katonaköteles korú férfi pedagógusok jelentős része is elhagyta az országot. 2022. február 26-tól kezdve ez drasztikus pedagógushiányt jelent. A gyereknek pedig hiányzik a „tanár bácsi"-minta lelki fejlődésének a legérzékenyebb időszakában.
- Főleg a következő év szeptemberéig azok a pedagógus hölgyek is elköszöntek a kárpátaljai magyar tannyelvű oktatási intézményektől, akiknek a párja már valahol külföldön munkába állt, megalapozta a közös jövőjüket, a nyár folyamán kiköltöztette a családot is. Ez további pedagógushiányt eredményezett, illetve a távozó tanárgyerekek miatt az osztálylétszám is csökkent.
- A kieső munkaerő pótlása meglehetősen nagy nehézségekbe ütközött. Ezen a téren az új oktatási törvény volt nagy segítségünkre, melynek értelmében egy tanév erejéig bármely szakos pedagógus oktathat bármilyen tantárgyat, amennyiben elvégzi az ahhoz szükséges gyors tanfolyamot. Elemi osztályok tanítói számára nem is lett időkorlát megszabva. Az iskolák vezetősége tehát azzal gazdálkodott, amije maradt.
- A gyermeklétszám drasztikus csökkenése. Ez vagy az első „háborús" tanév közben, vagy azt követően, tehát a nyári szünet során volt tapasztalható. Egy részük távoktatásban továbbra is részt vesz az itthoni oktatásban, de a legtöbb végleg elhagyta az iskolát, országot.

Főleg a városokban, konkrétan Ungvár példáján mérhető, hogy a háború kitörése óta nagyon megcsappant a gyereküket magyar iskolába íratók száma. Ez az a jellemző környezet, ahol az iskolák esetében nem egyértelmű a következő felvételi időszak eredménye, hiszen a vegyes házasságokban született gyerekek, vagy a magyar nyelvet egyáltalán nem beszélő gyerekek magyar tannyelvű iskolába járatása a szülők részéről nagy áldozatvállalással jár: a szülővel való otthoni együtt-tanulás sokszor nem oldható meg a nyelvismeret hiányában, a gyermek esetleg elmarad a többiektől tudásban.

[1] Sajnos azóta már ezen a téren is megváltozott a helyzet – szerkesztői megjegyzés.

2023 novemberében egy vélhetően senki által nem várt fordulat következett. Az Európa Tanács ukrajnai nemzeti kisebbségek jogaival kapcsolatos javaslatainak megvitatására invitálták Kijevbe a kárpátaljai magyar szervezetek vezetőit, szakértőit. A kétnapos tanácskozás házigazdája Denisz Smihál miniszterelnök volt. A törvénytervezetbe foglalt rendelkezések – Kijev minden korábbi álláspontjához képest – óriási pozitív irányú elmozdulást jelentenek. Az okiratnak egyik legsokatmondóbb, az oktatási nyelvvel kapcsolatos kitétele így hangzik: „Az oktatási intézményekben az oktatási folyamat nyelve az államnyelv. Azokban az osztályokban (csoportokban), amelyekben az Európai Unió hivatalos nyelvei közé tartozó nemzeti kisebbségek tanítási nyelvei vannak, az oktatási folyamatban az adott nemzeti kisebbség nyelvének használatához való jog biztosított." Ez tehát érvényes a magyar nyelvre, nem úgy az oroszra, amelynek visszaszorítása volt a nyelvhasználati jog szabályozásának eredendő oka 2014-ben.

Az év végére a törvényjavaslatot elfogadták. Ennek alapján az oktatásban (szinte) visszaállt a korábbi állapot:

- Nem lesznek százalékok a tantárgyak ukrán nyelvű oktatásának vonatkozásában.
- Az ukrán nyelv és irodalom mellett csupán Ukrajna történelme és a felső tagozatos honvédelem című tantárgy ukrán nyelvű oktatása lesz kötelező a nemzetiségi iskolákban.
- Míg korábban csak a magán-, egyházi és alapítványi iskolák mentesültek alóla, addig ez utolsó módosításnak köszönhetően már az állami iskolák is mentesülnek a kötelező ukrán nyelven végzett oktatás alól. Az érettségi követelmények azonban nem változtak, azok egyformák maradtak az ukrán és a magyar nemzetiségű végzősre egyaránt. Ukrán nyelvből és irodalomból ugyanolyan a követelmény az anyanyelvű diákok és a más nemzetiségű, nem ukrán tanítási nyelvű iskolában képzett gyerekek számára.
- Az EU nyelvein oktató magán felsőoktatási intézmények maguk választhatják meg az oktatás nyelvét.
- Továbbra is korlátozások nélkül jelenhetnek meg a kisebbségek újságjai, könyvei stb.
- A törvény szövege magyarul az Ukrajnai Magyar Demokratikus Szövetség honlapján olvasható (UMDSZ 2023. november 25.).

Mára a legfontosabb eredménye a hosszú éveken keresztül tartó vitának, hogy a törvény betűje szerint Ukrajnában szavatolják a kisebbségek, köztük a magyarok anyanyelvi oktatáshoz való jogát. Nem lesznek százalékos kvóták

a tantárgyak ukrán nyelvű oktatására. Az EU nyelvein oktató magán felsőoktatási intézmények maguk választhatják meg az oktatás nyelvét. Továbbra is korlátozások nélkül jelenhetnek meg a kisebbségek újságjai, könyvei, módosításokra kerül sor az elektronikus média működésében is. A kisebbségi jogok betartásának feladatait a parlament emberjogi biztosának hivatala kapja meg.

Az is pozitívum, hogy azok a gyermekek, akik a 2018-as tanév előtt kezdték meg magyar nyelvű iskolai tanulmányaikat, a középfokú oktatás befejezéséig változatlanul magyar nyelven tanulhatnak. A magasabb közigazgatási egységek (járás, megye) szintjén viszont továbbra is „a többségi döntéshez kötött" a kisebbségi nyelvhasználat kérdése abban az esetben, ha a kisebbségi lakosok száma az adott településen eléri a 10%-ot.

ZÁRÓGONDOLATOK

> „A nyelvi jogi hiányosságok, az anyanyelvű oktatás szervezeti, anyagi és egyéb gondjai, a településszerkezet és az etnikai összetétel mesterséges megváltoztatása (pl. szervezett áttelepítések), a nyelvi tájkép állapota s még számos egyéb tényező befolyásolja az asszimiláció mértékét. Az asszimiláció megállításának, de legalábbis üteme jelentős mérséklésének kulcsszerepe van (kellene lennie) mindenütt, ahol az őshonos magyarság kisebbségi helyzetben van, máskülönben kisebbségben a magyar nyelv és nemzet fennmaradása kérdőjeleződik meg..." (POMOZI 2021: 94).

Az emberközpontú nyelvművelés Kárpátalján a magyar közösség identitásának és kulturális örökségének megőrzését szolgálja. Nem normatív előírásokra, hanem a beszélők támogatására, a nyelvi biztonság erősítésére és a közösségi élmények megteremtésére kell helyezni a hangsúlyt.

A jövő szempontjából kulcsfontosságú az, hogy az oktatásban, a médiában és a civil kezdeményezésekben a magyar nyelv élő, természetes és értékes közösségi eszközként legyen jelen.

A Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok 2022. évi konferenciája az akkor 150 éves *Magyar Nyelvőr* köré szerveződött. A konferencia témájához igazodva idézném végül a lap szerkesztőségének nevében – vélhetően Szarvas Gábor által – megfogalmazott gondolatot, amellyel Volf Györgynek az új lap címével kapcsolatos „nyelvszabály-fejtegetésére"[2] egyebek között így válaszolt:

[2] Volf György szerint az új lap címe „[a] »Magyar Nyelvőr« tehát, amint láttuk, németes, helytelen analógián épült, és ez okból vádolom germanismusról, s jól mondtam, hogy a lap oly elvet hirdet homlokán, mely ellen hasábjain ernyedetlenül kell küzdenie" (VOLF 1872: 15).

„Mi azt tartjuk vala, hogy a »magyar nyelv őre« nem a mi gyenge erőnkre támaszkodó folyóirat, hanem első sorban »a jó isten« lehet, s azután ha tetszik, egy okosan intézkedő kormány, mindenek fölött pedig a magyar népnek nem lankadó nemzeti öntudata" (VOLF 1872: 18).

Úgy legyen!

IRODALOMJEGYZÉK

BACSÓ Róbert 2018. Kárpátalja gazdasági helyzete Ukrajna függetlenségének kikiáltásától napjainkig, kiemelten a kis- és középvállalkozói szektor példája alapján. In: PUSZTAY János – ZÉKÁNY Krisztina (szerk.): *A kárpátaljai magyarság a 21. században. Esszék, tanulmányok*. Nap Kiadó, Budapest, 88–120.

BLOMMAERT, Jan – BACKUS, Ad 2011. Repertoires revisited: 'knowing language' in superdiversity, Working Papers in Urban Language and Literacies. In: *Paper,* 67., 1–32.

BOTLIK József – DUPKA György 1991. *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Mandátum–Universum, Budapest–Szeged

BUSCH, Brigitta 2012. *Das sprachliche Repertoire.* Drava, Klagenfurt–Wien–Celovec–Dunaj

CSERNICSKÓ István 2018. *Nyelvpolitika és nyelvi tájkép többnyelvű környezetben: Kárpátalja példája. Segédkönyv a Nyelvpolitika elmélete és gyakorlata c. tárgy oktatásához nyelvész szakos MA hallgatók számára.* Beregszász. https://genius-ja.uz.ua/images/files/csernicsko-istvan-min.pdf.

EURÓPAI BIZOTTSÁG 2024 = *Ukrajna az uniós csatlakozás felé vezető úton. Az ország zöld utat kap a csatlakozási tárgyalások megkezdéséhez.* https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/ukraines-path-towards-eu-accession_hu. (2025. 08. 16.)

FEDINEC Csilla 2002. *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944.* Lilium Aurum Könyvkiadó, Galánta–Dunaszerdahely

FEDINEC Csilla – VEHES Mikola 2010. *Kárpátalja – 1919–2009 – történelem, politika, kultúra.* Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest

GARCÍA, Ofelia 2014. Countering the dual: Transglossia, dynamic bilingualism and translanguaging in education. In: RUBDY, Rani – ALSAGOFF, Lubna (eds.): *The global-local interface, language choice and hybridity.* Multilingual Matters, Bristol, 100–118.

HELTAI János Imre – JANI-DEMETRIOU Bernadett 2019. A transzlingváló pedagógiai orientáció hatása az iskolai sikerességre. In: *Anyanyelv-pedagógia,* 2019/1. DOI: 10.21030/anyp.2019.1.1 https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=769. (2025. 08. 18.)

Hodinka Antal Nyelvészeti Központ Honlapja 2019. október 31. = A NATO, Ukrajna, az oktatási törvény és a Velencei Bizottság. In: *hodinkaintezet.uz.ua*, 2019. október 31. http://hodinkaintezet.uz.ua/a-nato-ukrajna-az-oktatasi-torveny-es-a-velencei-bizottsag. (2025. 08. 18.)

Infostart 2023. december 18. = A kárpátaljai magyarok elégedetlenek az új ukrán nyelvtörvénnyel. In: *Infostart*, 2023. december 18. https://infostart.hu/kulfold/2023/12/18/a-karpataljai-magyarok-elegedetlenek-az-uj-ukran-nyelvtorvennyel. (2025. 08. 18.)

Karpat.in.ua 2023. november 24. = Az ukrán GDP-növekedése októberben 10 százalékra gyorsult – Gazdasági Minisztérium. In: *Karpat.in.ua,* 2023. november 24. https://economic.karpat.in.ua/?p=43596&lang=hu. (2025. 08. 16.)

Kárpáti Igaz Szó 2023. június 16. = 29 millióan maradtunk: Lesz-e kinek újjáépíteni Ukrajnát? In: *kiszo.net*, 2023. június 16. https://kiszo.net/2023/06/16/29-millioan-maradtunk-lesz-e-kinek-ujjaepiteni-ukrajnat/. (2025. 08. 16.)

Koppenhágai kritériumok 1993/1995 = Csatlakozási kritériumok (koppenhágai kritériumok). In: *EUR-Lex.* https://www.google.com/search?q=europai+unios+tags%C3%A1g+felt%C3%A9telei&oq=europai+unios+tags%C3%A1g+felt%C3%A9telei&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCjIwNTEwajBqMTWoAgiwAgE&sourceid=chrome&ie=UTF-8. (2025. 08. 16.)

KOZMA Miklós 1999. *Kárpátalja visszavétele. Napló. Közreadja Brenzovics László*. Clio-sorozat. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár

ORTUTAY Tivadar 1941. *Cseh világ a Kárpátokban*. K. n. Ungvár

POMOZI Péter 2021. Kárpát-medencei többnyelvűségi minták Trianon előtt és után. Merre tovább? In: P. P. (szerk.): *A magyar nyelv a Kárpát-medencében Trianon előtt és után. Nyelv- és oktatáspolitikai tanulmányok.* A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 29. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 69–107. https://www.mek.oszk.hu/22600/22633/22633.pdf.

PUSZTAY János 2023. *Egy nyelvcsalád tündöklése és…?* Nap Kiadó, Budapest

REZES József 2018. A kárpátaljai magyarság helyzete Ukrajna nemzetpolitikai törekvéseinek tükrében. In: PUSZTAY János – ZÉKÁNY Krisztina (szerk.): *A kárpátaljai magyarság a 21. században. Esszék, tanulmányok.* Nap Kiadó, Budapest, 8–47.

UKRAJNA 2001 = Ukrajna 2001. évi népszámlálási adatai. In: *Deržavnyj komitet statystyky Ukraïny [Az Ukrajnai Állami Statisztikai Hivatal Honlapja].* http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality. (2025. 08. 17.)

UKRAJNA TÖRVÉNYE = Törvény az oktatásról. In: *Zakon Ukraïny*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19. (2025. 08. 17.)

UMDSZ 2023. november 25. = Ukrajna törvénye „Ukrajna egyes törvényeinek módosításáról az Európa Tanács és szervei a nemzeti kisebbségek (közösségek) jogairól szóló, egyes területeken tett szakértői véleményének figyelembe vételével". In: *umdsz.info*, 2023. november 25. https://umdsz.info/hu/ukrajna-egyes-torvenyeinek-modositasarol-az-europa-tanacs-es-szervei-a-nemzeti-kisebbsegek-kozossegek-jogairol-szolo-egyes-teruleteken-tett-szakertoi-velemenyenek-figyelembe-vetelevel/. (2025. 08. 18.)

VOLF György 1872. A czím („Magyar Nyelvőr") kérdése. In: *Magyar Nyelvőr,* 1., 13–19.

ZÉKÁNY Krisztina 2020. To Stay in Zakarpattia. The Fate of a Multinational Region in the Light of Historical Changes. In: *Rivista di Studi Ungheresi*, 19., 247–257. http://epa.oszk.hu/02000/02025/00036/pdf/EPA02025_rsu_19_2020.pdf. (2025. 08. 16.)

ABSTRACT • This study examines the possibilities of preserving the identity of the Hungarian minority in Transcarpathia through the lens of people-centred language cultivation. The author outlines the 20th-century historical and socio-cultural background of the region, shaped by frequent changes of state borders, disadvantages stemming from national minority status, and the characteristics of a multilingual environment. The paper argues that traditional, norm-oriented language cultivation cannot adequately address multilingual speech situations, code-switching, and contact phenomena. In contrast, a people-centred approach prioritizes the real language use, needs, and rights of speaker communities, offering ethical frameworks and practical methods to strengthen linguistic self-confidence, multilingual competence, and cultural participation. The study discusses the core principles of people-centred language cultivation (the triad of norm–use–value, linguistic well-being, additive multilingualism, translanguaging, and community participation) and analyses the challenges concerning Hungarian-language education and its legal regulation, especially in light of Ukrainian educational reforms introduced after 2017. The author concludes that the survival of the Hungarian language depends on preserving the cultural and linguistic identity of the Hungarian community in Transcarpathia, which requires the support of mother-tongue education, Hungarian-language media, cultural institutions, and civil organisations.

KEY WORDS • **people-centred language cultivation, identity preservation, Hungarians in Transcarpathia, multilingualism, mother-tongue education, linguistic rights**

Sažetak • Rad istražuje mogućnosti očuvanja identiteta mađarske zajednice u Zakarpatskoj oblasti iz ugla čovekocentričnog negovanja jezika. Autorka predstavlja istorijsku i društvenu pozadinu regiona tokom 20. veka, koju su obeležile česte promene državnih granica, nepovoljan položaj manjina i specifičnosti višejezičnog okruženja. Ukazuje se na to da tradicionalno, normativno negovanje jezika ne može adekvatno da odgovori na višejezične govorne situacije, mešanje kodova i pojave jezičkog kontakta. Nasuprot tome, čovekocentrični pristup stavlja u prvi plan stvarnu jezičku upotrebu, potrebe i prava govorne zajednice, nudeći etičke okvire i praktične metode za jačanje jezičkog samopouzdanja, višejezične kompetencije i kulturnog učešća. U radu se detaljno razmatraju osnovni principi čovekocentričnog negovanja jezika (trijada norma–upotreba–vrednost, jezičko blagostanje, aditivni multilingvizam, translingvalna komunikacija, društveno učešće) i analiziraju se izazovi koji se tiču obrazovanja na mađarskom jeziku i njegovog pravnog regulisanja, naročito u kontekstu obrazovnih reformi u Ukrajini nakon 2017. godine. Autorka zaključuje da opstanak mađarskog jezika zavisi od očuvanja kulturnog i jezičkog identiteta mađarske zajednice u Zakarpatskoj oblasti, što zahteva podršku obrazovanja na maternjem jeziku, medija na mađarskom jeziku, kulturnih institucija i civilnih organizacija.

Ključne reči • **čovekocentrično negovanje jezika, očuvanje identiteta, Mađari u Zakarpatskoj oblasti, višejezičnost, obrazovanje na maternjem jeziku, jezička prava**

Beérkezés időpontja: 2025. augusztus 20.
Elfogadás időpontja: 2025. augusztus 28.

Létünk • 2025/3., 53–64.
ETO: 342.725:323.15(04)
ETO: 811.511.141'271.2

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

NETNYELV, DIGILEKTUS, MÁSODLAGOS ÍRÁSBELISÉG – AZ ÚJ NYELVI JELENSÉGEK TANÍTÁSÁNAK KIHÍVÁSAI

INTERNET LANGUAGE, DIGILECT, SECONDARY LITERACY – THE CHALLENGES OF TEACHING NEW LINGUISTIC PHENOMENA

MREŽNI JEZIK, DIGILEKT, SEKUNDARNA PISMENOST – IZAZOVI PODUČAVANJA NOVIH JEZIČKIH POJAVA

Constantinovits Milán András
PhD, dr., alkalmazott nyelvészet, retorika; tehetséggondozás
Mathias Corvinus Collegium (MCC), Budapest, igazgató, szakmai és oktatási ügyek
constantinovits.milan@mcc.hu

Összefoglaló • A digitális korszakban megjelenő nyelvi változatok – a másodlagos írásbeliség és a digilektus – a középiskolai nyelvtanoktatás számára új kihívásokat teremtenek. A tanulmány három kutatási kérdés mentén vizsgálja e jelenségek pedagógiai feldolgozását: (1) miért szükséges tanítani a digitális platformokon létrejövő nyelvi sajátosságokat, (2) milyen nehézségek akadályozzák oktatásukat, valamint (3) milyen módszertani eszközökkel és jó gyakorlatokkal tehetőek hozzáférhetővé a diákok számára. – A tanulmány bemutatja, hogy a másodlagos írásbeliség tudatosítása erősíti a nyelvi regiszterek elkülönítésének képességét, a helyesírási és nyelvhelyességi érzéket, valamint hozzájárul a digitális kompetencia fejlődéséhez. Kiemelt figyelmet kap a Covid–19 járvány következtében elterjedt digitális oktatás, amely új kontextusba helyezte a digilektus jelenségeit. A nyelvi változások gyors üteme, a pedagógusok digitális kompetenciájának hiányosságai, a módszertani segédanyagok korlátozottsága, valamint a terminológiai bizonytalanságok azonban komoly didaktikai nehézségeket okoznak. – A szerző konkrét módszertani javaslatokat kínál – például szövegtranszformációk, regisztervváltások, online sajtóműfajok feldolgozása, netglosszáriumok készítése –, amelyek a tanórai gyakorlatban segíthetik a diákok nyelvi tudatosságának fejlesztését és a digitális nyelvi környezet értelmezését. A tanulmány végkövetkeztetése szerint a másodlagos írásbeliség oktatása nem csupán nyelvpedagógiai szükségszerűség, hanem egyben a nyelvi változások bemutatásának és a digitális korszak kihívásaira adott válasznak is fontos eszköze.

Kulcsszavak • **másodlagos írásbeliség, digilektus, nyelvi változás, digitális kompetencia, nyelvtanoktatás, módszertan**

1. BEVEZETÉS

A középiskolai nyelvtanoktatás során komoly pedagógiai kihívást jelent a nyelv aktuális állapotának, a digitális korszakban megjelenő új nyelvváltozatoknak a bemutatása. A már lezajlott nyelvtörténeti változások ismétlődő jellegűek, jól dokumentáltak és feldolgozottak, ugyanakkor a pedagógusokat és a diákokat körülvevő aktuális nyelvi környezet oktatása a tanári önreflexiók és a diákok visszajelzései alapján is fokozott didaktikai nehézségekkel jár (CONSTANTINOVITS 2018).

Tanulmányomban a másodlagos írásbeliség nyelvtanórai feldolgozásának problémakörét elemzem, három kutatási kérdésre keresve választ:

Milyen anyanyelv-pedagógiai szükségszerűséggel bír a digitális platformokon napjainkban megjelenő nyelvi sajátosságok oktatása?

Milyen nehézségekkel kell szembenézni eme nyelvi jelenségek tanítása során, milyen technikai, pedagógiai és egyéb körülmények befolyásolják a taníthatóság sikerességét?

Milyen módszertani ötletekkel, jó gyakorlatokkal lehet a diákok számára értelmezhetővé tenni digitális nyelvi korszakunk jelenségeit?

2. MIÉRT IS TANÍTSUK NAPJAINK NYELVI JELENSÉGEIT?

Napjainkban az Ong-féle kommunikációtörténeti korszakolást egy új periódussal, a másodlagosnak vagy virtuálisnak elnevezett írásbeliséggel egészíthetjük ki. A *szociolektus* és a *dialektus* mintájára VESZELSZKI Ágnes (2012) nyomán *digilektus*nak elnevezett nyelvi jelenségek a hagyományos írásbeliséggel párhuzamosan léteznek, nyelvhasználati szempontból különbséget jelent azonban a szövegek előállításához és feldolgozásához szükséges platform.

A közösségi oldalakon, a csetalkalmazásokban, az internetes fórumokban vagy az sms-nyelvezetben artikulálódó másodlagos írásbeliség mindennapjaink részévé vált, a Z és még inkább az Alfa generáció nyelvhasználatát, kommunikációs és olvasási szokásait döntően befolyásolja. A középiskolai nyelvtanoktatás kiemelt feladata ezért reflektálni e korosztályok nyelvhasználatát meghatározó nyelvi jelenségekre.

2.1. Az egyéni nyelvhasználat tudatosítása. A másodlagos írásbeliség nyelvi jelenségei a középiskolás diákok számára természetes, készségszinten alkalmazott tudást jelentenek, mivel nyelvhasználatuk, nyelvi kompetenciájuk a digitális platformok elterjedésével együtt, azok folyamatos használata révén formálódott. Olvasási szokásaikat, helyesírási érzéküket az iskolai oktatás mellett a másodlagos írásbeliség nyelvi környezete befolyásolta (KISS 2021: 69–70). Emellett a hagyományos és a digitális írás-olvasás egymásmellettisége, párhuzamos alkalmazása vegyítette a nyelvhasználati színtereket, és egyúttal megnehezítette a nyelvi regiszterek elkülönítését. Egy 2016-ban végzett korpuszvizsgálatomban a legáltalánosabb közösségi oldal, a Facebook üzenetküldő szolgáltatásával megvalósuló tanár-diák kommunikációt elemeztem (CONSTANTINOVITS 2016), aminek nyomán arra a következtetésre jutottam, hogy a diákok nyelvhasználatában keverednek az informális és formális kommunikáció sajátosságai, a pragmatikai szempontokat (tanárral való kommunikáció nyelvi illemszabályai) felülírják a csetnyelv sajátosságai, rugalmas nyelvi lehetőségei.

A másodlagos írásbeliség nyelvi jelenségeinek tudatosítása a magyarnyelv- és irodalomoktatás keretein belül ezért kialakíthatja a nyelvi regiszterek szétválasztásának képességét, segítheti az idegen nyelvi vagy játékos szóalakok alkalmazásához adekvát kommunikációs színtér megtalálását, a helyesírási, nyelvhelyességi érzék erősödését.

2.2. A digitális kompetencia fejlesztése. A másodlagos írásbeliség nyelvi jelenségeinek tudatosítása hozzájárulhat a digitális kompetencia, az új típusú szövegek feldolgozásához szükséges készségek kialakításához is. A Z generáció diákjai ugyanis nap mint nap találkoznak a digitális térben megjelenő szövegekkel, amelyek a hagyományos írásbeliség szövegformátumaival szemben BÓDI Zoltán (2011) szerint „globális szövegbefogadási stratégiát" követelnek meg. Ezt erősíti GONDA Zsuzsa (2014) gondolata is, aki úgy fogalmazott, hogy „a digitális szövegek olvasását olyan feladatként élik meg a befogadók, amelyhez az információkeresés gondolkodási műveletei kapcsolódnak". A vonatkozó kutatások arra is rámutatnak, hogy a különböző olvasási stratégiák ismerete és megfelelő kombinációja segíti a hipertextualitásra épülő digitális szövegek feldolgozását (KISS 2021); ehhez a nyelvtanoktatásnak foglalkoznia kell e szövegtípusokkal, jelenségeik tudatosításával. E cél pedig nem valósulhat meg a másodlagos írásbeliség nyelvi jelenségeinek kontextuális, szövegegészekre épülő vizsgálata nélkül.

2.3. A digitális oktatás elterjedése. A Covid–19 vírus okozta járványhullám a középiskolákban 2020 tavaszi félévében, illetve a 2020–2021-es tanév jelentős részében a digitális oktatásra való átállásra kényszerítette az iskolákat. A távolléti oktatás tanítási-tanulási folyamatai olyan technológiai környezetben valósultak meg, amelyek a másodlagos írásbeliség nyelvi jelenségeit hozták működésbe – immár a közoktatás keretei között. Egyfelől formális kommunikációs helyzetek aktiválódtak az informális kommunikációt támogató platformokon (csetprogramok, közösségi oldalak, videocset), másfelől az órai munkához kapcsolódó feladatok összeállítása és megoldása digitális kompetenciát igényelt a pedagógus és a diák részéről egyaránt. Egy 2021-es vizsgálatunk eredménye szerint az online oktatás során a metakommunikáció hiánya vagy töredékessége döntően befolyásolta eme oktatási formának, a hozzá kapcsolódó attitűdöknek, végső soron az új nyelvi jelenségeknek a megítélését (CONSTANTINOVITS–VLADÁR 2021 és CONSTANTINOVITS–VLADÁR 2025); így e kérdéskörrel a járvány utáni időszakban is foglalkozni szükséges.

2.4. A nyelvi változások demonstrálása. A nyelvi tudatosság kialakításának fontos eleme a nyelv alaptermészetének, így változásra való képességének bemutatása. A diákok számára távolinak tűnő nyelvtörténeti kontextust hozhatja közelebb, teheti átélhetővé a nyelvi változások új jelenségeinek bemutatása. A másodlagos írásbeliség sajátossága a gyors nyelvi változások, ezek érzékeltetése hozzájárulhat a nyelvről alkotott kép kiteljesítéséhez.

3. MIÉRT IS NEHÉZ AZ ÚJ NYELVI JELENSÉGEKET OKTATNI?

3.1. A digitális kompetencia hiánya. Az elöregedő korfájú pedagógustársadalom nyelvhasználati szocializációja még nem az internet korszakában zajlott, tagjai digitális bevándorlóként felnőtt korukban sajátították el a digitális írástudást. Ez azonban gyakorta nem vált teljes körű kompetenciává, ahogy ezt a járványhelyzet folytán a digitális munkarendre való átállás nehézségei is visszatükrözték. A hagyományos írásbeliséghez képest ugyanis újfajta információfeldolgozási és olvasási stratégiát igényel, ami a digitális térben tudatos jelenlétet feltételez (SZŰTS 2020: 172). A 2018-as kutatás résztvevői közül többen ama félelmüket is megfogalmazták, hogy az oktatott diákok értőbben, otthonosabban használják a digitális eszközöket, így kevésbé érzik magukat tanárként kompetensnek a téma interpretálásában. Ez a jelenség egy irányba mutat a tanári szerepkör általános módosulásával, amely a tudásközvetítés elsődleges forrásától a facilitátori funkció felé orientálja a pedagógusokat (SZŰTS 2020: 85).

3.2. A módszertan és a segédeszközök hiányosságai. Gonda Zsuzsa tanárok körében végzett 2018-as kutatása azt mutatta (GONDA 2018), hogy bár az IKT-eszközök használata a nyelvi tudatosságot, a saját nyelvhasználatra való reflexiót erősítheti, mégis csekély arányban – 22%-ban – alkalmazták a nyelvtanoktatás során. Ezzel összefüggésben a tanárok többsége a klasszikus leíró nyelvtan statikus kategóriáival próbálja értelmezni és tanítani a gyors nyelvi változásokkal járó digilektusok világát. Pozitív tendenciaként rajzolta fel a kutatás ugyanakkor, hogy egyre többen használják a funkcionális nyelvtant és a munkaformák között a digitális jelenségeket élvezetesebben feldolgozni képes kooperatív technikákat. A 2020-as távoktatás első tapasztalata ugyanakkor az volt (amit a már idézett 2018-as felmérésem is alátámasztott), hogy nincsenek széleskörűen elterjedt segédanyagok, módszertani gyűjtemények a másodlagos írásbeliség oktatásához, illetve az IKT-eszközök nyelvtanórai adaptációjához. A pedagógusok elsősorban önként választott továbbképzéseken sajátíthatták el a vonatkozó ismereteket, módszereket. A járvány első hulláma alatt azonban megjelentek a közösségi alapon szerveződő módszertani tudásbázisok, bár ezek nem terjedtek el általánosan.

3.3. Az új platformok, a digitális írásbeliség gyors ütemű változása. A digitális forradalom korszakának jellemzője a korábban nem tapasztalt mértékű technikai fejlődés, amely új eszközök kialakulásához és elterjedéséhez vezetett. E technikai fejlődés és diverzifikáció (a kezdetben a digitális írásbeliséget jelentő e-mail és honlapszövegek gyors mutálódása) még felhasználói szemszögből is gyors alkalmazkodást kíván, pedagógusként pedig a digitális kompetencia folyamatos fejlődését, az új eszközök megismerését, a rajtuk megjelenő új szövegtípusok, nyelvi jelenségek tudatosítását. A digilektusba ma már ugyanúgy beletartozik az sms-nyelv, mint az azonnali üzenetküldők csetnyelve, az e-mail és a csetnyelv között álló – Facebookon megjelenő – tranziens szövegtípusok vagy épp a hashtagek. A megváltozott platform a (meta)kommunikációt is átalakította (CONSTANTINOVITS–VLADÁR 2021), az online térben alkalmazott platformok fejlesztése most próbál felzárkózni a kihíváshoz. A platformok változékonyságát mutatják a járvány ideje alatt a pedagógiai munkába bevont digitális alkalmazások, amelyek a videocset lehetősége mellett gyakran a metakommunikációs eszköztárat is leképezik (hangulatkifejező emotikonok és a diskurzusszervezést imitáló jelentkezés funkció Zoomon, a padokba ültetés vizuális eszköze Teamsben stb.). Mindezek folyamatos követése és tudatos használata jelentős megterhelést okoz a pedagógusoknak.

3.4. A (túl) gyorsan lejátszódó nyelvi változások. A nyelvtörténeti korszakok periódusideje folyamatosan csökken, a digitális korszakban a nyelvi változások időtartama az elsődleges írásbeliséghez képest lerövidül. Meg kell különböztetni a digitális platformokhoz kapcsolódó metanyelvi szókészletet és annak változását *(ottlap → honlap, tagelés, betagel/betaggel, lájkol, zoomol)*, illetve a digitális térben sűrűbben megjelenő szleng stílusértékű, játékos szóalakokat. Ez nem csupán a digitális írásbeliséghez kapcsolódó szókészlet gyors változását jelenti (a szókészlet elemeinek cserélődése, illetve gyors jelentés- és stílusérték-változások), hanem a grammatikai rendszer magasabb szintű szerveződéseit is érinti. Az igekötők változásai, a jelentéstömörítő, mondatok helyett álló hashtagek, az elliptikus mondatszervezés, új frazeológiai egységek felbukkanása szétfeszíti a klasszikus nyelvtan statikus kategorizációs kereteit. Ezek értelmezéséhez új, a pedagógiai komfortzónából kimutató módszerek alkalmazása szükséges, ami számos pedagógus számára nehézségeket jelent.

3.5. Terminológiai bizonytalanságok. A változó platformok, az új nyelvi jelenségek megnehezítik a leírhatóságot, illetve terminológiai bizonytalanságot is okoznak. A kutatásnak pedig a terminológiai szakirodalom egyöntetű véleménye szerint alapfeltétele lenne egy, a kutatótársadalom közmegegyezésén alapuló egységes és definiált terminológiai rendszer létrehozása és alkalmazása (CABRÉ 1999). A szakirodalom fogalomrendszere már a korszak megnevezésében is poliszémiát mutat: másodlagos írásbeliség, *digilektus, virtuális írásbeliség, új beszéltnyelviség* is előfordul. A nyelvi jelenségek megnevezésében is párhuzamosságokat találunk, például az élőnyelvi kommunikációs aktus nonverbális jelzéseit helyettesítő *szmájlik, emojik, emotikonok, hangulatjelek* esetében. A digilektus különböző szövegtípusait is el kell különíteni jellegzetességeik nyomán, ugyanis az internet elterjedésének első korszakában jellemző statikus honlapszövegek, formalizált kommunikációs helyzetekhez kapcsolódó e-mailek, a kezdetleges csetnyelv, fórumüzenetek alapszövegtípusai továbbfejlődtek, diverzifikálódtak, létrejött az emotikonokkal, reakciógifekkel bővített csetnyelv, az újratervezhető, vizuális elemekkel bővíthető komment műfaja, az e-mail és a csetnyelv közötti hosszabb Facebook-üzenetek, amiket átmeneti jellegük nyomán *tranziens szövegtípusnak* neveztem (CONSTANTINOVITS 2016).

A terminológiai ingadozás az elnevezések párhuzamosságán túl a magyar átírás és kiejtés kérdésében is megmutatkozik, *chat* vagy *cset, lájk* vagy *like*; az *emoji* az 'emodzsi' vagy 'emoji', a Youtube 'jutub' vagy 'jutyúb' stb.

A szakirodalom és a nyelvtanoktatás diverz gyakorlata is elbizonytalanító tényező a pedagógusok számára. A terminológiai és fogalmi rendszer kidolgozása, beleértve a helyesírási kérdések szabályozását is, sürgető feladat,

enélkül a témával egyáltalán foglalkozó pedagógusok magukra hagyva, eseti módon küzdenek meg a kihívással.

4. MÓDSZERTANI ÖTLETEK, MEGKÖZELÍTÉSMÓDOK

A fentiek nyomán kirajzolódik, hogy bár szükséges, ugyanakkor objektív (módszertani és szakirodalmi hiányok, ingadozások) és szubjektív (tanári attitűd megváltozása, pedagógiai komfortzóna elhagyása) nehézségekkel terhelt a másodlagos írásbeliség taníthatósága. Mindezek miatt is érdemes néhány olyan jó gyakorlatot rögzíteni, amelyek katalizálhatják a másodlagos írásbeliség tanítását, és ösztönzőek lehetnek a további kísérletezések, módszertani próbálkozások tekintetében. Az alábbi gyakorlatok, feladatötletek a saját tanítási gyakorlatom során készültek (a diákok és saját munkám eredményeképp); most a teljesség igénye nélkül kívánok néhányat bemutatni.

4.1. Szövegtranszformációk. A feladat olyan hosszabb szépirodalmi szövegekre fókuszál, amelyek átalakíthatóak digilektussá úgy, hogy a cselekményváz fontos elemei megmaradnak. Ez történhet hashtagek révén vagy a szleng szókészlettel, és működhet például különböző popkulturális alkotások (filmek, musicalek stb.) esetében is. E feladatnál kihívást jelent a transzformáció és a dekódolás is.

Példa hashtagekből épülő történetekre:

- #tudjukki #expectopatronum #wizard #csikócsőr #witch #magic (J. K. Rowling: *Harry Potter*)
- #tengerhaverokfun #wtf #szigetfeszt #szigetfeszt_so_long #blackfriday #homesweethome (Daniel Defoe: *Robinson Crusoe*)
- #schoolboys #együtterősekvagyunk #fürdetés #harc #mienkagrund #demitér? (Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*)

„Szlengművek": műtömörítés szleng stílusregiszterben:

„A kissé flúgos királykezdemény elég zagyvásan küldi a vakert a giganagy helsingöri kecóban, miközben likvidál pár rosszarcot, ám a végén ő is megmurdál egy párbajban." (William Shakespeare: *Hamlet*)

„A főhős elég zsírul összemákol egy emberes adag lovettát, majd az álmok szigetén feelingezik egy fullságos bulával, miközben kissé jégcsap nője otthon rotálja a zsetont." (Jókai Mór: *Az arany ember*)

4.2. Regiszterváltás versekben. Hasonló feladat az előzőhöz, itt is szövegek átírása történik, ugyanakkor versek esetében, így a formai és tartalmi kötöttségek (rím, szótagszám, ritmika, a szerzőre jellemző idiolektusok, tematika, motívumok) nehezítést jelentenek. Három példával szemléltetve:

„Óvatosan liftbe lépek,
arcom decens sál takarja,
Ám egy szomszéd, minő vétek!
Beszáll mellém, nincsen maszkja!
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Jön a harmadik emelet,
Szomszéd szája nyílik tágra,
Reszket bennem a rémület,
Hapcizni fog nemsokára!
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el."

(Arany János: *Ágnes asszony*)

„Angolhon. Vírus robog át.
Erzsébet nem kap koronát.
De minden brit tudós hibás:
nem véd a nyájimmunitás.

Kína. Batman-pert fontolgat.
Exportált gyorsteszt-fondorlat.
Idén a tőzsdeindexen
a tobzoskák buktak fixen."

(Babits Mihály: *Messze… messze…*)

„Az ember felkel jó korán,
kilenc előtt boltba betér,
szétnéz merengve, botorkál:
élesztőt, lisztet nem remél.

Én is küzdve a válsággal
vásárolgatnék könnyedén.

Másfél méter távolsággal
állok a sornak közepén.

Hazaérek, fullra készen,
kis szívem tévéért remeg,
nem kérek mást, csak hadd nézzem
az Operatív Törzset meg!"

(József Attila: *Reménytelenül*)

4.3. Online sajtóműfajok. E feladattípus az online sajtó működésének sajátosságaira koncentrál, amely a másodlagos írásbeliség nyelvi jelenségeinek médiareprezentációját is tudatosíthatja. Előfeltétele a sajtóműfajok ismerete, ugyanis itt különböző műfajokban: tudósítás, interjú, PR-cikk, glossza, Facebook-poszt formájában kell megfogalmazni ugyanazt a hírt. Például, hogy a pomogácsok megtámadták Budapestet; ez egy facebookos kommentárként így jelent meg:

> „Igazságot Dr. Gődénynek!
> A kormány megkezdte a tárgyalásokat a Népstadion alatti katakombarendszerben élő pomogács kisebbséggel az 5-ös metró építése kapcsán. Mivel a pomogácsok – életmódjukból adódóan, alkalmazkodva a metróépítés keltette zajokhoz – nem hallanak és még csak nem is beszélnek, így pusztán szájról olvasva képesek kommunikálni a kormány képviselőivel. Mivel utóbbiak a koronavírusra hivatkozva nem hajlandóak maszk nélkül tárgyalni, így nem értjük, miért nem hagyják dr. Gődényt a színre lépni, és miért nem kezdeményezik a vele való együttműködést. Igazságot az ország igazszívű, maszk nélküli patikusának! Oszd meg, ha egyetértesz!"

4.4. Netglosszáriumok összeállítása. A másodlagos írásbeliség nyelvi jelenségeire megfelelő reflexió lehet olyan szógyűjtemény összeállítása, amely a digilektusokban aktiválódó új (vagy jelentésbővüléssel gazdagodott) szóalakokra vagy frazeológiai egységekre koncentrál. Ezek kapcsolódhatnak egy témakörhöz (vírushelyzet, karanténlét, mémek), egy nyelvhasználói csoporthoz (osztály, család, internetes szubkultúra), lehetnek teljesen új szóalakok vagy megváltozott jelentésű köznyelvi szavak gyűjteményei is. Példaképp VESZELSZKI Ágnes (2020) *Karanténszótár*a említhető.

5. Összegzés

A másodlagos írásbeliség nyelvi jelenségeinek taníthatósága folyamatos pedagógiai kihívást jelent, és új módszertani eljárások, munkaformák irányába tereli a magyar nyelv és irodalom szakos tanárokat. E tanulmány bevezető szakaszában feltett kérdéseire a fentiek tükrében a következő válaszok adhatóak:

A másodlagos írásbeliség oktatása a diákok nyelvhasználati tudatosságának, a digitális kompetenciának a fejlesztéséhez járul hozzá, emellett a nyelvi változás jelenségének megértését is segíti. Kiemelt jelentőségű e tudatosság kialakítása a digitális oktatásra kényszerítő járványhelyzet, illetve a témakör kimeneti követelményekben való megjelenése okán.

Nehézséget jelent a pedagógusok számára e nyelvi jelenségek oktatása a digitális kompetencia és a módszertani anyagok hiányossága, a nyelvi változás lekövethetetlensége, a terminológia következetlensége és a megváltozott tanári szerepigény miatt is.

Számos módszertani ötlet segítheti ugyanakkor a témakör feldolgozását, ezek irodalom- és nyelvtanórán is megjelenhetnek, és a digitális világ közös előismereteire építkezhetnek.

Irodalomjegyzék

ADOM 2020 = *Felmérés a 2020-as távoktatásról – az Adom diákmozgalom összefoglaló elemzése 2020.* https://diakparlament.hu/wp/wordpress/wp-content/uploads/2020/11/Felmeres-a-tavoktatasrol_ADOM-Diakmozgalom.pdf. (2025. 03. 15.)

BÓDI Zoltán 2011. *Kommunikációs stratégiák a weben: olvasás.* https://netidok.reblog.hu/kommunikacios-strategiak-a-weben-olvasas. (2021. 03. 15.)

CABRÉ, Maria Teresa 1999. *Terminology. Theory, Methods and Applications.* John Benjamins Publishing, Amsterdam–Philadelphia. https://doi.org/10.1075/tlrp.1.

CONSTANTINOVITS Milán 2016. A tanár-diák kommunikáció digilektusból eredő sajátosságai. In: BALÁZS Géza – VESZELSZKI Ágnes (szerk.): *Generációk nyelve tanulmánykötet.* ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter Nonprofit Kft. – MSZT, Budapest, 285–301.

CONSTANTINOVITS Milán 2018. Face-revételek a nyelvtanórához – A másodlagos írásbeliség az anyanyelv-pedagógia szolgálatában. In: BALÁZS Géza – LENGYEL Klára (szerk.): *Grammatika és oktatás – időszerű kérdések.* ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter Nonprofit Kft. – MSZT, Budapest, 329–341.

CONSTANTINOVITS Milán – VLADÁR Zsuzsa 2021. Covido, ergo Zoom. Kommunikációs kihívások a valós idejű online oktatásban. In: *Korunk*, 2., 31–37.

CONSTANTINOVITS Milán – VLADÁR Zsuzsa 2025. Digitális módszerek, analóg pedagógusok a poszt-covid korban? In: *Mester és Tanítvány*, 1., 53–72. https://doi.org/10.61178/MT.2025.III.1.4

GONDA Zsuzsa 2014. Digitális szövegek olvasására jellemző stratégiák és mintázatok. In: *Magyar Nyelvőr*, 4., 439–450.

GONDA Zsuzsa 2018. A grammatikatanítás szemléletformái az anyanyelvi órákon. In: BALÁZS Géza – LENGYEL Klára (szerk.): *Grammatika és oktatás – időszerű kérdések*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter Nonprofit Kft. – MSZT, Budapest, 245–257.

KISS Dávid 2021. Irodalomtanítás a digitális fordulat határán. In: *Korunk*, 2., 66–73.

ONG, Walter J. 2002. *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. 2nd ed. Routledge, London – New York

SZŰTS Zoltán 2020. *A digitális pedagógia elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest

VESZELSZKI Ágnes 2012. A digilektus beszélt nyelvi jellemzői. In: BÁRDOSI Vilmos (főszerk.): *Tanulmányok. Nyelvtudományi Doktori Iskola. Asteriskos I.* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar doktori iskolák tanulmányai. ELTE BTK, Budapest, 399–417.

VESZELSZKI Ágnes 2020. *Karanténszótár*. Interkulturális Kutatások Kft., Budapest

VIZSGAKÖVETELMÉNYEK 2017 = *Magyar nyelv és irodalom, 1. Részletes vizsgakövetelmények 2017*. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/erettsegi/vizsgakovetelmenyek2017/magyar_nyelv_es_irodalom_vk.pdf. (2021. 03. 15.)

Abstract • In the digital age, emerging linguistic varieties – secondary literacy and digilect – create new challenges for grammar teaching in secondary schools. This study addresses three research questions: (1) Why is it necessary to teach the linguistic features of digital platforms? (2) What difficulties hinder their integration into the classroom? (3) Which methodological tools and best practices can make these phenomena accessible to students? – The analysis shows that raising awareness of secondary literacy enhances the ability to distinguish between linguistic registers, strengthens spelling and grammatical awareness, and contributes to the development of digital competence. Particular attention is paid to the context of digital education during the Covid–19 pandemic, which brought the digilect into the framework of formal education. However, the rapid pace of linguistic change, the lack of digital competence among teachers, the limited availability

of teaching materials, and terminological inconsistencies pose significant didactic challenges. – The author proposes specific methodological approaches – such as text transformations, register-shifting in poetry, analysis of online journalistic genres, and the compilation of net glossaries – that can foster students' linguistic awareness and help them interpret the digital language environment. The study concludes that teaching secondary literacy is not only a pedagogical necessity but also an essential means of demonstrating linguistic change and responding to the challenges of the digital era.

Key words • **secondary literacy, digilect, language change, digital competence, grammar teaching, methodology**

Sažetak • U digitalnom dobu nove jezičke varijante – sekundarna pismenost i digilekt – predstavljaju nove izazove za nastavu gramatike u srednjim školama. Rad razmatra tri istraživačka pitanja: (1) Zašto je neophodno podučavati jezičke osobenosti koje se javljaju na digitalnim platformama? (2) Sa kojim se poteškoćama susreće njihova primena u nastavi? (3) Koje metodološke alatke i primeri dobre prakse mogu olakšati njihovo razumevanje učenicima? – Analiza pokazuje da svesno uključivanje sekundarne pismenosti jača sposobnost razlikovanja jezičkih registara, osnažuje pravopisnu i gramatičku osetljivost i doprinosi razvoju digitalne kompetencije. Posebna pažnja posvećena je kontekstu digitalne nastave tokom pandemije Covid–19, koja je digilekt unela u okvire formalnog obrazovanja. Ipak, brzina jezičkih promena, nedostatak digitalne kompetencije nastavnika, ograničena raspoloživost nastavnih materijala i terminološke nedoslednosti predstavljaju značajne didaktičke izazove. – Autor predlaže konkretne metodološke pristupe – kao što su transformacija tekstova, promene registra u poeziji, analiza onlajn novinarskih žanrova i sastavljanje „net-glosarijuma" – koji mogu podstaći jezičku svest učenika i olakšati razumevanje digitalnog jezičkog okruženja. Zaključak rada je da je nastava sekundarne pismenosti ne samo pedagoška nužnost, već i važan način prikazivanja jezičkih promena i odgovora na izazove digitalnog doba.

Ključne reči • **sekundarna pismenost, digilekt, jezičke promene, digitalna kompetencija, nastava gramatike, metodologija**

Beérkezés időpontja: 2025. augusztus 26.
Elfogadás időpontja: 2025. szeptember 2.

Létünk • 2025/3., 65–79.
ETO: 81'276.6:37.013.82
ETO: 316.644:616.899

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

A CSÖKKENTÉRTÉKŰSÉG KIFEJEZÉSÉNEK ELKERÜLÉSE – A NYELV EREJE

AVOIDING THE EXPRESSION OF DIMINISHED VALUE – THE POWER OF LANGUAGE
IZBEGAVANJE IZRAZA UMANJENE VREDNOSTI – MOĆ JEZIKA

Nagy György Virág
MA, magyar nyelv és irodalom szakos tanár
egyetemi tanársegéd, doktorandusz, gyógypedagógus
Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék, egyetemi tanársegéd
Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelv- és Irodalomtudományi Doktori Iskola, Újvidék, másodéves doktorandusz
Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Gyógypedagógia Szak
virag@ff.uns.ac.rs

Összefoglaló • Az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott a fogyatékossággal élő személyek társadalmi megítélése. A korábbi kirekesztő, hiányokra koncentráló szemlélet helyett mára az egyenlő jogok és az emberi méltóság elve került előtérbe. E változás nemcsak nemzetközi szinten – például az ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezménye és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív jegyzőkönyv (2006) alapján tapasztalható, hanem a szerbiai jogszabályokban is megjelenik, például a fogyatékossággal élő személyek diszkriminációjának megelőzését szabályozó törvényben (*A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye,* 33/2006. és 13/2016. számok) és az egyéni oktatási tervről szóló rendeletben (*A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye,* 76/2010. szám) is. – A dolgozat a gyógypedagógiai fogalomhasználat kommunikációs és attitűdformáló szerepét vizsgálja, bemutatva, hogy a magyar szaknyelv miként alakult a 19. század végétől napjainkig, és hogyan fejezi ki a társadalom változó hozzáállását a fogyatékossággal élő személyekhez. A vizsgálat kiterjed a magyar szinonimaszótár elemzésére is, amely rávilágít, hogy a régebbi diagnosztikai elnevezésekhez gyakran pejoratív szinonimák társulnak, jelezve a korabeli társadalmi előítéleteket. – Külön hangsúlyt kap a magyar és a szerb terminológia összevetése: a két rendszer összehasonlítása lehetőséget ad arra, hogy a határ mindkét oldalán azok, akik meg kívánják érteni a má-

sik ország fogalomhasználatát, könnyebben eligazodjanak a szaknyelvben. Az eredmények egyértelművé teszik, hogy a terminológia nem csupán nyelvi jelenség, hanem közvetlenül befolyásolja az érintettek önértékelését, társadalmi megbecsültségét és méltóságát.

Kulcsszavak • **fogyatékosság, gyógypedagógiai terminológia, kommunikációs hatás, társadalmi attitűd, nyelvi előítéletek, szemléletváltás**

BEVEZETŐ

Az elmúlt évtizedekben a fogyatékossággal élő személyek társadalmi megítélése jelentős átalakuláson ment keresztül. Míg korábban a kirekesztés és a deficitközpontú szemlélet volt meghatározó, napjainkra egyre inkább az egyenlő jogok, az emberi méltóság és az esélyegyenlőség biztosítása került előtérbe. A változást jogszabályi szinten is tetten érhetjük: nemzetközi és hazai szinten is megszülettek azok a törvények, amelyek a diszkrimináció kiküszöbölését célozzák, például a szerbiai fogyatékkal élő személyek diszkriminációjának megakadályozásáról szóló törvény (A fogyatékossággal élő személyek diszkriminációjának megelőzését szabályozó törvény – *A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye,* 33/2006. és 13/2016. számok), valamint a *Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény* (UN Convention On The Rights Of Persons With Disabilities – UNITED NATIONS 2006), amelyet több mint 190 ország ratifikált. A jogi szabályozással párhuzamosan a közbeszéd nyelvezete is fokozatosan átalakult, és ezzel együtt a szakmai fogalomrendszer is új irányt vett. A korábbi, gyakran pejoratív és megbélyegző kifejezések helyett ma már olyan terminológia használata vált kívánatossá, amely nem értékítéletet közvetít, hanem a személyek szükségleteire és támogatási lehetőségeire irányítja a figyelmet. Ez a nyelvi változás jól tükrözi a társadalmi attitűdök átalakulását: a fogyatékossággal élő személyek nem csökkent értékűként, hanem egyenrangú társadalmi szereplőként jelennek meg a diskurzusban. Mindez rávilágít arra, hogy a nyelvhasználat és a társadalmi szemléletmód szoros kölcsönhatásban áll egymással, és a terminológia alakulása mindig az adott korszak értékrendjét fejezi ki.

Jelen tanulmány a gyógypedagógiai segítséggel élő csoportokat jelölő kifejezések kommunikatív hatását, tulajdonságait tárja fel. A gyógypedagógiai fogalomrendszer egy rendkívül bonyolult és változékony struktúra, amelyben még a szakavatottak is néha nehezen tájékozódnak el. A sok egymásnak alá-, fölé- és mellérendelt diagnosztikai kategória olyan kifejezéshalmazt alkot, amely nem teljesen egységes. A gyógypedagógia, pszichológia és orvostudo-

mány gyakran eltérő szavakkal jelöli ugyanazokat a csoportokat, ez tovább bonyolítja a rendszerben való eligazodást. A magyar gyógypedagógiai fogalomhasználat az évszázadok, de különösen az utóbbi évtizedek során jelentős változásokon ment keresztül. A különféle többségi fejlődésmenettől eltérő tüneteket mutató személyeket olyan szavakkal illették, amelyek tükrözték a társadalom róluk alkotott szemléletét, hozzájuk való hozzáállását. A korabeli és a napjainkban használt fogalmakat összehasonlítva megállapítható, hogy a gyógypedagógiai terminológia mindig a diszciplináris szemléletváltozást követi, és a fogyatékos személyek iránti társadalmi attitűdöt tükrözi (KOVÁCS 2021: 292). A dolgozatban bemutatott adekvát és nem megfelelő kifejezések használatára vonatkozó példák azt fejezik ki, hogy a kommunikáció mekkora (sokszor tudatalatti) hatással bír az emberre – a befogadóra és a feladóra egyaránt.

RÉGI FOGALOMRENDSZER

Jellemző a gyógypedagógiai fogalmak ciklikusan ismétlődő változására, hogy az adott embercsoportot jelölő szó használatához annyi negatív, pejoratív képzettársítás tapad, hogy idővel elkezd szakszerűtlenül hangozni az adott kifejezés (pl. a *hülye, retardált, idióta* szavak a 19. században hivatalos diagnosztikus kategóriákat jelöltek). Roboz József, a 19–20. század fordulóján gyakorló gyógypedagógus nyelvhasználatában olyan idejétmúlt kifejezéseket figyelhetünk meg, amelyeket a 21. századra sértőnek, finoman fogalmazva szakmaiatlannak tart a közvélemény: „a *gyengetehetségű gyermekek* nem sorolhatók sem a *hülyék*, sem pedig a *gyengeelméjűek* osztályába, mert képezhetőség tekintetében nem csak hogy messze túlhaladják az *idiótákat és imbecilliseket*, de sőt szakszerű nevelés és oktatás által a *normális értelmet* megközelítő színvonalra emelhetők fel, úgy hogy arra is van eset, hogy az ily gyermekek egy-két évi szakszerű oktatás után átléphetnek az elemi népiskolába, a mint ezt a *gyengetehetségű gyermekek* számára külföldön fennálló iskolák bizonyítják" (ROBOZ 1898: 13).

A 19. század második felétől napjainkig vizsgált időszakok alapján megállapítható, hogy az évtizedek során az enyhén értelmi fogyatékos gyermekekről szóló pedagógiai diskurzusok száma megnőtt (KOVÁCS 2021: 292). A primer források elemzése lehetővé tette a „gyengetehetségű" tanulókról való korabeli pedagógiai gondolkodás feltárását. A gyengetehetségű, debilis (mai fogalomhasználattal kifejezve „enyhén értelmi fogyatékos tanulók") elnevezés a 19. század végétől a 20. század második harmadáig a fogyatékosság tradicionális megközelítésére utalt, ami a biológiai állapot megváltozásában ragadta meg a fogyatékosság fogalmát, a problémát pedig a fogyatékos személyben látta

(KOVÁCS 2021: 292). Ma ez a nézőpont idejétmúlttá vált: a korszerű gyógypedagógia nem a fogyatékos gyermekek deficitjének tartja, hogy nem tudnak megfelelően érvényesülni, hanem ezt a problémát a társadalom nem megfelelő felkészültségének, hozzáállásának tulajdonítja. Ezt tükrözi a mai fogyatékosságról szóló diskurzus, amely azt hangsúlyozza a diagnosztikai kategóriák új elnevezéseivel is, hogy mit kell tennünk egy-egy tanulóért ahhoz, hogy megfelelően valósuljon meg az oktatása, nem pedig azt, hogy milyen hiányosságai vannak. A tanulókat ma már nem imbecillisnek, retardáltnak nevezzük, hanem speciális nevelési igényűnek – tehát nem a gyermeket minősítjük, hanem azt kommunikáljuk, hogy mire van szüksége: speciális nevelésre.

A régi elnevezésekkel, mint amilyenek az *imbecillis*, *imbi*, *kisegítő*, *foglalkoztató iskola*, *oligofrén* még ma is találkozhatunk. Ritkább esetben a szakmabeliek is használják ezeket az elnevezéseket, mivel a terminológia a mai napig sem teljesen egységes, másrészt az oka a régi elnevezésekhez való ragaszkodásnak az, hogy a húsz évvel ezelőtt végzett gyógypedagógusok még *oligofrénpedagógiának* nevezett szakon végeztek (RADVÁNYI 2007: 3).

A MAGYAR GYÓGYPEDAGÓGIAI FOGALMAK VÁLTOZÁSA

Sokan kifogásolták a századfordulón bevezetett *gyógypedagógia* elnevezést. Többen magyartalannak tartották, továbbá úgy gondolták, nem fedi teljesen azt az eljárást, mely a gyógyításhoz kötött közfogalomnak felel meg. „Tényleg nem gyógyít; mindössze speciális tanítási eljárás segítségével lehetővé teszi azt, hogy egyes érzékek működésbeli hiányát, vagy nagyobb fokú zavarát, más érzékek, illetve érzékszervek igénybevételével kiegyenlítsük" (NÁRAY-SZABÓ 1909: 1).

Magyarországon a legelterjedtebben használt gyűjtőfogalom, a fogyatékosság elnevezés helyett a *speciális nevelési szükséglet*, *sajátos nevelési igény* kifejezések használata javasolt, amelyek még egy lépcsőfokkal feljebb mutatnak a pozitív irányú szemléletváltás útján. A fogalmak ilyen jellegű változása a társadalomban történt attitűdváltozást mutatja. A tudományos fogalomalkotás differenciálódásával megjelent a szociális nézőpont figyelembevétele alapján az akadályozottság fogalma. Az akadályozottság fogalmának megjelenése után született meg, azt kitágítva, ugyanakkor a nevelés-oktatás időszakára szűkítve használatát a *speciális nevelési szükséglet* fogalma (PAPP 2002). A 2005–2006-os tanév során meghatározó előrelépés történt a magyarországi gyógypedagógiai diagnosztikát segítő alapfogalmak rendszerezésében, a tanulási nehézségek három típusát különítették el: a *tanulási elmaradás/gyengeség* (átmeneti), a *tanulási zavar* (részleges), valamint a *tanulási akadályozottság* (átfogó és tartós).

A *speciális nevelési szükséglet* kifejezés kevésbé pejoratív a *fogyatékos* jelzőhöz képest, mivel nem a személyből fakadó hiányosságokra és képességdeficitekre helyezi a hangsúlyt. Ez az általános megnevezés szándékosan kerüli a fogyatékossági kategóriák konkrét megjelölését. A fogalom kiterjed a kevésbé egyértelműen meghatározható, inkább átmeneti, valamint nem teljesen organikus eredetű nevelési szükségletekre is (FISH 1989: 27). Ezzel az attitűdváltással szinkronban van a szerbiai *egyéni fejlesztési terv* (IOP) terminológia is, amelyre szintén igazak a fent leírt nézetek. Arra összpontosít a fogalom, hogy a társadalomnak mit kell tennie a gyermekért (egyéni fejlesztési programot biztosítani), nem pedig a gyermeket minősíti.

A mai hivatalos gyógypedagógiai fogalomhasználat szerint a legújabb és legmegfelelőbb kifejezés a 70 IQ-ponton aluli személyek leírására, azaz az értelmi fogyatékosságra az *intellektuális képességzavar*. Azon személyek tartoznak e csoportba, akik az intellektuális funkcionálás, valamint az adaptív magatartás akadályozottságát mutatják (MEGGYESNÉ HOSSZÚ – NAGYNÉ HEGEDŰS 2015). Ezt a főfogalmat súlyosság szerint feloszthatjuk enyhe, középsúlyos, súlyos és igen súlyos fokú intellektuális képességzavarra. Az intellektuális képességzavar az értelmi fogyatékosság kifejezéssel szemben kevésbé implikálja azt a felfogást, mely szerint a diagnosztizált személyek „fogyatékkal" rendelkeznek, tehát kevesebbek a „normálisnak" titulált populációtól. Az elnevezésben az „intellektuális" utal a kategória természetére, a „képességzavar" kevésbé mutat értékítéletet, nem hangsúlyoz egy végleges, lezárt állapotot a „fogyatékossággal" szemben.

A SZERBIÁBAN HASZNÁLATOS GYÓGYPEDAGÓGIAI FOGALOMRENDSZER

A következő fejezetben taglalt adatoknak a következő szerbiai törvények a forrásuk: Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje (Rendelet az egyéni oktatási tervhez való jog megállapításáról, annak alkalmazásáról és értékeléséről – *A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye,* 76/2010. szám), Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (Az alapfokú oktatásról és nevelésről szóló törvény – *A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye,* 55/2013., 101/2017., 27/2018. – más törvény, 10/2019., 129/2021., 92/2023. és 19/2025.), Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom (A fogyatékkal élő személyek diszkriminációjának megakadályozásáról szóló törvény – *A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye,* 33/2006. és 13/2016.).

A szerbiai törvények nem tartalmi, hanem gazdasági szempont alapján kategorizálják a különböző akadályok megszüntetésére és megfelelő támo-

gatásra szoruló tanulókat, ugyanakkor a sajátos igények leírására sem alakult ki egységes fogalomhasználat. Leggyakrabban a *fogyatékossággal élő személy* ('osoba sa invaliditetom', azaz 'veleszületett vagy szerzett mozgásszervi, érzékszervi, értelmi vagy érzelmi fogyatékossággal küzdő személy' – *A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye,* 33/2006.), illetve a *fejlődési zavarokkal küzdő* ('smetnja u razvoju') és *fogyatékossággal élő* ('invaliditet') *gyermek* (*A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye,* 55/2013.) kifejezések jelennek meg a törvényekben. Ezenkívül megjelenik az *érzékeny (veszélyeztetett) csoportok* ('osetljivih grupa') kifejezés is, ide a fejlődési zavarral küzdő, fogyatékossággal élő, tanulási nehézségekkel küzdő gyermekeket sorolják (*A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye,* 63/2010.; VIAKTER–D. MOLNÁR 2017: 67).

Az IOP betűszó az *Individualni obrazovni program* kifejezést takarja, amely magyarul 'egyéni fejlesztési tervnek' feleltethető meg. Szerbiában a pedagógiai gyakorlatban nem léteznek a SNI, BTMN és hasonló, Magyarországon használatos diagnosztikai kategóriák. Az egyéni tanterv szerint tanuló diákokat különböző IOP-osztályokba sorolják. Az IOP-nak három fokozata van, attól függően, hogy milyen megsegítést kap a gyermek. A különleges bánásmódot igénylő tanulókat az egyéni oktatási tervre (IOP) jogosultság alapján csoportosítják (Službeni glasnik RS 76/2010 – ford. VIAKTER–D. MOLNÁR 2017: 67):

- *tanulási nehézséggel küzdő* ('teškoće u učenju') gyerek: *specifikus tanulási zavarral küzdő* ('specifičnih smetnji učenja') vagy *viselkedési problémával* ('problema u ponašanju') és *érzelmi fejlődéssel küzdő* ('emocionalnom razvoju') gyermek;
- *fejlődési zavarral küzdő* ('smetnja u razvoju') vagy *fogyatékossággal élő* ('invaliditet') gyermek: *testi* ('telesne'), *motorikus* ('motoričke'), *érzékszervi* ('čulne'), *értelmi* ('intelektualne') vagy *halmozott zavarral küzdő* ('višestruke smetnje') vagy *autizmus spektrumzavarral küzdő* ('smetnje iz spektra autizma') gyermek;
- *szociálisan hátrányos helyzetben élő gyermek* ('živi u socijalno nestimulativnoj sredini'): *szociális, gazdasági, kulturális, ingerszegény nyelvi környezetben élő* vagy *hosszú ideig egészségügyi ellátásban részesülő, illetve szociális intézményben élő tanuló*;
- *kivételes képességű tanuló* ('učenik sa izuzetnim sposobnostima').

A MEGFELELŐ KIFEJEZÉSEK HASZNÁLATÁNAK FONTOSSÁGA

Sokunkban felmerülhet a kérdés, hogy mi szükség van egy fogalom új szóval való jelölésére, amikor a két jelölőnek teljesen megegyezik a jelöltje. Erre a válasz az, hogy valóban, az *intellektuális képességzavar* fogalom tartalma megegyezik az *értelmi fogyatékosság*gal, azonban a társadalmi attitűdváltás egy új kifejezés létrehozását sürgette. Egyelőre az *értelmi fogyatékosság* még igencsak köztudatban és közhasználatban van az *intellektuális képességzavar* ellenében. A két fogalom ugyanazt az embercsoportot jelöli, de más hozzáállást tanúsít a csoport tagjaihoz. Sokan – köztük maguk az érintett személyek is – negatív kicsengésűnek és sértőnek érzik az értelmi fogyatékosság kifejezést, mivel az egy túlhaladott szemléletet tükröz, amely szerint a fogyatékosság egy kóroki előzményből fakadó, visszafordíthatatlan, végső állapotot, károsodást jelent. A régen elavult *mentális retardáció* kifejezés is ugyanezt az említett embercsoportot jelöli, de ez a kifejezés mára egyértelműen sértővé vált, használata kerülendő. Ezzel ellentétben az intellektuális képességzavar a gyógypedagógiai diagnosztika szempontjából adekvát állapotleírást nyújt, illetve kiindulópontot kínál a fejlesztési célok megállapításához (BARTHEL 2020: 7).

Kívülállóként könnyen előfordulhat, hogy valaki nem tulajdonít jelentőséget annak, milyen megnevezést használunk a fogyatékossággal élő személyekre. Az olyan kifejezések, mint *értelmi fogyatékos, mentálisan retardált* vagy *intellektuális képességzavarral élő személy* ugyanarra a populációra utalnak, ezért felmerülhet a kérdés: miért számít, melyik elnevezést alkalmazzuk? A szóhasználat és a kommunikáció azonban kiemelkedő jelentőséggel bír: alapvetően befolyásolja az érintettek önértékelését, jóllétét és a társadalomban betöltött szerepük méltóságát. Ezt a következőkben néhány példán keresztül kívánom szemléltetni.

Fogyatékos – fogyatékos személy. Példamondat: A *fogyatékos* a sárga sálat választotta. – Degradáló, amikor egy személyt a sok közül az egyik (erősen stigmatizált) tulajdonságával azonosítják. Ez azt sugallja, hogy a fogyatékos személyre nem hétköznapi emberi lényként tekintenek, akinek egy komplex személyisége van, és csupán egyik tulajdonsága a fogyatékossága. Sokkal több tiszteletet sugároz (ha valamiért van értelme kihangsúlyozni ezt a tulajdonságot), ha a *fogyatékos* szót jelzőként használjuk, nem pedig főnévként. Például: A *vak gyerekek* új tankönyveket kaptak. Az *értelmi fogyatékos tanulók* tantermét felújítják. – Ekkor a fogyatékosságot jelölő szavak csupán egy jelzőként funkcionálnak, nem pedig a teljes személyiséget jelölik, mondhatni helyettesítik. Teljesen más tartalommal telik meg, amikor azt mondjuk, hogy: A *vakok* új tankönyveket kaptak. Az *értelmi fogyatékosok* tantermét felújítják.

Tolószék – kerekesszék. Mi a különbség? A tolószék kifejezés magában hordozza a rejtett tartalmat, hogy ezt a széket egy második személynek tolnia kell. A székben ülő személy magatehetetlenségére, önállótlanságára sokkal nagyobb hangsúly kerül, mint a kerekesszék szó használata alkalmával. A befogadó számára a kerekesszék egyszerűen egy olyan ülőalkalmatosságot jelent, amely kerekekkel van ellátva. Nem implikálja, hogy ez egy segítségre szoruló személynek az eszköze lenne. Talán aprónak, észrevehetetlennek tarthatjuk ezt a különbséget, de fontos tudatosítanunk magunkban, hogy a kerekesszékkel közlekedő emberek számára sokat számít, hogy egy ilyen kifejezéssel nem társítunk hozzájuk automatikusan szükségtelenül önállótlanságot sugárzó konnotációkat.

Normális – többségi fejlődésmenetű. A *normális* kifejezés gyakran a többségi fejlődésmenetre utal, ugyanakkor használata problematikus lehet, mivel implicit módon azt sugallja, hogy akik nem ebbe a kategóriába tartoznak, azok „nem normálisak". Ez a megfogalmazás kirekesztő és pejoratív hatást kelthet. Sokkal tiszteletteljesebb megoldás, ha a többségi társadalmat is egy, a kisebbségi csoportokra alkalmazott terminológiához hasonló szerkezetű kifejezéssel nevezzük meg. Ily módon minden egyén két egyenrangú kategóriába sorolható: *többségi fejlődésmenetű*, illetve a *többségitől eltérő fejlődésmenetű* személyek. Az ilyen megfogalmazás mentes minden értékítélettől, és nem sugall sem alsó-, sem felsőbbrendűségi viszonyt a két csoport között.

Kategória – alany. Néhány példa a szakkifejezések helyes használatára:

- Enyhe értelmi fogyatékosság – enyhén értelmi fogyatékos személy
- Intellektuális képességzavar – intellektuális képességzavart mutató gyermek, tanuló
- Enyhe fokú intellektuális képességzavar – enyhe fokú intellektuális képességzavart mutató gyermek, tanuló
- Tanulási/tanulásban akadályozottság – tanulásban akadályozott gyermek, tanuló
- Sajátos nevelési igény – sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló (MEGGYESNÉ HOSSZÚ – NAGYNÉ HEGEDŰS 2015).

Számos hasonló példát lehetne még felsorolni, de ezen a néhányon is érzékelhető a szavaknak, a kommunikáció megfelelő használatának a hordereje. Természetesen nem tekinthető súlyos hibának, ha valaki esetenként nem a legpontosabb kifejezést használja. A gyógypedagógia területén dolgozó szakemberek és maguk az érintettek is tisztában vannak azzal, hogy a szakterület terminológiája rendkívül összetett és érzékeny. Éppen ezért a legfontosabb a megfelelő szándék és attitűd, amely a fogyatékossággal élő személyekkel való

kommunikációt vezérli. A fogalomhasználat pontossága ehhez képest másodlagos szerepet játszik. Sokszor a szakemberek is vétenek efféle hibákat a folyamatosan változó, bonyolult struktúrájú, egymásnak alá-, fölé- és mellérendelt kifejezések használata közben.

A FOGYATÉKOS EMBEREK IRÁNTI ATTITŰD

A tipikus fejlődésmenetű emberek fogyatékos személyekről alkotott képe fontos eleme a fogyatékosügyet illető általános társadalmi megítélésnek. A történelem során használt kifejezések, amelyek a fogyatékos személyek jelölésére szolgáltak, eredetileg neutrális, csupán leíró célzattal jöttek létre. Az idő folyamán azonban ezek a szavak fokozatosan értéktelítettekké váltak.

> „A »bolond« és a »hülye« szavak mára már sértéssé változtak a magyar nyelvben, holott eredetileg az értelmi fogyatékos emberek semleges megjelölésére jöttek létre. Érdekes módon azonban (és ez minden bizonnyal nem véletlen, hanem azzal van kapcsolatban, hogy szociálisan milyen társadalmi csoportokból kerülnek ki az egyes fogyatékoskategóriák alá sorolódók) a »dadogó«, a »vak« és a »siket« kifejezések nem váltak olyan mélyen negatív kicsengésűekké az idők során, mint amilyenné a »béna« vagy még inkább a »hülye« szavak váltak" (BÁNFALVY 2009: 53).

Mai szemmel a Képezhető Hülyék és Gyengeelméjűek Budapesti Országos Magyar Királyi Nevelő- és Tanintézetének vagy Frim Jakab 1875-ben indult „hülyenevelő" intézetének neve sértőnek (egyesek számára talán egyenesen komikusnak) hat, pedig ezek egy-egy teljesen hivatalos intézménynévnek számítottak a 19–20. századfordulón.

Érdemes vizsgálat tárgyává tenni, hogy a *Magyar szinonimaszótár* milyen kifejezéseket társít az egyes fogyatékosságtípusokhoz. Az online is elérhető szinonimaszótár[1] a vak emberekre öt (*világtalan*, *gyengén látó*, *vaksi*, *látás sérült*, *látásképtelen*), a siket személyekre négy (*nagyothalló*, *csökkent hallóképességű*, *süket*, *halláskárosult*), a mozgáskorlátozott emberekre hat (*korlátozott*, *fogyatékkal élő*, *sérült*, *rokkant*, *mozgássérült*, *munkaképtelen*) kifejezést nevez meg. A leginkább negatív közmegítélés alá eső értelmi fogyatékos emberekre ehhez képest az 1978-as kiadású *Magyar szinonimaszótár*ban harmincegy szinonimát ismer a magyar nyelv, ezek többsége vicces, gúnyos, lenéző (BASS–TORDA 1988). Az értelmi fogyatékos személy és az értelmi fogya-

[1] Magyarország szinonimaszótárának honlapja. https://szinonimaszotar.hu.

tékosság szavainknak a következő szinonimáit találjuk meg (MESTERHÁZI 1985: 232–233):

- „hülye, korlátolt, cretin, tompaelméjű, gyengeelméjű, együgyű, gyengetehetségű, gyöngeszellemű, fogyatkozásokkal terhelt, fogyatékos elméjű, fogyatékos értelmű, csökkent értelmű, szellemi fogyatékos, debilis, imbecillis, idióta, oligofrén, akadályozott, korlátozott, gátolt, zavart, nehezített, eltérő értelmi fejlődést mutató stb.
- hülyeség, gyengeelméjűség, tompaelméjűség, cretinizmus, idiotizmus, szellemi gyengeség, fatuitas (= tompaelméjűség), imbecillitás (= gyengeelméjűség), szellemi fejletlenség, butaság (= imbecillitas ingenii), gyenge- és tompaelméjűség (= idiotizmus), butaság (= cretinizmus), elmebetegség, szellemi zavarodottság, ingerült – szenvtelen – tunya hülyeség, szellemi fogyatkozás, bárgyúság (= idiotia), gyenge tehetség (= Imbecillité, Schwachsinn), gyengeelméjűség (Debilité, schwache Begabung), értelmi fejlődési zavar, debilitas, imbecillitás, idiotia, oligofrénia, értelmi fejlődésben megmutatkozó gátoltság, akadályozottság, eltérő értelmi fejlődés, tanulási akadályozottság stb."

Érdemes megjegyezni, hogy az *értelmi fogyatékosság* vagy az *intellektuális képességzavar* kifejezések jelenleg nem szerepelnek az online szinonimaszótárban. Amennyiben azonban a korábbi, mára elavult diagnosztikai elnevezésekre keresünk rá, számos erősen pejoratív, degradáló és sértő szinonimával találkozhatunk, ami jól szemlélteti a fogalom történeti megítélésének változását. Ezekben az elnevezésekben tükröződik a társadalom értékítélete, amelyre nagy hatással van a nyelvhasználat.

> „Az emberi lények nem csupán az objektív világban élnek, és még csak nem is csupán csak a társadalmi tevékenység világában – miként azt általában hiszik –, hanem jelentős mértékben ki vannak szolgáltatva annak a nyelvnek is, amely az illető társadalom kifejezésének az eszköze. Naiv dolog azt hinni, hogy az emberek a valósághoz a nyelv nélkül viszonyulnak, s hogy a nyelv csupán a kommunikáció és a reflexió alkalmi eszköze. A való helyzet az, hogy a világképet jelentős mértékben a nyelv határozza meg" (SAPIR 1971: 46–47).

Az elmúlt évtizedekben a gyógypedagógiai diagnosztikai kategóriákhoz kapcsolódó terminológia változása kifejezetten érzékelhető. A gyógypedagógia tradicionális megközelítése a biológiai állapot megváltozásában ragadta meg a fogyatékosság fogalmát, a problémát pedig a fogyatékos személyben

látta. Ez a felfogás hosszú ideig nem változott. Ahogy arról már korábban is szó volt, a gyógypedagógiai fogalmak mindig tükrözték a fogyatékos személyek iránti társadalmi attitűdöt. Az enyhén értelmi fogyatékos gyermekek megnevezése a 19. század végétől a 20. század közepéig a fogyatékosság hagyományos felfogását tükrözte: ebben az időszakban a tanulókat *debilis*nek (gyengefelfogásúnak) nevezték.

> „A »fogyatékos« fogalom évszázadokon keresztül a társadalomnak az önálló életvezetésre képtelen embercsoportját jelölte, csakhogy a kifejezés tartalma arra utal, hogy az érintettek valamiben kevesebbek, csökkentértékűbbek másoknál. Ez a megközelítés az egységes, koherens értékrendet képviselő Európában elfogadhatatlan, a közösség ugyanis garantálja az azonos esélyekhez való jogaikat. Finomabb szóhasználat a »fogyatékkal élő«, mert biológiai sérülésre irányuló töltése nem olyan erős, és kifejezi az egyén »önhibáján kívül« keletkezett állapotát" (N. TÓTH 2015: 72).

Ez a megnevezés sem tökéletes, hiszen még mindig a „csökkentértékűség" állapotára asszociál, és nem fejezi ki kellően az eltérő, főként neveléssel összefüggő szükségleteket (RÉTHY 2002: 316).

ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozat a régi magyar gyógypedagógiai fogalomrendszer felvázolásával, majd annak fokozatos változásának bemutatásával azt igyekszik szemléltetni, hogy a történelem folyamán változó, fogyatékos személyekről szóló diskurzuson mennyire élesen látszik az ehhez a kisebbségi csoporthoz való társadalmi hozzáállás. Célja az olvasó számára példákkal egyértelművé tenni a megfelelő gyógypedagógiai kifejezések használatának az előnyét, megmagyarázni, hogy bizonyos kifejezések miért kommunikálnak csökkentértékűséget, miért lehetnek degradálóak a fogyatékos személyekkel kapcsolatos személyekről szóló diskurzusban. A Szerbiában használatos gyógypedagógiai szakkifejezéseket magyarra fordítva, összefüggő rendszerben tárgyalja a dolgozat, világossá téve a magyarországi és szerbiai fogalmak kommunikációs hatásában a különbségeket, azonosságokat.

A nem szakmabeliek számára, illetve akiknek nincs közeli, fogyatékkal élő ismerősük, teljesen természetes, hogy nehézséget okoz a dolgozatban tárgyalt bonyolult gyógypedagógiai fogalomrendszernek a használata. Kommunikáció során a fogyatékos emberekkel, emberekről szóló diskurzusban a legfontosabb, hogy az ember az elfogadó és támogató attitűdjét igyekezzen

kifejezni. Ha nem is tökéletes fogalomhasználata, a személyközi kommunikáció során a szakavatottak (maguk a fogyatékos személyek, az ő családtagjaik, gyógypedagógusok) minden bizonnyal nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az ember szándékának és hozzáállásának, mint a pallérozott gyógypedagógiai szakkifejezések használatának.

IRODALOMJEGYZÉK

BÁNFALVY Csaba 2009. Gyógypedagógiai szociológia. Második, bővített kiadás. In: KÖNCZEI György (sorozatszerk.): *A háttérismeretek és a szemléletformálás szövegei. Szociológiai-szociálpolitikai gyűjtemény*. Fogyatékosságtudományi Tanulmányok 8. / Disability Studies 8. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest

BARTHEL Betty 2020. *Hogyan támogassuk az intellektuális képességzavart mutató gyermekeket? Útmutató a középsúlyosan értelmi fogyatékos tanulók integrált neveléséhez.* Tantervi és Módszertani Útmutató Füzetek. Eszterházy Károly Egyetem, Eger. https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/10/utmutato-a-kozepsulyosan-ertelni-fogyatekos-tanulok-integralt-nevelesehez.pdf. (2025. 08. 18.)

BASS László – TORDA Ágnes 1988. „Ők" és „Mi". A fogyatékosság témája a magyar sajtóban. In: *Gyógypedagógiai Szemle*, 3., 101–107.

FISH, John 1989. *What is Special Education?* Milton Keynes: Open University Press, Philadelphia

KOVÁCS Krisztina 2021. A „gyengetehetségtől" az enyhe értelmi fogyatékosságig: jelentősebb fogalmi változások – Múlt és jelen. In: *Gyógypedagógiai Szemle*, 4., 279–294. https://ojs.elte.hu/gyogypedszemle/article/view/3238/3453.
DOI: https://doi.org/10.52092/gyosze.2021.4.3

MEGGYESNÉ HOSSZÚ Tímea – NAGYNÉ HEGEDŰS Anita 2015. *A tanulásban akadályozottak pedagógiájának komplex megközelítése.* Mentorháló. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szeged. https://eta.bibl.u-szeged.hu/1682/2/tan_ak/www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_tanulasban_akadalyozottak/index-2.html. (2025. 08. 18.)

MESTERHÁZI Zsuzsa 1985. Az értelmi fogyatékosság változó meghatározásainak előfordulása gyógypedagógiai nevelési dokumentumokban. In: ILLYÉS Sándor (szerk.): *Nevelhetőség és általános iskola II.* Oktatáskutató Intézet, Budapest, 185–241.

N. TÓTH Ágnes 2015. A hazai terminológia fejlődése. In: N. T. Á.: *A pedagógia adósságai.* Savaria University Press. Szombathely, 72–76.

NÁRAY-SZABÓ Sándor 1909. Bevezető. In: *Magyar Gyógypedagógia*, 1., 3.

PAPP Gabriella 2002. Tanulásban akadályozott gyermekek iskolai integrációja a szakemberek közötti kooperáció tükrében. In: *Magyar Pedagógia*, 2., 159–178.

RADVÁNYI Katalin 2007. *Az értelmi fogyatékosok ellátásának szakmai és intézményi feltételrendszere.* Magyarország Holnap. Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal

RÉTHY Endréné 2002. Integrációs törekvések Európában. In: BÁBOSIK István – KÁRPÁTI Andrea (szerk.): *Összehasonlító pedagógia*. BIP, Budapest, 314–332.

ROBOZ József 1898. *A gyengetehetségűek oktatása*. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedés, Budapest. https://mek.oszk.hu/18200/18232/18232.pdf. (2023. 02. 09.)

SAPIR Edward 1971. *Az ember és a nyelv*. Gondolat, Budapest

A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 33/2006, 13/2016 = Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom (2006, 2016) In: *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 33/2006, 13/2016. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecavanju_diskriminacije_osoba_sa_invaliditetom.html. (2025. 08. 18.)

A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 76/2010 = Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje. In: *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 76/2010. http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2010_10/t10_0342.htm. (2025. 08. 18.)

Törvény az alapfokú oktatásról és nevelésről = Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju. In: *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 55/2013, 101/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019, 129/2021, 92/2023 i 19/2025. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovnom_obrazovanju_i_vaspitanju.html.

UNITED NATIONS 2006 = *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. United Nations, New York. https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html. (2025. 08. 18.)

VIAKTER Olga – D. MOLNÁR Éva 2017. A többségi általános iskolákban működő speciális oktatással kapcsolatos pedagógustapasztalatok, -attitűdök Vajdaságban. In: *Iskolakultúra*, 1–12., 66–76. https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/21893/21672. (2025. 08. 18.) DOI: 10.17543/ISKKULT.2017.112.66

Abstract • In recent decades, the social perception of persons with disabilities has changed significantly. Instead of the previous exclusionary and deficit-focused approach, the principles of equal rights and human dignity have now come to the fore. This shift can be observed not only at the international level – for example, through the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol (2006) – but also in Serbian legislation, such as the Law on the Prevention of Discrimination against Persons with Disabilities ("Official Gazette of the Republic of Serbia", no. 33/2006 and 13/2016) and the Regulation on Individual Education Plans ("Official Gazette of the Republic of Serbia", no. 76/2010). – The paper examines the communicative and attitude-shaping role of terminology used in special education, showing how Hungarian professional language has evolved from the late 19th century to the present day and how it reflects the changing societal attitudes towards persons with disabilities. The study also includes an analysis of the Hungarian thesaurus, which reveals that older diagnostic labels are often associated with pejorative synonyms, indicating prevailing social prejudices of the time. – Special emphasis is placed on comparing Hungarian and Serbian terminology: this comparative approach enables professionals on both sides of the border to better understand each other's conceptual systems. The findings clearly demonstrate that terminology is not merely a linguistic phenomenon but directly influences the self-esteem, social recognition, and dignity of the persons concerned.

Key words • **disability, special education terminology, communicative impact, social attitude, linguistic prejudice, change in perspective**

Sažetak • Tokom poslednjih decenija društvena percepcija osoba sa invaliditetom značajno se promenila. Umesto ranijeg isključujućeg pristupa usmerenog na nedostatke, danas u prvi plan dolaze principi jednakih prava i ljudskog dostojanstva. Ova promena je uočljiva ne samo na međunarodnom nivou – na primer kroz Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom i njen Fakultativni protokol (2006) – već i u zakonodavstvu Srbije, kao što su Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom (*„Službeni glasnik Republike Srbije"*, broj 33/2006 i 13/2016) i *„Pravilnik o individualnom obrazovnom planu" („Službeni glasnik Republike Srbije"*, broj 76/2010). – Rad ispituje komunikacijsku i stavotvornu ulogu terminologije u specijalnoj pedagogiji, prikazujući kako se stručni jezik na mađarskom menjao od kraja 19. veka do danas i kako odražava promenljive društvene stavove prema osobama sa invaliditetom. Analiza obuhvata i mađarski sinonimni rečnik, koji pokazuje da se uz starije dijagnostičke nazive

često javljaju pežorativni sinonimi, što ukazuje na tadašnje društvene predrasude. – Poseban naglasak stavljen je na poređenje mađarske i srpske terminologije: upoređivanje ova dva sistema omogućava stručnjacima s obe strane granice da lakše razumeju pojmovni sistem druge zemlje. Rezultati jasno pokazuju da terminologija nije samo jezička pojava, već direktno utiče na samopoštovanje, društveni ugled i dostojanstvo samih osoba.

Ključne reči • **invaliditet, terminologija u specijalnoj pedagogiji, komunikacijski uticaj, društveni stav, jezičke predrasude, promena perspektive**

Beérkezés időpontja: 2025. augusztus 20.
Elfogadás időpontja: 2025. augusztus 28.

Létünk • 2025/3., 81–87.
ETO: 342.725:323.15(04)
ETO: 811.511.141'271.2

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

A MAGYAR NYELV JELENE ÉS JÖVŐJE

Az ötvenéves Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok köszöntése

THE PRESENT AND FUTURE OF THE HUNGARIAN LANGUAGE – MARKING THE 50TH ANNIVERSARY OF THE GÁBOR SZARVAS LANGUAGE CULTIVATION DAYS

SADAŠNJOST I BUDUĆNOST MAĐARSKOG JEZIKA – POVODOM 50. GODIŠNJICE LINGVISTIČKIH DANA GABORA SARVAŠA

Hódi Sándor
(1943–2024)
DSc, a pszichológiatudományok doktora, pszichológus, szakíró, társadalomkutató
Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet, Ada, alapító igazgató
szechenyiintezet@adacity.net

Összefoglaló • A tanulmány a magyar nyelv jelenéről és jövőjéről szól, az ötvenéves Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok jubileumához kapcsolódva. A szerző áttekinti az európai integráció és a globalizáció hatásait, amelyek a nyelvi leépülés veszélyét erősítik, különösen a kisebbségi helyzetben élő magyar közösségek esetében. Rámutat a nemzeti önazonosság és az anyanyelvhez való hűség szerepére a nyelv megőrzésében, valamint kritikusan elemzi az Európai Unió kisebbségvédelmi politikájának hiányosságait. A nyelvművelés feladatait a társadalmi és kulturális változások fényében tárgyalja, kiemelve, hogy a nyelv fennmaradása végső soron a beszélőközösségek hűségétől és nemzettudatától függ. A szerző megállapítja: a magyar nyelv akkor marad életképes, ha a magyarság minden körülmények között ragaszkodik anyanyelvéhez.[1]

Kulcsszavak • **magyar nyelv, nyelvművelés, anyanyelvmegőrzés, kisebbségi helyzet, Európai Unió**

[1] Elhangzott 2020. október 16-án Adán, a jubiláló rendezvénysorozat konferenciáján. Az előadás szerkesztett változata az *Aracs* című folyóirat 2021. augusztus 20-ai számában jelent meg (HÓDI 2021). Az újraközléssel a szerző iránti tiszteletünket, megbecsülésünket és hálánkat szeretnénk kifejezni, aki 2024. december 23-án hunyt el.

AZ INTEGRÁLÓDÓ EURÓPA

Az integráció kezdetén Európa-szerte növekvő érdeklődés mutatkozott a nyelvekkel összefüggő problémák iránt. Mindenki számára világos volt, hogy a felmerülő kérdéseket megnyugtató módon csak úgy lehet megoldani, ha a társadalom nyelvhez kötöttségét szem előtt tartjuk. A társadalom – nyelvközösségek – életében bekövetkező változások először a nyelvek helyzetében hoznak változásokat, s ezek a változások előbb a nyelvhasználatra, majd a beszélők anyanyelvi kompetenciájára, végül pedig a nyelvre magára hatnak. Ezzel ellentétben a jelenlegi változások általában a nyelvi leépülés folyamatát erősítik.

Az integrálódó Európában és a globalizálódó világban döntő gazdasági és politikai szerepet játszik a nyelvtudás. Széles körben elterjedt vélekedés, hogy az uniós csatlakozás a magyar nyelvre nézve (is) veszélyeket rejt magában. Az angol szavak túlzott mennyiségben árasztják el a magyar nyelvhasználatot. Ez nem csak magyar sajátosság. Az európai közösség tagjai között tartott fölmérés szerint az Unió – az idegen szavak beáramlásának következményeként – veszélyt jelent a többi nyelvre vonatkozóan.

A magyarság esetében – Trianon óta – területében visszaszoruló, létszámát tekintve csökkenő, államilag szétdarabolt nyelvközösségről van szó, amelynek biológiai és asszimilációs fogyása egyaránt tény. Napjainkban már euro magyar adminisztrációs nyelvről, euro magyar nyelvről, sőt euro magyarról olvashatunk. Az igazi veszélyt azonban azok jelentik számunkra, akik látszólag a nemzethez tartoznak, de tudatosan a magyar nyelv szétverésén fáradoznak. A Kárpát-medencei magyar kisebbség esetében az erőszakos asszimiláció jelent gondot. Kisebbségi helyzetben természetes jelenség a nyelv értékvesztése, sőt a nyelvcsere is. Az elmúlt harminc év alatt – a jobb megélhetés reményében – mintegy millió magyar hagyta el ősi szálláshelyét.

Általában elmondható, hogy ott, ahol gyengül a nemzeti önazonosságnak, az anyanyelvi közösséghez való tartozásnak a tudata, gyengül az anyanyelvhez való ragaszkodás is. Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően az anyaországban is észlelhetők a nemzettudat és a nyelvi öntudat zavarai.

Az uniós csatlakozást követően a nemzetállami határok népeket elválasztó jellege is érezhetően oldódik, ennek következtében a magyar nyelvművelés is egyre beszűkültebb területen jut szóhoz. Másrészt tudvalevő az is, hogy az Unió a kis nyelvek és kultúrák fennmaradását és támogatását szorgalmazó deklarációja a valóságban írott malaszt marad.

Írott malaszt maradt az is, hogy az Európai Unió jogi környezete segít majd abban, hogy a kisebbségek megfogalmazhassák és érvényre juttassák anyanyelvmegtartó törekvéseiket. Mi több, napjainkban már a többségi tár-

sadalom tagjaitól is rossz néven veszik a nemzeti azonosságtudat megtartásának a szándékát. Nyelvmegtartó erőt jelent viszont a nemzeti együvé tartozás tudatának és érzésének erősítése, amelyet a magyar kormány támogat.

Így az Unióban távlatilag lehetővé válhat, hogy „a több országban használt anyanyelvek" összegződjenek, ami a Trianonban széttagolt magyarságnak nagy előrelépést jelent. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a magyar nyelv súlya például körülbelül 30%-kal növekedhet az európai nyelvek között, ami ugyanakkor növeli a magyar nyelvhasználatnak, a magyar nyelvnek az elterjedését, aminek gazdasági és politikai következményei is vannak. Magyarországon több ezer magyar dolgozik a környező országokból, aminek a magyar nyelvhasználat szempontjából pozitív és negatív hatása egyaránt van.

Az utóbbi időben fenyegető levelet kapott több ukrajnai magyar diplomáciai képviselet és kárpátaljai intézmény a magyarok „terjeszkedése" miatt. A Beneš-dekrétumok alapján ma is vagyonelkobzás folyik Szlovákiában, annak ellenére, hogy a diszkrimináció bármely formája tiltott az Európai Unióban. Vajdaság esetében a „béke" kidolgozásában – Trianont követően – nem vettek részt magyar politikusok, a területek visszacsatolásáról nélkülünk döntöttek, s a döntés napját ma a szerbek állami ünnep rangjára emelték. Mi a csatlakozástól autonómiákat reméltünk, a liberális Európai Unió viszont megtagadta az őshonos kisebbségek jogainak védelmét is.

Sorolhatnánk, hogy a magyar nyelvhasználat szempontjából Európában milyen további mulasztásokat követtek el a rovásunkra (vö. KISS 2005).

A NYELVMŰVELÉS FELADATA

A nyelvművelés esetében tehát többről van szó, mint a nyelv puszta pallérozásáról. Nem véletlen tehát, hogy a korábbi évtizedekhez képest szokatlan fölbolydulás volt tapasztalható a nyelvművelés elveit, módját, lehetőségeit illetően. Az utóbbi időben a megváltozott társadalmi körülmények között nagy fejtörést okoz, hogy mi legyen a nyelvművelés új feladata. Sőt, egyesek részéről határozott igény mutatkozik a nyelvművelés szükségességének tagadására, a társadalmi változások nyomán kialakult új helyzethez való igazodásra.

A nyelvek jövőjéről beszélve több kérdés merülhet fel bennünk. Az egyik kérdés az, hogy vajon hány nyelven fognak majd az emberek beszélni? Mi lesz, milyen lesz az emberiség nyelvi jövője? A másik kérdés magára a nyelvi örökségre, annak értékére vonatkozik. Milyen értéket képvisel az emberiség számára a nyelvi örökség? Milyen mértékben lehet és kell azt megőrizni? És mit tehetünk/tegyünk annak megőrzése érdekében? (HÓDI 2009.)

A magyarok szempontjából – többségük ott él, ahol született – a kérdésre adott válasz egyértelmű. A magyar területeket ajándékba kapó utódál-

lamok száz éve uralomra rendezkedtek be a magyar kisebbségekkel szemben, míg a harmadik világból ide „menekültek" teljes jogviszonyra és letelepedésre tesznek szert. A Trianonban elcsatolt területeken élők sorsa bebizonyította, hogy az utódállamok – azok azóta javarészt széthullottak – mostohán kezelik a „gondoskodásukra" bízott magyar kisebbség sorsát. A liberális Európai Unió viszont hazug módon áltatta a magyarokat Trianonban is, és azóta is a kisebbségeket elnyomó államok pártját fogja.

Ennél azonban sokkal szélesebb a nyelvi kérdés. Az emberiség egészét érintő probléma. Egyes becslések szerint ma a világon a nyelvek kihalása felgyorsult, olyannyira, hogy az előrejelzések szerint 2100-ban csupán 600 élő nyelv lesz a földön.

A borúlátó jóslatok ismeretében érthetetlen a nyelvek társadalmi szerepével és jövőjével kapcsolatos elméleti vákuum, érdektelenség (sőt, ellenségesség), amelyet nemcsak tudományos érdektelenségnek, hanem politikai ellenérdekeltségnek is nevezhetünk.

A vajdasági magyarság hamar felismerte, hogy a nyelvművelés korántsem csak nyelvi természetű kérdés. A vele kapcsolatos problémáknak kezelése, megoldása – a mások számára érthető, világos, tiszta beszéd – nem oldható meg nyelvművelés, nyelvvédelem, a társadalom nyelvi vonatkozásainak kutatása, tisztázása, szabályozása nélkül.

Ahogyan a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok egyik tudományos tanácskozásán – amelyet *A nyelvek és nyelvjárások jövője* témakörben tartottak – mondottam: meglátásom szerint minden ellenkező tendencia ellenére sem fog a magyar nyelv egy szomorú októberi reggelre eltűnni a föld színéről. Addig semmiképpen sem, amíg lesznek magyar emberek. Ezért a népesség biológiai fogyására, az asszimilációra, a magyar nyelvterület zsugorodására, a kisebbségi magyarság szórványosodására sokkal jobban oda kell figyelnünk.

Egyetértek azzal a nézettel, hogy a nyelvek jövője egy igen prózai kérdésen áll vagy bukik. Megmaradásuk attól függ, hogy lesznek-e, akik beszélik őket. A nyelvek ugyanis nem kihalnak, nem olvadnak össze más nyelvekkel, nem szűnnek meg nyelvromlás következtében, hanem az emberek hűtlenül elhagyják őket. Ilyen értelemben a nemzettudat az egyik legfontosabb nyelvmegtartó erő. Az anyanyelvhez való hűség egyet jelent a nyelvi világörökség védelmével (HÓDI 2009).

Amikor 1970-ben a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok sorozata elindult Adán, még egységesen elfogadott volt a nyelvművelés létjogosultsága, és senki sem sejtette, hogy a rendezvénysorozat 50. évfordulója évében a magyar középiskolai tankönyvekben tilos leírni a nyelvművelés szót is! A hivatalban lévő nyelvészek elkezdték a nyelvművelést és a nyelvművelőket kritizálni, kiszorítani az intézetekből, a tudományból. Ennek ellenére „fél évszázad alatt a

Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület valóságos csodát művelt. Minden évben több iskolás korosztálynak rendezett anyanyelvi versenyek, emlékezetes tudományos tanácskozások, kiállítások, az elmaradhatatlan és felemelő koszorúzási ünnepség, vajdasági könyvbemutatók, koncertek s még sok színes keretprogram tette a vajdasági magyarság egyik központi rendezvényévé, s ha a nyelvművelés oldalát nézzük, akkor kétségkívül központi rendezvényévé" (POMOZI 2020).

Pomozi Péter elismerő szép szavai ellenére tisztában vagyunk vele, hogy a nyelvművelésre nehéz idők járnak, a nyelvművelő intézmény ügye továbbra is megoldatlan. Hosszú és kitartó küzdelem ellenére a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület társadalmi szervezet maradt, tevékenységének mindmáig nem sikerült intézményes hátteret biztosítani. Balázs Géza szavaival szólva elmondható, hogy „a magyar nyelvművelés védbástyái ma egyes civil szervezetek és személyek a határokon belül és kívül" (BALÁZS 2020).

A liberális kapitalista piacgazdaság emberképe arctalan, személytelen néptömeg. Ennek az ideológiai-politikai kreációnak csak pillanatnyi érdekei és élvezeti céljai vannak. A fogyasztói társadalom emberének, aki kizárólag élete jobbításáért él, identitása, csoport-hovatartozása, emberi kötődése nincs.

A nyelvben jelentkező jelenségek, amelyek előfeltétele az arctalan, személytelen, identitás nélküli ember, pontosan mutatják az adott társadalom állapotát, törekvéseit. „A nyelvművelők mindezt előre látták: ezért léptek föl először szerény ellenkezéssel, majd jól megfogalmazott ellenérvekkel, később a tudatos nyelvstratégiára való felhívással, az anyanyelvi mozgalom kiszélesítésével, olykor harcos felszólalásokkal a nyelvi kultúra értékeinek védelmében" (BALÁZS 2005).

A MAGYAR NYELV JELENE ÉS JÖVŐJE

A jelen mindig a jövő felé mutat. A magyar nyelv és nyelvközösségek helyzete, történeti alakulása egyenetlen folyamat. Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően, az elmúlt harminc év alatti folyamat azt mutatja, hogy a magyar nyelv (és a magyar nyelvközösségek) helyzete számos tekintetben jelentősen javult, másfelől új feszültségek támadtak, és újabb problémák körvonalazódnak.

A társadalmi és kulturális átalakulás új helyzetet teremtett a beszélőközösségek és nyelvváltozatok szempontjából. Ez az átalakulás együtt történt a globalizáció fölerősödésével (az Európai Unió létrejöttével és bővülésével), a számítógépes kommunikáció megjelenésével és minden tevékenységet behálózó jellegével.

A kommunikációs szabadság megvalósulása mellett megjelent egyes nyelvközösségek időnkénti elnyomási törekvése, kísérlete és a beszélőtárs iránti nyelvi tisztelet gyakori meg nem adása.

A magyar nyelvközösség megmutatta hagyományőrző és újító képességét, bizonyítva ezzel az életképességét (TOLCSVAI NAGY 2017).

Fájdalom, azt is le kell szögeznünk, hogy a csatlakozással az állami, politikai vezetőség adós maradt a magyar nyelvet és nyelvközösségeket erősítő nyelvstratégiával. A Magyar Nyelvstratégiai Intézet létrehozása ebben a vonatkozásban változást ígért, az eredmény azonban még várat magára.

Az anyanyelv presztízsének növelése, elsajátításának, korszerűsítésének és művelésének a kérdése Magyarország számára elsőrendű állami, ugyanakkor a magyarság egészére nézve a legfontosabb nemzeti feladat. A Kárpát-medencében élő magyarok számára a magyar nyelvnek anyanyelvként kell megmaradnia.

IRODALOMJEGYZÉK

BALÁZS Géza 2005. *„A magyar nyelv elé mozdításáról…" Vitairat a nyelvművelésért.* Akadémiai Kiadó, Budapest

BALÁZS Géza 2020. *Kultúra- és nyelvvesztésünk ötven éve*. Az 50 éves adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok köszöntése. Elhangzott 2020. október 16-án Adán, a jubiláló rendezvénysorozat konferenciáján. Kézirat.

HÓDI Sándor 2009. Hűség az anyanyelvhez. In: HÓDI Éva (szerk.): *A nyelvek és nyelvjárások jövője*. Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok. Ada, 2008. október 9–11. Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, Ada, 99–106.

HÓDI Sándor 2021. A magyar nyelv jelene és jövője. Töprengések az 50 éves Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok nyomán. In: *Aracs*, 3., 31–33.

KISS Jenő 2005. A magyar nyelv és az Európai Unió. In: *Magyar Nyelvőr*, 1., 12–30. https://epa.oszk.hu/00100/00188/00037/pdf/129102.pdf. (2021. 01. 28.)

POMOZI Péter 2020. *Ötven év alatt – Gondolatok a vajdasági magyar nyelvű jövő esélyeiről*. Elhangzott 2020. október 16-án Adán, a jubiláló rendezvénysorozat konferenciáján. Kézirat.

TOLCSVAI NAGY Gábor 2017. Összefoglalás. In: T. N. G. (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest, 511–513.

Abstract • The study discusses the present and future of the Hungarian language, marking the 50th anniversary of the Gábor Szarvas Language Cultivation Days. It explores the effects of European integration and globalisation, which tend to reinforce the process of linguistic decline, especially among Hungarian minority communities. The author emphasizes the role of national identity and loyalty to the mother tongue in language preservation, while critically analysing the shortcomings of the European Union's national minority protection policies. The tasks of language cultivation are examined in the light of social and cultural transformations, stressing that the survival of languages ultimately depends on the loyalty and national consciousness of their speakers. The conclusion is that the Hungarian language will remain viable as long as Hungarians remain faithful to their mother tongue under all circumstances.

Key words • **Hungarian language, language cultivation, mother tongue preservation, minority situation, European Union**

Sažetak • Rad se bavi sadašnjošću i budućnošću mađarskog jezika povodom 50-godišnjice Manifestacije Lingvistički dani Gabora Sarvaša. Autor razmatra posledice evropske integracije i globalizacije koje uglavnom jačaju procese jezičkog propadanja, posebno kod mađarskih manjinskih zajednica. Ukazuje na značaj nacionalnog identiteta i vernosti maternjem jeziku u očuvanju jezika, kao i na nedostatke politike Evropske unije u vezi sa zaštitom nacionalnih manjina. Zadaci jezičke nege sagledavaju se u kontekstu društvenih i kulturnih promena, uz zaključak da opstanak jezika zavisi od lojalnosti i nacionalne svesti govorne zajednice. Autor naglašava da mađarski jezik ostaje održiv samo ako Mađari u svim okolnostima ostanu verni svom maternjem jeziku.

Ključne reči • **mađarski jezik, jezička nega, očuvanje maternjeg jezika, manjinski položaj, Evropska unija**

Beérkezés időpontja: 2025. augusztus 20.
Elfogadás időpontja: 2025. augusztus 28.

Létünk • 2025/3., 89–95.
ETO: 811.511.141'271.2:061.3(497.113Ada)(08)

SZARVAS GÁBOR NYELVMŰVELŐ NAPOK
Dokumentumok (2022–2024)

GÁBOR SZARVAS LANGUAGE CULTIVATION DAYS:
DOCUMENTS (2022–2024)
LINGVISTIČKI DANI GABORA SARVAŠA:
DOKUMENTI (2022–2024)

Molnár Csikós László
PhD, dr., nyelvész, nyugalmazott egyetemi rendes tanár
Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
mcsikos@gmail.com

2022: A *MAGYAR NYELVŐR* JUBILEUMA
Bemutató

A folyóirat megjelenése. A *Magyar Nyelvőr* magyar nyelvművelő folyóiratot 1872. január 15-én alapította Szarvas Gábor. Szerkesztésében havonta jelent meg. Simonyi Zsigmond nyári szünetet vezetett be. Balassa József összevont számokat adott ki, lecsökkent a szokásos (500 oldalnyi) terjedelem. Beke Ödön a kéthavi megjelenést praktizálta. Lőrincze Lajos idejében vezették be, hogy a folyóirat negyedévenként jelenjen meg a hagyományos terjedelemben.

Terjedelme. A 150 év alatt 75 000 oldal jelenhetett volna meg, ha nem lett volna 5 év kiesés (1941–1945) és többszöri terjedelemcsökkentés. – Körülbelül 67 000 oldalnyi publikált anyag került az olvasók elé.

A folyóirat szerkesztői

1872–1895: Szarvas Gábor
gimnáziumi tanár, akadémikus
a szabályellenes szóalkotások *(fattyú-hajtások)* helyreállítása
az idegenszerűségek javítása
a népnyelv kutatása
régi tudományos megnevezések felújítása
tudományos magyar nyelvtan összeállítása

Eszméi:
A forrás, amelyből merítünk, tiszta, eredeti, az anyag, amelyből alkotunk, ép, erős legyen.
Keressük fel először is a népet tűzhelyénél!
Hány elfelejtett szó, mennyi homályba borult jelentésárnyalat és velős kifejezés lappang a régi művekben!

1896–1919: Simonyi Zsigmond
egyetemi tanár, akadémikus
nyugodt, elmélyült kutatómunka
a tágabb értelemben vett nyelvművelés
az anyaggyűjtés fontossága
az olvasók közreműködése
a tudományos eredmények népszerűsítése
a helyesírás korszerűsítése

1920–1940: Balassa József
tanár és nyelvtudós
nyelvtörténeti és népnyelvi kutatások
nyelvpszichológiai kérdések
a magyar nyelvtudományi irodalom
a külföldi kutatások eredményei
nyelvművelés és nyelvhelyesség
nyelvi műbírálat

1946–1953: Beke Ödön
egyetemi tanár, akadémikus
a nyelvtörténet, a népnyelv, a nyelvhelyesség búvárlása
az általános nyelvtudomány problematikája
az összehasonlító néptanulmányok és a néprajz
a városi dolgozók és a föld népének nyelvi problémái

1954–1994: Lőrincze Lajos
tudományos kutató, tanár
A nyelvművelő munkának a nyelvi vétségek elleni küzdelem csak egyik feladata; ezenkívül arra is gondot kell fordítania, hogy az embereket megtanítsa anyanyelvük helyes használatára, a helyes és a szép magyar beszédre.
emberközpontú nyelvművelés

1994–2021: Keszler Borbála
egyetemi oktató
az elméleti kutatások előtérbe kerülése
a funkcionális-kognitív nyelvészet kiemelése
az alkalmazott nyelvészet elhanyagolása
a nyelvművelés mellőzése

2022– : Balázs Géza
habilitált professzor, a néprajztudományok kandidátusa
nyelvpszichológia
nyelvpedagógia
kommunikációelmélet
szociolingvisztika
stilisztika
antropológiai nyelvészet
igazságügyi nyelvészet
anyanyelvi kultúra, nyelvművelés, magyar nyelvstratégia

A Magyar Nyelvőr mai jelentősége. A globalizáció és a digitalizáció miatt napjainkban is szükség van tudományos alapú nyelvművelésre.

A magyar nyelvnek helyt kell állnia az indoeurópai környezetben.

Az MTA folyóiratai zömmel idegen nyelvűek, a *Magyar Nyelvőr* megmaradt magyarnak.

2023: LŐRINCZE LAJOS ÉS AZ EMBERKÖZPONTÚ NYELVMŰVELÉS – KIÁLLÍTÁS

Tanulóévei. Lőrincze Lajos 1915-ben a Veszprém megyei Szentgálon született parasztcsaládban. Az elemi iskola elvégzése után a Pápai Református Kollégium diákja lett, két évig a pápai Református Teológiai Akadémia hallgatója is volt, de nem érzett kellő elhivatottságot a lelkészi pálya iránt. Ezután a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarára iratkozott be. A nyelvészet iránt Pais Dezső keltette fel érdeklődését. A Táj- és Népkutató Központ nevében járta a vidéket, anyagot gyűjtött. 1939-ben megnyerte az első *Jó magyar kiejtési verseny*t, ott ismerkedett meg a tiszta beszéd ügyéért küzdő Kodály Zoltánnal.

Munkahelyei. Magyar–német szakos tanári diplomát szerezve 1941-ben a Magyarságtudományi Intézetben lett gyakornok, a földrajzi névgyűjtés ügyével foglalkozott. 1943 és 1945 között a Pápai Református Kollégium-

ban is tanított, a népfőiskolán adott elő, és a Tehetségmentő Alapítvány elnöki teendőit is ellátta. A második világháború után a Teleki Pál Intézeten belüli Néptudományi Intézetnek lett a munkatársa. Ebből jött létre az MTA Nyelvtudományi Intézete. Kutatóként másfél évtizedig járta Magyarországot és a környező államok magyarlakta vidékeit, a magyar nyelvjárások atlaszának anyaggyűjtésében vett részt. Igen aktív gyűjtő volt: 76 magyarországi, 22 romániai, 12 jugoszláviai, 4-4 ausztriai és szovjetunióbeli településen, azaz összesen 118 kutatóponton végezte el a gyűjtést. 1952-től intézeti igazgatóhelyettes volt, 1959 és 1971 között osztályvezető, majd nyugdíjba vonulásáig tudományos tanácsadó. – A Nyelvtudományi Intézet igazgatóhelyetteseként már az ötvenes évektől kezdve szinte intézménnyé, az országban folyó nyelvművelő tevékenység összetartójává vált.

A rádiós nyelvművelő. Az *Édes anyanyelvünk* című rádióműsort a második világháború előtt Halász Gyula szerkesztette. Újraindításának gondolata Kodály Zoltántól származik, ő beszélte rá Lőrinczét a rádiós szereplésre. 1952. október 16-án indították meg a sorozatot. Kezdetben 15–20 perces rendszertelen előadásokból állott. 1955-től lett ötperces a műsor. 1955-től vasárnap reggelenként, majd 1961-től hetente háromszor hangzott el. Lőrincze a rádiósorozatot negyven éven keresztül folytatta. Sikerült olyan formát kialakítania, amely szórakoztatva tanított, egyesítette a nyelvi, az irodalmi és a művelődési tanulságokat. A műsor 1994-től Balázs Géza, Bencédy József, Deme László, Fábián Pál, Grétsy László és Szathmári István közreműködésével egészen 2007-ig élt.

Az emberközpontú nyelvművelés. Lőrincze Lajos alapgondolata szerint a megfelelően értelmezett nyelvművelés voltaképpen emberművelés. A nyelv nem más, mint eszköz, felhasználható készlet, lehetőség a maga csodálatos gazdagságával, szépségével, páratlan kínálatával vár arra, hogy cselekvés, kimondott vagy leírt szó legyen. Nyelvünk alkalmas mindannak kifejezésére, amit érzünk, gondolunk, a legfinomabb fogalmi különbségeket, stiláris árnyalatokat is képes érzékeltetni. – Ha a megvalósításban a nyelv szegényes, töredezett, durva; az nem a nyelv miatt következik be, hanem a nyelvhasználó miatt. Nem a színek hibája, ha a festő csak feketével dolgozik, és taszítót, sötétet, komor képet fest. – A cél az anyanyelvi ismeretterjesztés, a tudatos nyelvhasználatra való nevelés: az igényességre való szoktatás, a hagyományos kommunikációs formákra való ösztönzés… – Lőrincze szemléletváltásával megalkotta a pozitív nyelvművelés fogalmát, amely a példamutatásra, az igényes, szép szövegek megismertetésére és a nyelvi ismeretterjesztésre irányul a nyelv eszközszerűségével szemben. – Bárczi Géza meghatározása nyelvköz-

pontúnak mondható: „A nyelvművelés a nyelv életébe való tudatos beavatkozás, a nyelv fejlődésének bizonyos észszerű korlátok közé szorítása, sőt e fejlődés irányítása." – A Lőrincze Lajos-féle nyelvművelői felfogás gyökerei már az antik retorikai hagyományban is megtalálhatók. Lőrincze Lajos emberközpontú nyelvművelésében fontos szerepet kap a kommunikációs zavarok elhárítása, ennek egyik sarokköve az, hogy az üzenetet olyan formában kell megfogalmazni, amelyet a hallgató vagy az olvasó könnyen megért.

A folyóirat-szerkesztő. Négy évtizeden át (1954–1994) volt a *Magyar Nyelvőr* szerkesztője. A Szarvas Gábor által alapított folyóiratnak a továbbvitele, sőt felvirágoztatása fűződik nevéhez. A szerkesztésben óriási segítséget nyújtott neki kollégája és barátja, Szende Aladár. – 1979-től az *Édes Anyanyelvünk* folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke lett Lőrincze. A folyóirat évente ötször jelenik meg az ismeretterjesztő, tanácsadó, nyelvi igényességre biztató és késztető, emberközpontú nyelvművelés jegyében, az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával, 1992-től az Anyanyelvápolók Szövetségének kiadásában. Az anyanyelvük ápolását szívükön viselő olvasók évente ötször olvashatják a helyesírási, nyelvhelyességi, nyelvtörténeti kérdéseket, az időszerű aktuális nyelvhasználati problémákat fejtegető írásokat, híreket, tudósításokat, és küldhetik be a magyar nyelv szépségét és hajlékonyságát bizonyító rejtvények megfejtését.

Anyanyelvi Konferencia. Lőrincze Lajos 1970-ben társalapítója volt a külföldön élő magyarokat felölelő Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának (az Anyanyelvi Konferenciának). Az Anyanyelvi Konferencia védnökségének elnöke, valamint *A magyar nyelvért és kultúráért*, majd később *Nyelvünk és Kultúránk* című folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke volt. – Grétsy László szerint Lőrincze a magyar nyelvnek egyik legnagyobb hatású, legeredményesebb diplomatája volt, személyes, jó baráti kapcsolatot tartott fenn a szórványmagyarság számos kiváló képviselőjével.

Lőrincze Lajos főbb művei: *Földrajzi neveink élete* (1947), *Magyar nyelvjárási bibliográfia 1817–1949* (Benkő Loránddal, 1951), *Nyelv és élet* (1953), *A magyar nyelvatlasz anyaggyűjtésének módszere* (1955), *Nyelvművelő* (1956), *Édes anyanyelvünk* (1961), *Nyelvőrségen* (1968), *Emberközpontú nyelvművelés* (1980), *Hogyan vitázunk, hogyan vitázzunk?* (1985), *Bilingérezés – Szógyűjtemény Szentgál XVII–XIX. századi nyelvéből* (1989), *Megnől az ember szíve – Barátok – emlékek – találkozások* (1993).

Lőrincze Lajos nem csupán nyelvművelő volt, hanem dialektológus és névkutató is.

Lőrincze Adán. Lőrincze négyszer járt Adán, a nyelvművelő napokon, 1970-ben (Szarvas Gáborról tartott előadást), 1972-ben (*A* Magyar Nyelvőr *100 éve és Szarvas Gábor* – előadás), 1978-ban (felszólalt), 1990-ben (Szarvas Gábor-díjat vett át).

Lőrincze és Kodály

> A magyart is tanulni kell, még a született magyarnak is. Ha nem csiszolja, újítja folytonosan, berozsdásodik (Kodály Zoltán).
>
> Ismergetjük, tanuljuk egész életünkben anyanyelvünket is, ezt a sokszínű, sokarcú csodát. S minél jobban megismerjük, annál szebbnek, gazdagabbnak, csillogóbbnak látjuk (Lőrincze Lajos).

2023. április 25-én Lőrincze Lajos hagyatékából egy 1746. évi szótárt adományozott az idei magyar nyelv hete alkalmából Lőrincze Lajos fia, Lőrincze Péter az adai Szarvas Gábor Könyvtárnak.

2024: A NYELVŐR-KIÁLLÍTÁSRÓL
Alkalmi köszöntő

Mi, adaiak büszkék vagyunk arra, hogy városunk szülötte, Szarvas Gábor alapította a *Magyar Nyelvőr* tudományos folyóiratot. Erre azért kapott megbízást a tudományos akadémiától, mert felfigyeltek a magyar nyelvművelés szükségességét szorgalmazó *Magyartalanságok* című értekezésére, és feltűnést keltett bátor kiállásával. Szarvas nagy kitartással szerkesztette folyóiratát, ebben sem a viták heve, sem rossz egészségi állapota, látási problémái nem akadályozták meg.

Kiállításunk pannóin szerkesztők szerinti tagolásban mutatjuk be a folyóirat másfél százados történetét, azzal, hogy az arcképeken kívül rövid jellemzését adjuk egy-egy időszak szerkesztési elveinek, és ízelítőt adunk a lapban megjelent nyelvi adatokból és fejtegetésekből. Szarvas Gábor időszakát olyan korcs szavakkal (és helyesbítésükkel) illusztráljuk, amilyenek ellen nyelvtudósunk új-ortológusként küzdött. Beke Ödön korszakát az a szemelvény érzékelteti, amely azt fejtegeti, hogy a *nagy feneket kerít* szólás jelentését nem a hordókészítés mesterségéhez kell kötni, hanem a kazalrakáséhoz. Lőrincze Lajos szerkesztői munkásságához a magyar sportnyelv szavait sorakoztatjuk. Ezek zömmel angolból vedlettek át magyarrá, és vagy az angol eredetivel párhuzamosan élnek, vagy ki is szorították azokat.

Tavalyelőtt állandó kiállításként Szarvas-emlékszobát avattunk a könyvtárban, ennek anyaga szervesen illeszkedik a mostani *Nyelvőr*-kiállításhoz, a folyóirat első szerkesztőjének életére és munkásságára irányítja figyelmünket. A Szarvas-szoba anyaga Szarvas Gábornak és feleségének, Harrer Paulának a hagyatékából áll. Ebben a nyelvész levelei, dokumentumai, könyvei, a *Magyar Nyelvőr* és a *Nyelvtörténeti Szótár* saját példányai, eredeti újságcikkek, fényképek, Harrer Paula emlékkönyve, valamint Szarvas Gábor személyes tárgyai találhatók.

Beérkezés időpontja: 2025. augusztus 13.
Elfogadás időpontja: 2025. augusztus 21.

Létünk • 2025/3., 97–105.
ETO: 811.511.141'271.14

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

A *TUD* SZÓ MINT NYELVI-NYELVHELYESSÉGI ÉS NYELVSTILISZTIKAI HIBA A *MAGYAR SZÓ* EGYES ÍRÁSAIBAN

THE HUNGARIAN WORD „TUD" AS A LINGUISTIC, GRAMMATICAL AND STYLISTIC ERROR IN LANGUAGE IN SOME TEXTS OF THE „MAGYAR SZÓ" NEWSPAPER

MAĐARSKA REČ „TUD" KAO JEZIČKA, GRAMATIČKO-SINTAKSIČKA I STILISTIČKA GREŠKA U JEZIKU U POJEDINIM TEKSTOVIMA DNEVNOG LISTA *„MAGYAR SZÓ"*

Id. Bagi Ferenc
PhD, dr., nyugalmazott egyetemi rendes tanár
Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
ferenc.bagi@polj.edu.rs

Összefoglaló • Magyarországi tévéadókat nézve vettem észre, hogy a *tud* szó a beszélők közléseiben feltűnően sokszor fordul elő, ami még nem jelentett volna nyelvi-nyelvhelyességi hibát, az viszont már igen, hogy ezekben az esetekben magának a *tud* szónak jelentése, jelentései következtében vagy nem illett az adott közlés tartalmába, vagy a közlés szempontjából abba teljesen feleslegesen került. Mivel a *tud* szó nem töltelékszó, és ilyen funkciót nem is tölthet be semmilyen közlésben, tehát csak valamilyen nyelvi divat következtében kerülhet az élőnyelvi és írott közlésekbe, ezért egyértelműen divatszónak tekinthető. Tehát divatszóként tartandó számon.

Kulcsszavak • ***tud* szó, nyelvi hiba, nyelvhelyességi hiba, nyelvstilisztikai hiba, közléstartalom, nyelvi divat**

ELŐZETES MEGJEGYZÉS

A *tud* szó élőnyelvi közlésekben való felesleges előfordulására egy magyarországi tévéadó adását nézve figyeltem fel, ugyanis nem sokkal a készülék bekapcsolása után, az éppen folyó adásban egy nő (minden bizonnyal háziasszony) határozottan ezt jelentette ki: „Minden háziasszonynak meg kell *tudnia* tanulnia rétest készíteni." Állítását a mondat elhangzásakor sem, és most sem vitatom, de a *tudnia* szóra, mint említettem, felfigyeltem, és ez a mozzanat

arra késztetett, hogy figyeljem: ezen és más magyarországi tévéadók hasonló és egyéb témájú adásaiban megszólalók közléseiben előfordul-e, elhangzik-e feleslegesen a *tud* szó? Megállapíthattam, hogy előfordul, és nem is ritkán! Majd – mintegy hét, tíz nap múltán – azt kellett tapasztalnom, hogy az újvidéki székhelyű tévé magyar nyelvű adásaiban és a *Magyar Szó* írásaiban is, szinte a magyarországi adók gyakoriságával azonos szintű rendszerességgel, megjelenik ez a szó. Szóvá is tettem: szóltam e jelenségről a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság tanácskozásán, nemsokára rá pedig – nem kis meglepetésemre! – azt tapasztaltam, hogy a *tud* szó majdhogynem teljesen eltűnik a magyarországi tévéadók és az újvidéki tévé mindennapi kommunikációjából, de még a *Magyar Szó* írásaiból is. (Minden bizonnyal visszakerült a szóhasználat előző előfordulási szintjére.) Nem feltételezem, és azt hiszem, nem is feltételezhetem (bármennyire tetszene is!), hogy ez a visszarendeződés észrevételeim eredménye lenne. Sokkal valószínűbbnek tartom, hogy e szóvirággal is az történt, mint ami a természetben a valódi virággal történni szokott: virágzott, majd elvirágzott, vagyis: divatba jött a *tud* szó, bekövetkezett gyakori használata, majd gyakori használatának lecsengése is. Ennek ellenére, talán nem felesleges annak utánanézni, hogy a *Magyar Szó*ban milyen mondatokban jelent meg a *tud* szó. Úgy vélem ugyanis, hogy ennek ismerete azt is érzékeltethetné, hogy népszerűsége idején mennyire illett, vagy éppen nem illett az adott időszak közléseinek üzenettartalmába, meg azt is, hogy a köznapi közlésekben milyen erővel tört utat magának, és végül, de nem utolsósorban azt is, hogy a beszélők milyen mértékben voltak ekkoriban készek e divatszó, illetve a divatszavak használatára. Mindezek érzékelése, érzékeltetése és felderítése érdekében megkerülhetetlenül fontos megismerni magának a *tud* szónak a pontos jelentését, jelentéseit. Ebben, mint sok más hasonló esetben, *A magyar nyelv értelmező szótára* nyújthat és nyújt ezúttal is segítséget.

A *TUD* SZÓ JELENTÉSÉRŐL

A magyar nyelv értelmező szótára a *tud* szó jelentését csaknem négy és fél hasábon át írja le három, egymástól érezhetőbben eltérő jelentésárnyalatban, majd az első két pontba foglalt jelentésértelmezésen belül további öt-öt jelentésárnyalatot ismertet, az e szóval kapcsolatos szólás jelentésének magyarázatát is adva (ÉrtSz. VI: 818–820).

Mindez teljes terjedelmében nem idézhető, a három határozottabban elkülöníthető jelentésárnyalatot jelző rész egy-egy bevezető mondata, majd pedig az említett első két pontba foglalt jelentésen belül ismertetett további öt-öt jelentésárnyalat címmondatai viszont már igen.

A három fő jelentést megkülönböztető mondat a következő: „**I.** Vmilyen ismeretnek birtokában van. [...] **II.** ts (fn-i ign-vel) Képes vmit megtenni v. elviselni. [...] **III.** ts *(ritk)* <Pénzt, tartozást> beleszámít vmibe ; betud". (Ezen írás mondandója szempontjából az idézett három jelentés-megkülönböztetés közül ez utóbbi, a harmadik jelentésárnyalatot ismertető mondat nem releváns, aminek következtében az alábbiak során erről a mondatról nem is lesz szó. Ettől függetlenül, az idézettek nyomán, már szinte tapintható, hogy az asszony fentebb idézett mondatának, a *„meg kell tudnia tanulnia"* állítmányi részében, a mondat közléstartalmából adódóan, idegenszerű a *tudnia* szó, azaz személyrag és főnévi igenévi képző nélkül – a TUD ige. Ennek következtében a magyar nyelvben fennálló nyelvi-nyelvhelyességi kritériumokat szem előtt tartva, az imént idézett három szótári mondat közül, zökkenőmentesen, egyiknek a közléstartalmába sem illeszthető be. Viszont a „Minden háziasszonynak meg kell tudnia tanulnia rétest készíteni" mondat és az alábbiakban felsorolandó *tud* szót tartalmazó mondatok *tud* szava – mondatokban való megjelenése felesleges voltáról való megbizonyosodásának érdekében – az első két mondaton belüli további öt-öt jelentésárnyalatot ismertető szöveg címmondatainak ismertetése, ismerete elengedhetetlenül fontos; tehát ezek ismertetése, megismerése nem maradhat el.

Az elsőként idézett mondat jelentésárnyalatai: „**I.** Vmilyen ismeretnek birtokában van" jelentésárnyalatait ismertető rész címmondatai ezek: „1. ts <Vmely tényt, adatot, cselekvési módot> közvetlen tapasztalat, helyes ösztön alapján, értesülésből v. tanulás útján értelmével felfogva eszében tart ; ismer, ismerete van róla, tisztában van vele. [...] 2. ts <Jövőbeli v. más, nem közvetlenül tapasztalt eseményt> bizonyosra vesz ; meg van róla győződve, hogy bekövetkezik. [...] 3. ts <nyomaték nélkül> *(nép, rég) Azt ~ja* : azt hiszi, véli, azt gondolja. [...] 4. ts Vmit megtanult, ismer és alkalmazni is képes ; [...] 5. ts *(nép) ~ vmit vkire* : képes ellene felhozni vmit."

A második mondat: „**II.** ts (fn-i ign-vel) Képes valamit megtenni v. elviselni" mondat jelentésárnyalatait ismertető rész címmondatai ezek: „1. (gyak. odaértett ign-i tárggyal) Testi ereje, képessége van (vmit tenni) ; bír (I. 3). [...] 2. Lelki, értelmi rátermettsége, adottsága, képessége van (vmilyen feladatot ellátni). [...] 3. *(átv)* <Dolog> képes arra, megvannak benne a lehetőségek v. az erő <hogy valamilyen hatást kifejtsen>. [...] 4. Lehetősége, módja van <vmit tenni>. [...] 5. *(biz)* <Érzelmileg színezett, gyak. indulatos beszédben : > képes <vmit tenni, ami a beszélő számára kellemetlen>."

A harmadik mondat, mint említettem, nem releváns, tehát az alábbiak során nem kerül szóba. De ettől függetlenül, az idézett mondatok kapcsán megállapítható, hogy azok a *tud* szó jelentésének további pontosítását nyújtják, és újfent bizonyítják a *tudnia/tud* szó szóban forgó, fentebb idézett

mondatban való felesleges voltát. Feleslegessé pedig nem csak azért vált, mert magának e szónak gyakorlatilag semmi összefüggés sincs a mondat közléstartalmával, hanem azért is, mert a *tud* szó nem töltelékszó, aminek következtében nem is jelenhet meg valamely közlésben úgy, olyan szerepkörben, mint az *izé*. Erről a szóról és ennek a szónak szókincsünkben való létjogosultságáról Grétsy László a következőket írta:

> „E kis – nem is annyira szörnyszülött – szócskára már több mint fél évezrede vannak írott adataink. Még az is lehet, hogy egy ősi, finnugor kori szótő *é* képzős magyar továbbélésével van dolgunk.
>
> Ha csakugyan fölösleges lenne, nem védeném, de korántsem haszontalan. Kétféle jelentése is van. Egyrészt olyasvalamit »jelent«, fejez ki, aminek a neve nem jut eszünkbe, illetve amit nem tudunk vagy nem akarunk megnevezni. Ilyenkor kérdezi pl. – valóban, naponta akár százszor is – a kisgyerek, ha egy számára ismeretlen dolgot lát: »apa, mi ez az izé?«, vagy figyelmezteti serdülő lányát egy jó szándékú, de ezáltal éppen a túlzott illedelmeskedés csapdájába esett anyuka: »Igazítsd meg a szoknyádat, mert kilátszik az izéd!«
>
> Ám nemcsak ilyenkor, tehát valaminek a megnevezésére vagy éppen meg nem nevezésére használatos, sőt gyakori az izé, hanem akkor is, amikor emlékezetkiesés elfedésére, időhúzásra, fogalmazási zavar áthidalására szolgál. Szemléltesse ezt is egy példafélеség: »Mi is volt, izé, amiről az imént beszéltünk?« Ez a fajta használat nem is csak az izére jellemző, hanem más olyan szavakra is, melyek többnyire csupán arra valók, hogy a beszélő időt nyerjen mondanivalójának a maga számára való visszaidézésére és rendbe szedésére. Ezt az izét és társait, mint amilyen a hát, a szóval, az ugyebár és még jó néhány, úgy nevezzük: töltelékszavak, beszédtöltelékek. A majd' minden mondatnak hosszúra nyújtott ával (hááát) és utána jókora szünet tartásával való megkezdése szintén jellegzetes gyerekszokás, de a kevésbé iskolázott felnőttek beszédében sem ritka" (Kiemelés tőlem – id. Bagi Ferenc) (*Szabad Föld* 2015. május 22.).

A fentebb elmondottak és idézettek nyomán, és a fentebb jelzett módon adatolva, következzen a *Magyar Szó* írásaiból elemzés céljával kiírt azon szövegrészletek, mondatok és mondattöredékek egy részének közlése, amelyek az általam észrevett *tud* szót tartalmazzák. További pontosító megjegyzésként említendő, hogy az azonos hónapban lejegyzett, de nem egyazon szövegbe tartozó, vagy az adott szövegben akár folyamatosan, akár nem folyamatosan egymás után következő mondatokat egy sorba írva, egymás után sorolom fel,

de minden egyes mondat önálló voltát idézőjelek közé tétele jelzi. 2024. június 24-étől kezdve 2024. december 29-ével bezárólag, 32 *tud* szót feleslegesen tartalmazó mondatot jegyeztem le és elemzek, de ezekből szemléltetési-bizonyítási céllal és terjedelmi okokból, ezúttal csak tíz mondatot közlök, mindegyikben az eddigi módon kiemelve a *tud* szót.

1. „Újabb rendezett városrészt és további létesítményeket kapunk, ahol több száz polgár *tud* majd elhelyezkedni." (2024. június)
2. „Képzettséggel könnyebben *tudunk* munkát találni." (2024. június)
3. „[**a**)] A vastag iszapban nem *tudnak* megélni a kérészek, a kemény, agyagos mederhez alkalmazkodtak, [**b**)] amibe be *tudják* magukat ásni, és [c)] biztonságosan *tudnak* fejlődni három teljes éven keresztül." (2024. június)
4. „A kisebb hazai fesztiválokkal ellentétben az EXIT-re rengeteg országból érkeznek emberek, más nemzetekkel lehet megismerkedni, és velük együtt *tudjuk* élvezni a fellépők alkotását." (2024. július)
5. „Miután a klub elintézte a szükséges papírmunkát, hogy a játékos be *tudjon* utazni Nigériából az országba, a múlt héten csatlakozott a ZTE keretéhez." (2024. augusztus)
6. „Sok előadás készült, a szelektor megkönnyítette helyzetünket kiválogatva a tíz versenyelőadást, de még mindig az a benyomásom, hogy kevés a díj, többet is oda *tudnánk* ítélni." (2024. október)
7. „Rohan velünk a világ, mégis vannak olyan percek, amikor meg *tud* állni néhány percre." (2024. november)
8. „Több mint ezerszáz középiskolást tájékoztatnak arról, hogyan, miképpen *tudnak* a szülőföldön továbbtanulni valamely felsőoktatási intézményben." (2024. december)
9. „A napokban leállt a mosógép, a vízkidobó pumpa csak nyögött, nem *tudott* elindulni…" (2024. december)
10. „A korhatárok egyre inkább kitolódnak. A negyven év felé járók is *tudnak* még aranyérmet nyerni…" (2024. december)

A *tud* szó a mindennapi beszélgetésekben, de nyomtatott szövegekben való előfordulása sem éppen ritka, és amint azt a szótári jelentésértelmezések idézett címmondatai bizonyítják, több jelentése is van. Mindezek ellenére, mint anyanyelvünk minden más szójával, a *tud* szóval is megtörténhet, és amint ezt a kijelentés: a „Minden háziasszonynak meg kell *tudnia* tanulnia rétest készíteni", valamint az éppen felsorolt tíz, de a további, itt fel nem sorolt, általam lejegyzett *tud* szót tartalmazó mondatok bizonyítják, ezzel a szóval meg is történt. Ennek következtében, ezúttal a tud szót nyelvi-nyelvhelyességi

és nyelvstilisztikai hibaként kell számontartanunk. Éspedig már azért is, mert a *tud* szó anyanyelvi szerepköre valamely közlésben való ritka, de gyakori előfordulása esetén sem egyenlíthető ki az *izé* kifejezés anyanyelvi szerepkörével, aminek következtében nem is kerülhet be olyan módon valamely mondatba, amilyen módon az *izé* bekerülhet. Elsősorban azért nem, mert az *izé* kifejezés, amint azt Grétsy László a fentebb idézett részben megállapította, „…olyasvalamit »jelent«, fejez ki, aminek a neve nem jut eszünkbe, illetve nem tudunk, vagy nem akarunk megnevezni…" Ez a beszédhelyzet, amint az minden elemzés nélkül is egyszerűen megállapítható, a háziasszonynak mondott személy idézett mondatának esetében nem áll fenn.

A NYELVI ANYAG ELEMZÉSE

És ha most az imént idézett szövegrészlet és a kilenc, valamint az ezúttal fel nem sorolt, de lejegyzett, fentebb *további 32 mondatként* többször említett mondatokat és ezek helyesbített változatát a bevezető részben említett, vélhetően háziasszony általi kijelentés egyetlen mondatával és annak javított változatával a javítás grammatikai mibenlétének szem előtt tartásának szempontjából vetjük össze, akkor „már első pillantásra" jelentős grammatikai és természetesen közléstartalmi különbségeket vehetünk észre. A közléstartalmi különbségeket, a mondandó szempontjából felesleges volta folytán figyelmen kívül hagyva, a grammatikaiak az idézett mondatok helyesbítő szándékú javítása, azaz a *tud* szó mondatokból való kihagyási műveletének elvégzése után tűnnek ki. Ez esetben a háziasszonynak mondott személy mondata – a helyesbítés elvégzése után – a következőképpen hangzik: *Minden háziasszonynak meg kell tanulnia rétest készíteni.*

Egyértelmű, hogy a változást csak a *tudnia* szó hiánya jelzi, tehát más, pl. grammatikai változás, nem történt. Ezzel szemben, ha az idézett szövegrész és a további kilenc mondat közül, de akár a fentebb említett nyelvi anyag további 32 mondata közül, helyesbítési szándékkal bármelyik mondatot is választjuk ki, akkor a kiválasztott mondat helyesbített, javított változatában a bevezetésben idézett egy mondattal szemben érezhetőbb grammatikai változást tapasztalhatunk. Például, ha ezt a mondatot – a felsorolás ötödik mondatát – választjuk: „Miután a klub elintézte a papírmunkát, hogy a játékos *be tudjon utazni* Nigériából az országba, a múlt héten csatlakozott a ZTE keretéhez", és elvégezzük a helyesbítő beavatkozást, akkor ebben a helyesbített változatban grammatikai változások beálltát tapasztalhatjuk. A javított változat ugyanis a következőképpen hangzik: „Miután a klub elintézte a papírmunkát, hogy a játékos *beutazhasson* Nigériából az országba, a múlt héten csatlakozott a ZTE keretéhez." A különbséget az idézett mondattal szemben a következő gram-

matikai változások képezik: az idézett mondat állítmányi része két szóból áll: a jelen idejű, felszólító módban álló *tudjon* és a főnévi igenévi alakú igekötős igéből, a *beutazni* részből *(be tudjon utazni)*. Ezzel szemben a javított mondatban egyetlen szó, a felszólító módú ige feltételes módú jelen idejű alakváltozata jelenik meg *(beutazhasson)*. Az elemzésre kiválasztott ötödik mondattól eltérően, a soron következő egyes mondatokon elvégzett javítást, helyesbítést a továbbiak során nem írom le olyam részletesen, mint azt az ötödik mondat esetében tettem, hanem az elemzés céljából éppen a soron lévő mondatból csak a javításra kerülő részt írom le idézőjelek közé téve, majd ennek javított változatát, helyesbítését idézőjelek nélkül ugyanazon sorban közlöm. Azon esetekben, amikor kétféle egyenértékű helyesbítés is lehetséges, akkor mindkét változatot kiírom, és ekkor az idézett mondattöredékben a *tud* szót és ragozott alakváltozatait, a javított mondatban pedig a helyesbítést képező részt (toldalékot, szót) dőlt betűkkel írom ki:

	Az idézett mondat mondatrésze	**Helyesbített változat**
1.	„…polgár *tud* majd *elhelyezkedni*…”	polgár helyezked*het* majd el,
2.	„…könnyebben *tudnak* munkát találni…”	könnyebben talál*hat*nak munkát,
3.	„[*a)*] …az iszapban nem *tudnak* megélni…	az iszapban nem él*het*nek meg / az iszapban nem *képesek* megélni
	[*b)*] …amibe be *tudják* magukat ásni…	amibe beás*hat*ják magukat / amibe *képesek* beásni magukat
	[*c)*] …biztonságban *tudnak* fejlődni…”	biztonságban fejlőd*het*nek
4.	„…velük együtt *tudjuk* élvezni…”	velük együtt élvez*het*jük
5.	„…a játékos be *tudjon* utazni…”	a játékos beutaz*hass*on
6.	„…többet oda *tudnánk* ítélni…”	többet odaítél*het*nénk
7.	„…meg *tud* állni…”	megáll*hat* / *képes* megállni
8.	„…miképpen *tudnak* a szülőföldön továbbtanulni…”	miképpen tanul*hat*nak tovább a szülőföldön
9.	„…nem *tudott* elindulni…”	nem indul*hat*ott el / nem volt *képes* elindulni
10.	„…a negyven év felé járók is *tudnak* aranyérmet nyerni…”	a negyven év felé járók is *képesek* aranyérmet nyerni

Amint az idézett mondatok és ezek javított változatának összevetéséből kitűnik, a *tud* szót legtöbbször a *-hat, -het,* a feltételes mód jele, illetve a közléstartalomtól függően ennek felszólító módú alakváltozata helyettesíti. A fenti felsorolásban összesen nyolc alkalommal (egyszer felszólító módban) következett ez be. De ezenkívül két-két alkalommal a *-hat, -het* toldalékot a *képes* szó helyettesítette, és ez a csere nem okozott grammatikai hibát. Ez a tény – a

példaanyag csekély száma ellenére – azt jelenti, hogy a szövegtartalomtól függően ugyan, de nem zárható ki annak lehetősége, hogy a *tud* szó helyesbítő pótlását a *képes* szó és a *-hat, -het* toldalék egymást váltó felcserélése, helyettesítése is szolgálhatja, tehát az ilyen jellegű váltakozás is lehet megfelelő javítási változat. Ezt a következtetést erősítik meg az azokon a mondatokon elvégzett javítások, helyesbítések elemzéseinek eredményei is, amelyeken az ismertetett tíz mondaton elvégzett javítással, helyesbítéssel teljesen megegyező módon történtek a javítások, helyesbítések meg elemzésük is, és amelyeket *általam lejegyzett mondatokként* többször is említettem az eddig elmondottak során, de egyrészt terjedelmi okból, másrészt azért nem közöltem, mert úgy véltem, hogy a közlésre bocsátott mondatok elég meggyőzően bizonyíthatják észrevételeim, meglátásaim helytállóságát. De ezeket az előző eredmények megerősítésének szándékával, valamint megbizonyosodási céllal utólag mégis elemeztem, és az elemzés eredményét/eredményeit az előző elemzés adatainak helytállóságának bizonyítékaiként fentebb meg is említettem.

ZÁRÓSOROK

A leírtakból először is arra lehet következtetni, hogy az élő nyelvhasználatban lehetnek/vannak időszakok, amikor anyanyelvünk egyik-másik szava a köznapi nyelvhasználatban más szavaknál jelentősen gyakoribb előfordulása, sokak általi gyakori használata következtében, úgymond *divatszóvá* válik, aminek következményeként olyan közléstartalmakban és olyan beszédhelyzetekben is felbukkan, amely közléstartalmakba, beszédhelyzetekbe nem illik, nem illeszthető be, és ilyen alkalmakkor nemritkán töltelékszó-szerepkörben jelenik meg. Ez történhetett az előző időszakban a *tud* szóval is. A *tud* szó azonban, mint kitűnt, a töltelékszó nyelvi szerepkörét, más nyelvi szerepköre, más nyelvi rendeltetése következtében nem tölthette, azaz nem töltheti be, aminek következményeként az adott közlésben nyelvi-nyelvhelyességi és nyelvstilisztikai hibává vált, és válhat továbbra a leírt beszédkörülmények között. Ezek azok az esetek, amikor a *tud* szó, amint az az elemzés során bizonyosságot nyert, az adott közléstartalomba való be nem illeszkedése, be nem illeszthetősége következtében nemcsak feleslegessé vált, de nyelvi-nyelvhelyességi és nyelvstilisztikai hibává is. De ez nemcsak a *tud* szóval, hanem minden más szóval is megtörténhet, ha nem anyanyelvünkben betöltött jelentés- és nyelvhasználati funkciójának megfelelő szövegkörnyezetbe kerül.

IRODALOMJEGYZÉK

ÉrtSz. VI = tud (címszó). In: *A magyar nyelv értelmező szótára*. Hatodik kötet. Sz–Ty. 2., vált. kiad. Főszerk. Bárczi Géza, Országh László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 818–820.

Szabad Föld 2015. május 22. = Grétsy László: *Izé*. In: *Szabad Föld*, 2015. május 22. https://szabadfold.hu/orszag-vilag/2015/05/gretsy-laszlo-ize. (2025. 05. 06.)

Abstract • While watching Hungarian television channels, I observed that the verb "tud" (Hungarian for "to know", "to be able to") appears with conspicuous frequency in speakers' utterances. Although this in itself would not necessarily constitute a linguistic or grammatical error, it does become problematic when, due to the semantic content of the verb "tud", it either does not align with the intended meaning of the utterance or is entirely superfluous from a communicative standpoint. – Given that "tud" is not a filler word and cannot function as such in any form of discourse, its recurrent appearance can only be attributed to a prevailing linguistic trend. It is, therefore, to be classified as a vogue word, and should be regarded and treated as such.

Key words • **the word "tud", linguistic error, grammatical error, stylistic error in language, communicative content, linguistic trend**

Sažetak • Gledajući televizijske emitere iz Mađarske sam primetio, da reč „tud" (mađarski za „znati", „umeti") se u iskazima govornika koristi upadljivo često, što samo po sebi ne bi predstavljalo jezičku ili gramatičko-sintaksičku grešku, međutim greškom se već može smatrati to što, usled značenja same reči „tud", ona ili nije odgovarala sadržaju datog iskaza, ili je, sa stanovišta samog iskaza, u njemu bila potpuno suvišna. Pošto reč „tud" nije poštapalica i ne može imati takvu funkciju ni u jednom iskazu, ona može dospeti u govorne i pisane iskaze samo usled nekakvog jezičkog trenda, pa se stoga nedvosmisleno može smatrati rečju u trendu. Dakle, ubraja se u reči u trendu.

Ključne reči • **reč „tud", jezička greška, gramatičko-sintaksička greška, stilistička greška u jeziku, komunikacioni sadržaj, jezički trend**

Beérkezés időpontja: 2025. augusztus 3.
Elfogadás időpontja: 2025. augusztus 15.

Létünk • 2025/3., 107–120.
ETO: 821.511.141-1:398.8

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

PETŐFI-VERS, NÓTA, NÉPDAL

A PETŐFI POEM, URBAN FOLK SONG, FOLK SONG
PETEFIJEVA PESMA, STAROGRADSKA, NARODNA

Kónya Sándor
néprajz-, népzenekutató, pedagógus
énekeltversszerző és -előadó
konyacsoka@gmail.com

Összefoglaló • Az írás bevezetőjében idézett, a szöveg és dallam egységével kapcsolatos gondolatokból arra következtethetünk, hogy vershez dallamot szerezni vagy illeszteni egy ősi, természetes állapot visszaállítását jelenti. A versszerző költők és a dallamszerzők az élő folklór alakítói, teremtői, ők hozzák létre azt a művet, mely idővel a közízlés követelményeihez igazodva, kisebb-nagyobb mértékben megváltozhat. Petőfi Sándor számos verséből alakult közkedvelt dal. Ki ne ismerné a *Befordultam a konyhára*, a *Fa leszek, ha fának vagy virága* vagy a *Tíz pár csókot egy végből* kezdetűeket. *Alku* című verse, a *Juhászlegény, szegény juhászlegény* kezdetű pedig népdalaink világát gazdagítja ma már. A vajdasági szerbeknek is vannak Petőfi-dalaik. A legismertebb a *Falu végén kurta kocsma*, azaz a *Na kraj sela čađava mehana* – Jovan Jovanović Zmaj átköltésében. – Ebben az írásban a *Fürdik a holdvilág az ég tengerében* kezdetű vers közösségivé válása kerül bemutatásra. Egyik novellájában Szabó Magda a verssel kapcsolatos változatképzés érzékletes leírását adja. Érdekes módon az átalakulás két mederben folyt, mert *nótásodásról* és *népdalosodásról* is beszélhetünk. A vers népies dallá, azaz magyar nótává alakult Bognár Ignác dallamával, de e költeménynek népdalos változatai is vannak. Csókán gyűjtött népi változatának régi dallama, melynek szerzőjét nem ismerjük, siratóinkkal mutat rokonságot, de históriás énekeinkkel is kapcsolatba hozható. A *Fürdik a holdvilág…* kezdetű Petőfi-vers nagyon népszerű, mert *nótás* és *népdalos* változatai is születtek, de azt is mondhatnánk, hogy a vers újabb kori ismertségéhez nagyban hozzájárult a folklorizált változatok sziporkázó sokasága is.[1]

[1] Az átdolgozott és kiegészített cikk alapja az az előadás, amely a Kiss Lajos Néprajzi Társaság *Idő, idő, tavaszidő* című tanácskozásán hangzott el Temerinben, 2021. szeptember 11-én. A tanácskozással Bori Imre azonos című könyvének 50 évvel azelőtti megjelenésére emlékeztünk. A szöveg első változata a *Létünk* 2022/1. számában jelent meg kották és kép nélkül, *Fürdik a holdvilág – vers, nóta, népdal* címmel.

Kulcsszavak • **Petőfi-vers, folklorizáció, variáns, szöveg, dallam, magyar nóta, népdal**

Szöveg és dallam egységéről

Az énekelt költészeti, népköltészeti alkotásokat, a dalt, nótát, népdalt a szöveg és dallam egysége jellemzi. Érdemes ezzel kapcsolatban Sebő Ferenc gondolatait idézni, aki a következőket mondja:

> „A magyar népdal maga az énekelt vers.
> Régen a vers és dallam csak együtt szerepelt. […] a költészet eleve énekelt volt az ősi időktől, aztán elkezdett leválni a dallamról, és lett belőle hangosan olvasott vers, aztán szavalt vers, majd némán olvasott vers. […] Rájöttem, hogy a vokális anyagok, a népdalok, a balladák – az énekelt költészet túlélői… Az *énekelt vers* nem halt ki. A népi használatban egyszerűen tovább élt, […] csak elkezdték később *népdal*nak nevezni" (Kiemelés tőlem – K. S.) (Török 2020).

Vers és dallam egységére sokan rámutattak már. Egy irodalmi idézet következik a rónák népének kiváló ismerőjétől Tömörkény Istvántól, aki egyik kötetében, a *Nótaversekről* című novellában így ír:

> „Azon rigmusokról, amelyek a nótához tartoznak, s amelyek nem úgy vannak, mint az úgynevezett dalköltészetben, hogy a vers van meg előbb, vagy a nóta s később készül egyikhez a másik, hanem *ezek együtt jönnek valahonnan elő, a jó Isten tudná csak, hogy honnan*" (Kiemelés tőlem – K. S.) (Tömörkény 1943: 141).

A fönti gondolatok arra világítanak rá, hogy vershez dallamot szerezni vagy illeszteni egy ősi, természetes állapot visszaállítását jelenti.

A folklór alakítói, a költészet teremtői

Idő, idő, tavaszidő című könyvében Bori Imre a nótafákról írja: „ezek az emberek, nyilvánvalóan megkülönböztetett szerepet játszottak egy-egy vidéken vagy előadói készségükkel, vagy sokrétű tudásukkal, hiszen nemcsak továbbadói voltak a rájuk hagyományozott népi szövegeknek vagy dallamoknak, hanem *alakítói – egyszerre megőrzői és »teremtői« is az élő folklórnak*" (Kiemelés tőlem – K. S.) (Bori 1971: 19).

Innen már csak egy lépést kell tennünk addig a következtetésig, hogy a költők és dallamszerzők az élő folklór azon „teremtői", akiknek a nevét ismerjük.

Olyan esetekben, amikor a szerzők a folklorizmus hatása alatt alkotnak, műveik könnyen közösségivé válnak, *folklorizálódnak.* Ezzel kapcsolatban említi nevezetes példaként Petőfi verseinek elterjedését Voigt Vilmos (VOIGT 2014: 108).

PETŐFI-DALOK

Isoz Kálmán zenetörténész 1931-ben közölte, hogy addig 184 dalszerző 510 zeneművet írt 202 Petőfi-versre (LESZLER 1986: 282). Gondoljuk csak el, még hány száz megzenésített Petőfi-vers született azóta. Persze ezek nagyobbik része nem folklorizálódott. De egészen bizonyos, hogy többtucatnyi Petőfi-vers vált népies dallá, azaz magyar nótává, mint például: a *Fa leszek, ha fának vagy virága*, a *Befordultam a konyhára*, a *Rózsabokor a domboldalon*, a *Kis lak áll a nagy Duna mentében* (eredetileg *A távolból* címmel) vagy *A virágnak megtiltani nem lehet* kezdetű versek. Az *Alku* című kétstrófás költemény pedig, gyakorta hét-nyolc strófás dallá bővült, mondhatjuk, népdalosodott, *Juhászlegény, szegény juhászlegény* kezdettel ismerik sokan.

Petőfi verseinek vajdasági dallamszerzőiről – Piros Józsiról, Lányi Ernőről, Antalffy-Zsíross Dezsőről – Németh Ferenc nagyszerű kultuszkönyvéből értesülhetünk (NÉMETH 2014: 219). Jelen írásomhoz ebből a műből kaptam ihletést.

A vajdasági szerbeknek is vannak Petőfi-dalaik. A legismertebb a *Falu végén kurta kocsma,* melyet *Na kraj sela čađava mehana* kezdettel Jovan Jovanović Zmaj ültetett át szerb nyelvre. Szövegének több folklorizált változata is létezik, dallamának szerzője ismeretlen.

A VERS

A *Fürdik a holdvilág az ég tengerében* kezdetű Petőfi-vers négy versszakos (PETŐFI 1983: 22–23):

Fürdik a holdvilág az ég tengerében,
Méláz a haramja erdő közepében:
Sűrű a füvön az éj harmatozása,
De sűrűbb két szeme könnyének hullása.

Baltája nyelére támaszkodva mondja:
„Mért vetettem fejem tilalmas dolgokra!
Édes anyám, mindig javamat akartad;
Édes anyám, mért nem fogadtam szavadat?

Elhagytam házadat, földönfutó lettem,
Rablók, fosztogatók közé keveredtem;
Most is köztük élek magam szégyenére,
Ártatlan útasok nagy veszedelmére.

Elmennék én haza, itt hagynám ezeket,
Örömest itt hagynám! de most már nem lehet:
Édes anyám meghalt, kis házunk azóta
Régen összeroskadt, s áll az akasztófa."

Pest, 1844. [márc.]

Dallamot a vershez Bognár Ignác írt, aki 1810. március 18-án született Csepregen, 1883. november 1-jén halt meg Budapesten. Tenorista, zeneszerző, karigazgató volt. Rajongott Petőfiért, 37 verséhez szerzett dallamot (LESZLER 1986: 59, 282), ezzel bizonyára csúcstartó. Bognár Ignácról utcát neveztek el Csepregen, szülőházának helyén pedig 1993-ban emléktáblát helyeztek el.

A MAGYAR NÓTA

A magyar nótává alakított Petőfi-vers szövege két versszakra redukálódott, megtartva az eredeti költemény két első versszakának első felét, és az utolsó versszakot:

Fürdik a holdvilág az ég tengerében,
Méláz a haramja erdő közepében.
Fokosa nyelére támaszkodva mondja:
Mért is adtam magam tilalmas dolgokra?

Örömest itt hagynám a betyáréletet,
Elmennék én haza, de most már nem lehet.
Édesanyám meghalt, kis házunk azóta
Régen összeomlott, s áll az akasztófa.

A szövegrészek rendszerint változnak, a nótának sok variánsa létezik, melyek gyakran csak árnyalatnyival különböznek egymástól, de mindegyiknél fennmaradt a magyar nótákra jellemző két strófa. A *Méláz a haramja erdő közepében* helyett sokszor a *Bújdosik a betyár erdők sűrűjében* hallható. Előfordul, hogy az *ég* helyett *éj* szerepel az első sorban, a harmadikban *fokos* helyett *balta*, a negyedikben a *magam* helyett *fejem* fordul elő. A második versszak két első sora a következőképp is megjelenik néha:

Elmennék én innen, de nem eresztenek,
Itthagynám a bandát, de most már nem lehet.

A második versszak harmadik sorában a *házunk* helyett *kunyhónk*, a negyedikben az *összeroskadt* helyett *összeomlott* is szerepelhet. Ez a változatosság szinte már a népdalok közé sorolhatóvá tenné a dalt, de ez mégsem lehetséges, mert nótás jegyei erőteljesek; ezek: a soha nem változó dallam, a köznyelvi, nyelvjárástól mentes, általánosító szöveg, és persze a két strófa. A nótában újraéledt Petőfi-vers dallama soha nem változik. Legelterjedtebb szövegével és Bognár Ignác dallamával Béres József igényes gyűjteménye közli (BÉRES 2009: 380):

Örömest itt hagynám a betyáréletet,
Elmennék én haza, de most már nem lehet.
Édesanyám meghalt, kis kunyhónk azóta
Régen összeomlott, s áll az akasztófa.

Szabó Magda, a sokak által kedvelt, egyik legtöbbet fordított írónk *Karácsonyi ajándék* című novellájában a következőket írja:

„A szavak, későbbi mesterségem nyersanyaga, mindig elragadtattak. […] Apám szeretett énekelni, egyik kedvenc műsorszáma volt a megzenésített Petőfi-vers: *Fürdik a holdvilág*… Egy időre le kellett mondania kedves daláról, mert valósággal rosszul lettem a bánattól, valahányszor hallottam. Azonnal megjelent előttem a haramia, aki mélázik az erdőben, a mélázásról azt gondoltam, az valami sokkal gonoszabb dolog, mint a gyilkosság – s részint mert mélázik a boldogtalan, részint meg mert nem hallgatott az édesanyja szavára, most aztán előbb-utóbb felakasztják. Apám, hogy dalolhassa, átírta a szöveget, máig emlékszem rá, hogy életem első éveiben hogy alakult ez a csepp remekmű a mi otthonunkban.

Fürdik a holdvilág az ég tengerében,
sétálgat a legény erdő közepében,
a botja nyelére támaszkodva mondja,
jaj de jól is él ő, nincsen semmi gondja.

Édesanyám, mindig javamat akartad,
ha fázott a hátam, mindig betakartad,
elhagytam a házad, tehénpásztor lettem,
de majd felkereslek, csak ne aggódj, szentem!”

(SZABÓ 2019: 72–73)

Lám, az ártatlan gyermeki aggodalom Petőfi sorait is átírhatja. A novellában hiteles leírásban ismerhetjük meg a vers egyik alakítóját (Szabó Magda édesapját), a vers szövegének átformálását és a változtatás okát is.

A NÉPDAL

A népdalokat egyetemista korom óta gyűjtöm, és minden gyűjtőlapom fontos számomra, de az itt mellékelt több szempontból is az egyik legbecsesebb.

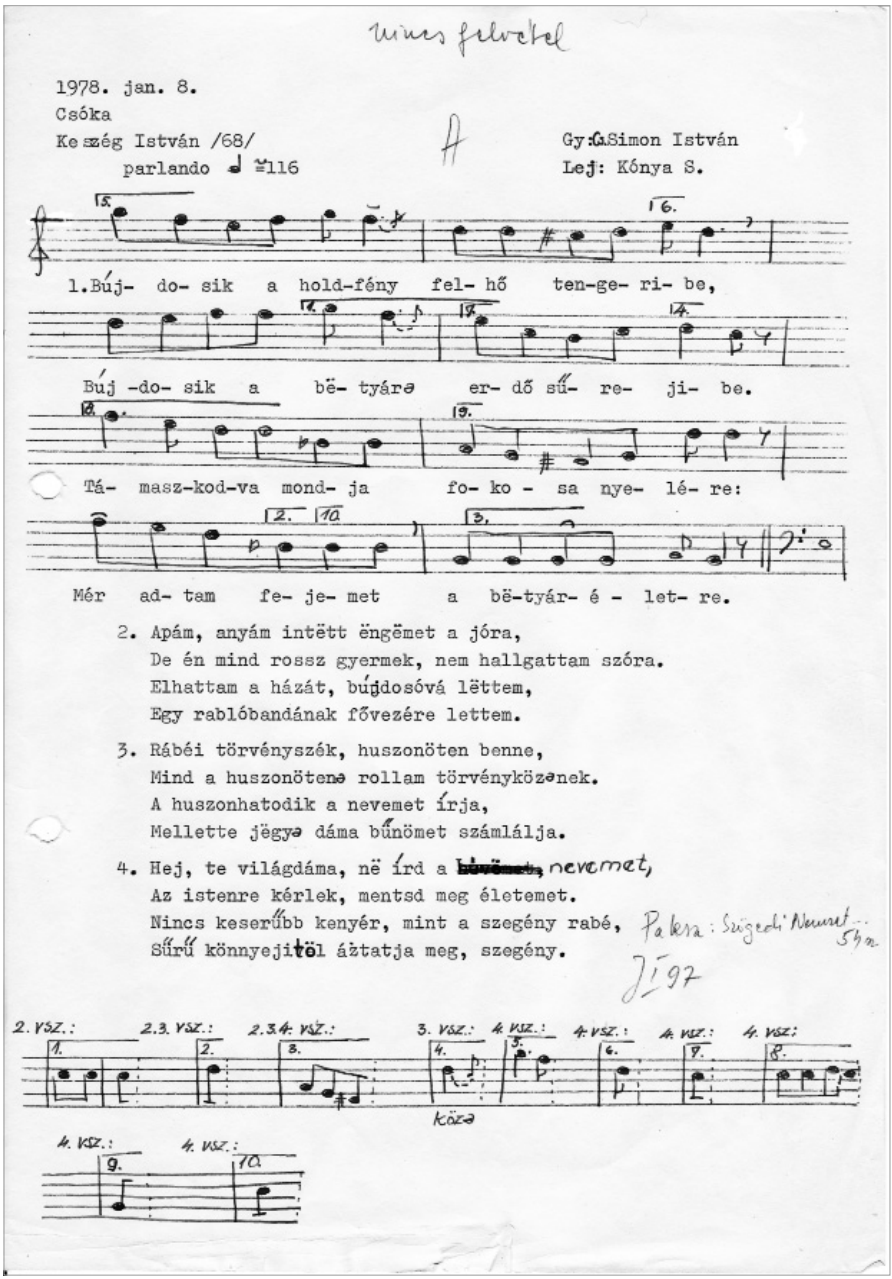

Népdal Petőfi folklorizálódott versrészletével

Amellett, hogy Petőfi folklorizálódott versrészletét tartalmazza, a dal gyűjtője, Cs. Simon István költő, publicista, a csókai Móra Ferenc Művelődési Egyesület alapítója és első elnöke. A lap fejléci tájékán pedig neves népzenekutatónk Bodor Anikó saját kezű bejegyzése látható: „nincs felvétel", mármint hiányzik a hangfelvétel. Persze, hogy hiányzik, hiszen lejegyzés után visszaadtam Cs. Simon Istvánnak a hangszalagot, mert több riportja is azon volt. Bodor Anikó lentebb a dallam variánsait is följegyezte („Paksa: *Szögedi Nemzet…* 54. sz., J I 97").

2. Apám, anyám intëtt ëngëmet a jóra,
   De én mint rossz gyermek, nem hallgattam szóra.
   Elhattam a házát, bújdosóvá lëttem,
   Egy rablóbandának fővezére lettem.

3. Rábéi törvényszék, huszonöten benne,
   Mind a huszonöten rollam törvényközənek.
   A huszonhatodik a nevemet írja,
   Mellette *j*egyə dáma bűnömet számlálja.

4. Hej, te világdáma, në írd a nevemet,
Az Istenre kérlek, mentsd meg életemet!
Nincs keserűbb kenyér, mint a szegény rabé,
Sűrű könnyejitől áztatja meg, szegény.

Csóka, Keszég István (68) Cs. Simon István 1978. január 8., Kónya Sándor

A dal Csókán gyűjtött változatának szövegében fölvillan az *ë*-ző nyelvjárás *(intëtt ëngëmet)*, az *ö*-ző nyelvjárás *(törvényköznek)* és a földrajzi aktualizálás (*rábéi* törvényszék). Az adatközlő énekes előadásában gyakran előfordult a *vokalizáció* is. Lényege: mássalhangzóval végződő szótag esetén a mássalhangzóhoz egy veláris, illabiális, tökéletlenül képzett *e-* vagy *ö*-féle hang kapcsolódik, hogy zeneileg határozott, lezárható hang, szótag jöjjön létre. A vokalizáció megkönnyíti az éneklést, az előadásmód jellemző jegye. Jelölése: *ə, ă, γ* (bővebben lásd Kónya 1977: 56–57). Hiátustöltő *j* is előfordul a 3. és 4. versszak utolsó sorában. Ez a hang a tájnyelvben gyakran előadódik magánhangzók torlódása esetén.

Látható, hogy a népdal első versszaka és a második is – mely a nótában sohasem fordul elő – a Petőfi-versből van véve, ugyanakkor a dal második versszakától végig közeli rokonságot mutat egy Kálmány Lajos által Rábén gyűjtött *A fő cinkos* című, nagyon hosszú balladaszerű rabnóta részleteivel (Kálmány 1891: 18–19):

- -
Édös apám, anyám / Sokat kért a jóra,
De én, mind rossz gyerök, / Nem hajlottam szóra;

Ráhajlanék, de mán / Késő, hull a könyvem,
Tizenkét rablónak / Fő cinkussa löttem.
- -
Szögedi törvénbe / Huszonnégyen vannak,
Mind a huszonnégyen / Rúlam tanácskoznak;

A huszonötödik / Levelemet írja,
Az a hírös dáma / A nevem diktálja.

No, të hírös dáma, / Në diktáld a nevem,
Az Istenre kérlek, / Hadd mög az életöm!
- -
(Rábé)

A rabnóta rövidebb változatát dr. Burány Béla is lejegyezte Csókán (BODOR 1977: 100):

Kikindai urak tizenketten vannak,
Mind a tizenketten rólam tanácskoznak.
A tizenharmadik a nevemet írja,
Mellette *j*egy dáma, bűneim számlálja.
hej, de Mi *j*a bűnöd, betyár, meséld el azt nékem!
Nem mesélem, szép lány, az én bűneimet,
Így is, úgy is elveszik az életemet!

(Csóka)

Azt hiszem, jól érzékelhető a bemutatott szövegek közötti szerves kapcsolat.

Szintén Csókán gyűjtötte dr. Burány Béla a következő változatot (BODOR 1977: 102):

Fürdik a holdvilág a nap tengerében,
Bújdosik a betyár erdő sürejében.
'sz apám, édesanyám sokat intett jóra,
De *j*én mint rossz gyermek nem hajlottam szóra.
Bujdosója lettem ennek a világnak,
Fő cinkussa löttem kétezör bëtyárnak!

(Csóka)

Itt már a romlás jelei mutatkoznak, mert a holdvilág a *nap* tengerében fürdik, és a *kétezer* betyár is igen túlzó szám. Dr. Burány Béla – hála Istennek – népi kultúránk minden morzsáját begyűjtötte, lehajolt a torz féldrágakő után is. Ez a szöveg is bizonyítja, hogy a Cs. Simon által gyűjtött dal nem magányos képződmény, vannak változatai.

A szövegek egy ősi vonásáról még szót ejtenék: a régész, történész, képzőművész László Gyula írta – Jakubovich Emilt idézve –, hogy a *gyászmagyarok első személyben* mondták éneküket, „mintha ők maguk szólalnának meg". A török–tatár hősi énekek is ilyenek – állítja László Gyula (LÁSZLÓ 1988: 125–126). Petőfi a vers 6. sorában tér rá az első személyben való verselésre, a népdal és a nóta is a 4. sorban, és mindvégig ebben a régies kifejezési módban maradnak: a vers is és folklorizálódott változatai is.

A népdal dallama teljesen különbözik a nóta dallamától, és a gyűjtőlapon is látható, hogy a dallam sok apró eltérést mutat strófáról strófára, ezek a kis változatok a szöveg hatására jönnek létre, s ez a jelenség a népi, spontán előadásmód egyik jellemzője. A dallam Paksa Katalin szerint a siratórokonság körébe tartozik (PAKSA 1980: 871), Bodor Anikó a dallamstílust a 16. századi históriás énekekkel hozta kapcsolatba (BODOR 1977).

A szövegről és a dallamról elmondottak alapján a Cs. Simon István által gyűjtött csókai változatot a népdalok közé sorolhatjuk. Bodor Anikó is így tett, szövegét közölte is a *Vajdasági magyar népdalok* II. kötetében (BODOR 1999: 309).

Nem csak a Vajdaságban, más vidékeken is népdalosodott a vers:

„Fürdik a holdvilág
Az ég tengerében,
Bújdosik a betyár
Erdő sűrűjében.

Fokosa nyelére
Támaszkodva mondja,
Mért is adtam fejem
Tilalmas dolgokra.

A négy szakaszból itt két fél versszakot vett át és zenésített meg a nép régi stílusú, ereszkedő, kvintváltó dallammal. Tömör, rövid, időtlen régiséget sugalló népdal lett belőle, ismert Csallóköztől Bodrogközig" – állította Tar Mihály 2016-ban a budapesti Petőfi-konferencián (TAR 2016).

Összegzésképp az állapítható meg, hogy a *Fürdik a holdvilág*... kezdetű Petőfi-vers nagyon népszerű, mert *nótás* és *népdalos* változatai is születtek, de azt is mondhatnánk, hogy a vers újabb kori ismertségéhez nagyban hozzájárult a folklorizált változatok sziporkázó sokasága. Az, hogy a vers kezdőmotívuma külön életet él a népköltészetben, egy másik beszámoló témája lehet.

IRODALOMJEGYZÉK

BÉRES József 2009. *Szép magyar ének. Gyermekdalok, népdalok, népies dalok és szent énekek.* Akovita Kft., Budapest

BODOR Anikó 1977. Az Árgirus nóta dallama környékünkön. *Híd*, 1., 89–106.

BODOR Anikó 1999. *Vajdasági magyar népdalok II. Balladák, betyár- és pásztordalok.* Forum Könyvkiadó – Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Újvidék–Zenta

BORI Imre 1971. *Idő, idő, tavaszidő. A jugoszláviai magyarság népköltészetéből.* Forum Könyvkiadó, Újvidék

KÁLMÁNY Lajos (gyűjt.) 1891. *Szeged népe. Szeged vidéke népköltése.* III. köt. [k. n.], Szeged

KÓNYA Sándor 1977. Szöveg és dallam kapcsolata népdalainkban. A dallamvariánsok keletkezése. *Hungarológiai Közlemények,* 32., 51–78.

LÁSZLÓ Gyula 1988. *Árpád népe.* Helikon Kiadó, Budapest

LESZLER József 1986. *Nótakedvelőknek*. Zeneműkiadó, Budapest

NÉMETH Ferenc 2014. *Arany, Jókai és Petőfi kultusza a Vajdaságban.* Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

PAKSA Katalin 1980. A szögedi nemzet zenéje. In: BÁLINT Sándor: *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete*. Harmadik rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1978–79/2. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 575–905.

PETŐFI 1983 = *Petőfi Sándor összes költeményei (1844. január–augusztus).* Kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte: Kiss József, Ratzky Rita, Szabó G. Zoltán. Akadémiai Kiadó, Budapest

SZABÓ Magda 2019. *Daloljanak itt az angyalok. Karácsonyi írások*. Jaffa Kiadó, Budapest

TAR Mihály 2016. *Petőfi a nép ajkán. „Népdalosodott" Petőfi-versek*. A Magyarok IX. Világkongresszusa *„Hamvaidnak elhozása végett..."* című Petőfi-konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata. Budapest, 2016. augusztus 15–20. file:///C:/Users/HPS/AppData/Local/Temp/adoc.pub_petfi-a-nep-ajkan-nepdalosodott-petfi-versek.pdf. (2021. 10. 14.)

TÖMÖRKÉNY István 1943. *Rónasági csodák.* Sajtó alá rendezte: Sík Sándor. Szukits kiadás [Szeged]

TÖRÖK Máté 2020. „Állítom, hogy a beszéd-zene és táncok kommunikációs szentháromságát gyerekkorban együtt kell megtanulni!" [Török Máté beszélgetése Sebő Ferenccel 2020. augusztus 26-án Balatonföldváron.] In: *versenekmondo.hu*, https://www.versenekmondo.hu/post/seb%C5%91-ferenc. (2021. 10. 14.)

VOIGT Vilmos 2014. *A folklorisztika alapfogalmai. Szócikkek*. Argumentum Kiadó – Equinter Kiadó, Budapest

Abstract • From the thoughts quoted in the introduction to this article concerning the unity of text and melody, we can conclude that composing or adapting a melody to a poem represents a return to an ancient, natural state. Poets and composers are the creators and shapers of living folklore; they create works that may change to a greater or lesser extent over time in line with the demands of public taste. Many of Sándor Petőfi's poems have become popular songs. Who would not know the songs that begin with the lines "Befordultam a konyhára" (Into the kitchen I did turn), "Fa leszek, ha fának vagy virága" (I'll be a tree, if you are its flowers) or "Tíz pár csókot egy végből" (Ten pairs of kisses back to back)? His poem "Alku" (The Deal) and the song that begins with the lines "Juhászlegény, szegény juhászlegény" (Shepherd boy, poor shepherd boy) enrich the world of our folk songs today. The Serbs of Vojvodina also have their Petőfi songs. The best known is "Falu végén kurta kocsma" (Pub at the End of the Village), adapted by Jovan Jovanović Zmaj. This article presents the communalization of the poem "Fürdik a holdvilág az ég tengerében" (The Moonlight Bathes in the Sea of Sky). In one of her short stories, Magda Szabó gives a vivid description of the variations on the poem. Interestingly, the transformation took place in two ways, as we can talk about both the creation of urban folk songs and traditional folk songs. The poem became an urban folk song with the melody of Ignác Bognár, but there are also traditional folk song versions of this poem. The old melody of the traditional folk version collected in Čoka, whose author is unknown, is related to our laments, but it can also be linked to our historical songs. Petőfi's poem "Fürdik a holdvilág az ég tengerében" is very popular because it has been adapted into both an urban folk song and a traditional folk song, but we could also say that the sparkling multitude of folklorised versions has greatly contributed to the poem's recent popularity.

Key words • **Petőfi poem, folklorisation, variant, text, melody, Hungarian urban folk song, traditional folk song**

Sažetak • U uvodnom delu članka navode se ideje o zajedništvu teksta i melodije, na osnovu kojih možemo zaključiti da spajanje melodije lirskoj pesmi predstavlja vraćanje pesme u drevno, prirodno stanje. A pesnici i kantautori su kreatori živog folklora, oni stvaraju delo, koje će se vremenom prilagoditi zahtevima opšteg ukusa, i promeniće se u većoj ili manjoj meri. Mnogobrojne lirske pesme Šandora Petefija preobražene su u pevanu pesmu. Vrlo su poznate: *Befordultam a konyhára; Fa leszek, ha fának vagy virága; Tíz pár csókot egy végből;* a na srpskom jeziku u Vojvodini je čuvena *Na kraj sela čađava mehana* u prepevu Jovana Jovanovića Zmaja. Pesma *Alku* je opšte poznata sa počet-

kom *Juhászlegény, szegény juhászlegény* i danas već može se uvrstiti u narodne pesme. U ovom članku prikazan je preobražaj tekstualne pesme *Fürdik a holdvilág az ég tengerében (Mesečina pluta nebesima)* u pevanu pesmu. Slikovit opis nastajanja varijante pesme daje Magda Sabo u svojoj noveli. Interesantno je da se preobražaj odigrao u dva različita domena, i to u sferi starogradskih pesama i u sferi izvornih narodnih pesama. Pesma je postala starogradska sa melodijom Ignaca Bognara, ali poznate su i njene folklorisane alternative. U Čoki je zapisana narodna varijanta sa starom melodijom, koja je u srodstvu sa tužbalicama, a slična je i istorijskim pesmama *(históriás énekek)*. Petefijeva pesma *Fürdik a holdvilág az ég tengerében* je vrlo popularna, jer ima i starogradske i narodne varijante, s druge strane mogli bismo reći, da je poznatost Petefijeve pesme u novije vreme porasla zahvaljujući sjajnim folklorizovanim verzijama.

Ključne reči • **Petefijeva pesma, folklorizacija, varijanta, tekst, melodija, starogradska pesma, izvorna narodna pesma**

Beérkezés időpontja: 2025. július 23.
Elfogadás időpontja: 2025. augusztus 1.

Létünk • 2025/3., 121–131. *A Délvidék vonzásában* 121
ETO: 355.44(439.2-13Pétervárad)"1848/1849" ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
ETO: 929.52Schwerer ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

RAJNÁTÓL A DUNÁIG
Egy 1848-as péterváradi tüzér hadnagyról

FROM THE RHINE TO THE DANUBE – ON AN ARTILLERY LIEUTENANT FROM PETROVARADIN IN 1848
OD RAJNE DO DUNAVA – O JEDNOM PETROVARADINSKOM ARTILJERIJSKOM PORUČNIKU IZ 1848. GODINE

Tósoky Balázs
ügyvéd
tosoky.balazs@gmail.com

Összefoglaló • A tanulmány egy bácskai német eredetű család, a Schwerer család története által tárja fel a 18. századi német betelepítések, valamint az 1848–49-es forradalom és szabadságharc délvidéki vonatkozásait. A szerző részletesen ismerteti a Rajna-vidékről származó família Bácskába, Zomborba való letelepedésének körülményeit, majd Schwerer Lajos 1848-ban honvéd tüzérként megkezdett katonai pályafutását, és a pétervárad erőd 1849-es védelmében játszott szerepét. A cikk betekintést nyújt a vár ostromának körülményeibe, a magyar honvédség küzdelmeibe és végül a kapituláció folyamatába. A szerző a leszármazottak sorsának felvillantásával zárja a munkát, érzékeltetve a család lokális kötődésének folytonosságát és a bácskai németség asszimilációjának folyamatát. A történet egyúttal rávilágít a személyes családi múlt és a nagy történelmi események metszéspontjaira is.[1]

Kulcsszavak • **Schwerer család, német betelepítés, Bácska, 1848–49-es szabadságharc, pétervárad erőd, honvéd tüzérség**

[1] A tanulmány első megjelenési helye a *Magyar Szemle* legújabb száma (Új folyam XXXIV. 7–8. 2025. július–augusztus, 116–122). A másodközlést a cikk bácskai vonatkozású friss kutatási eredményei és a szerző ősei iránti tisztelete is indokolja.

Nur wenige Menschen haben die Phantasie für die Realität. / Kevés embernek van elég fantáziája a valóság elképzeléséhez.
Johann Wolfgang von Goethe

Baby és Bandi emlékére

A Schwerer család a 18. századi német betelepítések idején érkezett Magyarországra – 1751 és 1762 között. A németek behívását III. Károly király indította el, a Kincstári Kamara a török dúlás után pártolta és finanszírozta is a telepesek Magyarországra költözését, Mária Terézia királynő és II. József király is folytatta a telepítéseket. A leginkább támogatott célterület a török dúlás után szinte teljesen néptelenné vált Bácska és Bánát volt, egészen 1788-ig.

III. Károly 1723-ban kiadott törvényeiben rendelkezett a puszták (XVIII. törvénycikk), majd az ország (CIII. törvénycikk) benépesítéséről, a kézművesek behívásáról (CXVII. törvénycikk); a földművelőknek hat, a kézműveseknek tizenöt évre felmentést adott az adózás alól. A mentességet országosan kihirdették. A kézműveseknek saját telkeik nem is lehettek a törvény szerint („nehogy ezeknek müvelése őket a kézmüvességtől elvonja"), illetve „arra pedig vigyázni kell, hogy az ily külföldről bejött kézmüvesek, az emlitett mentesség kitöltött évei után el ne távozzanak, hanem az állandó itt lakást folytassák" (AZ ORSZÁG BENÉPESÍTÉSÉRŐL 1723).

Mária Terézia magyar királynő 1751. évi törvénycikkeinek előbeszédében így ír:

> „Ezennel adjuk tudtokra, jelentvén mindeneknek, kiket illet, hogy mi anyai gondoskodásunk és császári királyi hivatásunkhoz képest, mihelyt Isten segitségével örökös országaink és tartományainkban az áldott béke és nyugalom helyreállott, és más terhes ügyeinktől lehetett, azonnal jóságosan elhatároztuk, hogy saját személyünkben eljövünk dicső magyar örökös királyságunkba, és ott az ország hü karaival és rendeivel bővebb tanácskozás és megfontolás tárgyává teendjük, miképen lenne a béke állandó föntartásának fontos ügye létesithető, s a nyugalom és közbéke ez örökös országunk javára és gyarapodására biztositható" (TÖRVÉNYCIKKEK 1751).

A békének és biztonságnak egyik zálogát a bécsi udvar továbbra is az üres, elnéptelenedett területek betelepítésében, a német telepesek behívásában látta. II. József király császár idején, 1786-ig már csaknem 40 000 fő érkezett Magyarországra, legnagyobbrészt a Bánátba és a Bácskába. Különösen iparosokra volt itt nagy szükség.

A Schwererek a családi hagyományok és kutatásaim szerint is a Rajna vidékén, Freiburg környékén éltek. A 16–17. századi születési-halálozási adatok Freiburg, Ribeauville, illetve Titisee-Neustadt településeken is említik nevüket, Schwererként és Schwörerként egyaránt.

Kis kitérő: Magyarországon a németeket az 1713-as betelepítésüktől kezdődően általánosítva sváboknak nevezik. Ezzel szemben a Bács vármegyei németek jelentős része például a rajnai frank nyelvjárást beszélte. A Schwererek Rajna-vidéki származási adatai, illetve egyes 16. századi francia keresztneveik is ezt a tényt igazolhatják.

A család, mint sokan mások, vízi úton, a Dunán érkezhetett Ulm és Regensburg irányából, úgynevezett ulmi skatulyákkal *(Ulmer Schachtel)*. Az ulmi skatulyák – lapos dereglyék – 1712 óta már menetrend szerint közlekedtek Ulmtól Bécs felé, a bevándorlás szimbólumaként hozták Magyarországra az új telepeseket. A szállítóeszköz ugrást jelentett a sötétbe, hiszen csak egy irányba, a folyón lefelé lehetett velük haladni. A célállomáson a dereglyét szétbontották, a fát felhasználták – nem volt tehát visszaút (ULMER SCHACHTEL BAJA 2019. szeptember 30.).

A római katolikus vallású Schwererekről Magyarországon az első írásos adat 1762-ből származik: a pécsi székesegyház számára készített stallum padjainál említik nevüket. A művészi igényességű kóruspad két készítője Speth Ferenc szobrászmester és Schwerer József asztalosmester voltak (DEMÉNYDITTEL 1991: 5). (A stallumot a székesegyház felújításakor, 1882-ben eladták a hatvani prépostnak, Jankovits Alajosnak.)

Történetünk kiindulópontja az 1749 óta szabad királyi város ranggal rendelkező bácskai Zombor városa, melynek vezetése 1784-ben kifejezetten arra kérte a telepítőbizottságot, hogy szerezzen mesterembereket a településnek Németországból. Szükségük volt szinte minden iparág képviselőjére, akik munkájukkal, tudásukkal a városi lét kereteit meg tudták teremteni. (Egyebek mellett szükség volt esztergályosra, kesztyűsre, pékre, harisnyakötőre, rézmívesre, nyergesre, kádárra, késesre, fazekasra, rézöntőre, takácsra, női szabóra is.) Zombor folyamatosan fejlődött, II. József király 1786-ban, I. Ferenc király 1807-ben járt a városban, nyolc év alatt elkészült a Dunát és a Tiszát összekötő Ferenc-csatorna is (SZENTKLÁRAY 1891).

A Schwerer család is itt telepedett meg. Schwerer Péternek, Zombor város polgárának és feleségének, a szintén német származású Klohammer Franciskának két fia született: Lajos (1825. augusztus 16.) és János (1826. december 20.). 1848-ban Péter a városhoz folyamodott engedélyért vaskereskedése megnyitásához. 1848. június 8-án, 9-én és 13-án a fővárosi *Közlöny* háromszor is közölte, hogy „Zombor kir. város részéről ezennel közhirré tétetik, hogy Schwerer Péter Zombor városi polgár és vasárusnak, »Schwerer Péter«

czim alatti vasáru kereskedése, az 1840. 16. t. cz. rendelete szerint, a' nevezett város által bejegyeztetett" (*Közlöny* 1848. június 8. 4; *Közlöny* 1848. június 9. 8; *Közlöny* 1848. június 13. 20).

Az engedélynek szigorú feltételei voltak: a hivatkozott 1840. évi XVI. törvény „rendes kereskedőnek" csak azokat tartotta, akik „csödület és bukás" alá nem kerültek, „csalási bünök miatt meg" nem „fenyittettek", koruknál és képességeiknél fogva a feladatnak meg tudtak felelni.

A családi cég 1848 júniusában megkapta a város engedélyét a saját üzlet megnyitására, Péter két felnőtt fia segítségére számíthatott (1848-ban a fiúk foglalkozása kereskedő). Úgy tűnt, semmi nem áll a család boldogságának és gyarapodásának útjába. A történelem azonban közbeszólt, a kor a családnak nem a polgári élet kiszámítható útját hozta. A fiúk, német származásuk ellenére, az 1848–49-es szabadságharcban, az osztrák–magyar történelmi konfliktusban a magyar ügy mellé álltak, és azt az utolsó pillanatig nem hagyták el. János századosként az aradi vár 1849. augusztus 17-ei, Lajos hadnagyként a pétervároradi erőd szeptember 7-ei feladásáig szolgált (BONA 1998–1999: III. 128; BONA 2008–2009: II. 538). A két fivér közül most Lajos szépapámról írok.

Lajos 1848 őszén lépett a honvéd tüzérség kötelékébe, először tűzmester lett, majd 1849 júliusában (június 16-án nyert ranggal) tüzér hadnagygyá nevezték ki Pétervároradra, a Szerémség és a Délvidék védelmének fontos erődítményéhez. Nevét a *Bánk bán*ból ismert, balsorsú Petur bánról kapta a város, melyet a „Duna Gibraltárjának" is neveztek. A vár alapja a IV. Béla idejében épített és a tatárjárás után megerősített ciszterci kolostor volt, amelyet azonban a török elfoglalt. A mai várat a Habsburgok a Katonai Határőrvidék részeként építették a 18. században.

A vár 1848 tavaszán megmaradt a magyar kormány hűségén. 1849. június 5-étől parancsnoka Kiss Pál tábornok. Pétervároradot Jelačić serege júniusban körülzárta. A hadiszerencse változó volt; Bozó Manó így írt erről:

> „1849 junius 11-én megérkezett Jellachich a vár alatt s az Ujvidék felőli hídfősáncot vette ostrom alá; a magyarok azonban ez ostromot sikeresen visszaverték, minthogy födve voltak a majdnem bevehetetlen vársáncok mögött, honnan 120 nehéz ágyúból irtózatosan tüzeltek a bán seregére, ki Újvidék elhagyására kényteleníttetett s a város kőhalommá lövetett" (BOZÓ 1889: 315).

Társaival együtt tehát Lajos is „irtózatosan tüzelt" az ellenségre, ez a tette lehetett június 16-ai tiszti rangjának fő indoka is.

A várbeli tüzérséget Bozó több helyen is méltatta:

> „Máris megbarátkoztunk e tüzijátékkal, sőt honvédeink, kivált a 2. zászlóaljbeliek, kik a tüzérszolgálatot is teljesítették, semmibe sem vették azt. [...] Nem hiába tanulták e derék fiúk a tüzérszolgálatot; ügyességüknek más alkalommal is hasonló fényes jelét adták" (BOZÓ 1889: 308).

A várbeliek 1849 júliusában több támadást, kitörést vezettek az osztrákok ellen. Erejüket mutatja, hogy Kossuth 1849. július 17-én még ágyúkat és lőport is kért Pétervárad parancsnokától, Kiss Pál tábornoktól Arad számára:

> „...minthogy az aradi vár lövetékekkel (Projectilen) különösen vetágyukkal (Wurfgeschütz) teljességgel nincs ellátva, Pétervároadon pedig 30 fontos mozsár van 40-en felül és 25-nél több tán nem szükséges, ugyszintén több kőmozsár is van félre téve: tehát a 30 fontos mozsarakból és kőágyukból a mennyi Pétervároadon nélkülözhető, küldjön Tábornok Ur Aradra, megjegyzem azonban, hogy ami Pétervároadon szükséges, azt csonkittatni nem kívánom – hanem csak a feleslegből Aradot elláttatni. [...]
>
> [...] felkérem Tábornok Urat, hogy ha Pétervároadon van nélkülözhető puskapor, küldjön Aradra és Szegedre; a kormány fő gondja leend Pétervároadnak a megkivántató pénzzeli ellátása és a puskapor kamattali megtérítése.
>
> Isten Önnel s övéivel" (KOSSUTH 1955/1849: 747).

A magyar szabadságharc sorsa az 1849. augusztus 5-ei szőregi és augusztus 9-ei temesvári csatavesztésekkel lényegében eldőlt. Jelačić hiába szólította fel Kiss Pált a vár feladására, elutasítást kapott. Augusztus 13-án megtörtént a világosi fegyverletétel, a szabadságharc elbukott. Ezt követően, augusztus 17-én Arad megadásával egy időben, az ostromgyűrű Újvidék felől is bezárult Pétervárad körül.

Haynau már a világosi fegyverletétel után, báró Escherich útján Világosra hivatkozva újra követelte a teljes megadást. Felajánlotta, hogy a parancsnok, ha igényli, megbízottak útján is tájékozódhat a helyzetről. A tisztikar részéről Tóth alezredes és Gabányi százados vett részt a követségben, augusztus végén érkeztek vissza a várba.

Időközben 1849. augusztus 21-én Görgey Artúr levelet írt Kiss Pálnak:

> „Saját kezű leveleim úton voltak a még magyar kézen lévő várak […] parancsnokaihoz. […] A várak parancsnokaival, amennyire emlékszem, csupán egyszerűen a tényeket közöltem, mégpedig két okból: mert nem hagyhattam figyelmen kívül sem az ellenségtől veszélyeztetett vár parancsnokának kivételes, független állását, sem azt a lehetőséget, hogy az erőd birtokában kedvező föltételeket csikarhat ki" (GÖRGEY 1988: 432).

Kiss Pál a szemlék és a főparancsnoki levél hatása alatt hajlott a vár feladására. Az ekkor tartott haditanácson részt vett a teljes tisztikar Lajossal együtt, valamennyi altiszt és századonként 2-2 közlegény. Bár a vár parancsnoka a megadás mellett érvelt, a legénység képviselői jelezték, a tájékozódás érdekében a döntés előtt maguk is küldöttséget akarnak kiküldeni. Kiss egyetértésével egy őrmester és két közlegény azonnal Aradra indult. A második delegáció szeptember 4-én érkezett vissza a várba, most már az általánosan ismert helyzetben mindenki elfogadta a kapitulációt.

Kiss Pál a megadási szándékot szeptember 5-én jelezte a várat körülzáró Joseph von Puffer tábornoknak. A tárgyalásra a bécsi katonai akadémia egykori növendéke, Hollán Ernő őrnagy kapott felhatalmazást. Hollán ügyesen tárgyalt, a korábbiak szerint az őrség teljes kegyelmét kérte, és azt, hogy Komárom későbbi feltételeit Pétervárad ra is terjesszék ki. A feltételeket elfogadták, a vár végül szeptember 7-én kapitulált. Breit József hadtörténeti munkájában (B[REIT]. 1898) erről így írt:

> „…Szeptember 7-én megtörténik a vár formaszerü átadása, mely alkalommal a Don Miguel ezred 2-ik, az Estei Ferdinánd és a Gyulai ezredek 3-ik, továbbá a 3. és 7. honvéd zászlóaljak, nemkülönben a várban volt tüzérség, összesen 8000 ember tette le a fegyvert. Az átadott lövegek száma 392-t, a kézi lőfegyverek száma pedig 4749-et tett ki" (B[REIT]. 1898: 299–300).

Ezután az összes tiszt és a legénység egy része a várban maradt – fogolyként. „A volt osztrák csapatok legénysége azonnal ujból feleskettetett a császári zászlóra és Eszékre szállittatott, a tisztek és a honvéd legénység pedig a várba kisértetett vissza, előbbiek kardjaik birtokában maradtak és a legjobb bánásmódban részesültek" – olvasható szintén Breitnél (B[REIT]. 1898: 300).

Ennek oka lehet, hogy a sorsuk, de a tágabb horizonton Komárom sorsa sem dőlt még el. Klapkával csak 1849. szeptember 27-én sikerült megállapodásra jutni az ottani fegyverletételről. Október 16-án I. Ferenc József császár – Haynau előterjesztésére – megadta Pétervárad védőinek is a komáromi vár-

őrségnek adott kedvezményeket, a pétervárади tisztek így október 17-én szabadulhattak. (Közben október 6-án megtörtént Arad és a Neugebäude tragédiája, kivégezték gróf Batthyány Lajos miniszterelnököt Pesten és Aradon a tizenhárom tábornokot.)

A fegyverletételt követően a bécsi levéltár adatai alapján Lajost 1851. június 24-én az 52. Ferenc Károly cs. kir. gyalogezredbe sorozták be Zomborban, újoncként, 3 forint kézipénz ellenében. A szolgálat eredetileg nyolc évre szólt. Szerencséje volt, katona-idejét nem kellett osztrák uniformisban leszolgálnia, hiszen bő egy hónap után, éppen a pétervárади kaland és az ezt követő amnesztia miatt, már szabad is volt (az aradi várvédő János testvére nem volt ilyen szerencsés[2]). Elbocsátották 1851. július 30-án, a Hadügyminisztérium május 7-ei K 3328 számú rendelete értelmében, kegyelemmel. Lajos a bécsi katonai levéltár irataiban[3] Ludwig Schwerer néven (SCHWERER 1891: 12) szerepel. Az amnesztia után, 1853-ban házasodott meg, Franczl Katalint vette feleségül. A nyugodt polgári élet így némi kitérővel végül megtalálta őt. A szabadságharc és az amnesztia után először írnok lett Monostorszegen, majd 1860-tól haláláig, negyven éven át, községi jegyzőként dolgozott Kolluthon. Különösebb stresszhelyzetek itt nemigen adódtak. 1863-ban született meg János fia (1863–1941).

Történeti érdeklődésére csak következtethetünk: Lajos öccse, János a Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat tagja volt, megszállott gyűjtőként, néha már-már zavarba ejtő buzgalommal, kérve-kéretlenül küldte a fellelt régiségeket a Magyar Nemzeti Múzeumnak, a zombori főgimnáziumnak, régészeti és történeti társaságoknak. Lajos mérsékeltebb lelkesedésről tett e téren tanúbizonyságot, de 1864-ben igazoltan segítette Kolluth határában a zombori székhelyű Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat kutatóját, a helyi középkori eredetű vár, a küllődi, azaz kolluthi Békavár, az úgynevezett „Altes Schloss" helyének beazonosítását (SILLING 1994: 24–26).

1878. január 27-éig töltötte be az *Első kolluthi kölcsönös segélyző egylet* igazgatósági tagságát, ekkor leköszönt tisztségéről (Központi Értesitő 1878. július 5. 3). Bona Gábor említi idézett művében, hogy a Bács vármegyei Honvédegylet tagja is volt. Élete utolsó éveiben némi társadalmi megbecsültség is kijutott neki: Bács-Bodrog vármegyében 1895 őszén a Szabadelvű Párt győ-

[2] Jánost a Strassoldo 61. cs. kir. ezred útján a 4. dragonyos ezredbe sorozták, ahol 1850-től 1854-ig szolgált.

[3] Köszönet dr. Balogh András József ezredes úrnak, valamint a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának és kutatóinak értékes segítségükért, a bécsi levéltári adatokért.

zelmei között Lajost is a vármegye törvényhatósági bizottsági tagjává választották a Gromon Dezső, zombori-szabadkai főispán, honvédelmi államtitkár vezette listán (*Pesti Hirlap* 1895. november 23. 7; *Pesti Napló* 1895. november 22. 5).

Lajos még megérhette unokája, Tibor 1895-ös megszületését, hetvenöt évesen Zomborban hunyt el, 1900. május 1-jén.

EPILÓGUS

Schwerer Lajos hadnagy leszármazottjai és a tágabb Schwerer rokonság tagjai között a 19–20. század fordulóján változatos életutakat találhatunk: volt közöttük kanonok, hódsági gyáros, bajai és kalocsai főorvos, főgimnáziumi tanár, pápai kamarás, katymári plébános. Egy dolog a fellelt anyagok alapján azonosnak tűnt: igen jól érezték magukat szülőföldjükön, a Bácskát tartósan soha nem hagyták el. E családhoz és így a bácskai tájhoz anyai nagymamám révén szorosan kötődöm. Dédapám, dr. Schwerer Tibor (Lajos unokája) születésemet követően fél éven belül elhunyt, ismeretségünk így egyoldalú volt: ő ismert engem, én sajnos nem emlékszem rá. A családi legendáriumból azonban megmaradt információk alapján Kalocsán köztiszteletben álló, megbecsült főorvosként a rokoni és baráti társaság középpontja volt, humorát és víg kedélyét ma is emlegetik.

1975–76-ban volt egy rövid időszak, amikor Tibor dédapám még élt: ő még mind Lajost, az írás főhősét, mind pedig engem, a szerzőt ismerhette és láthatta. Személye így összeköt minket.

Rokonaimmal, a még élő leszármazottakkal együtt kegyelettel emlékezünk felmenőinkre.

IRODALOMJEGYZÉK

B[REIT]. J[ózsef]. 1898. *Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harczának katonai története.* III. kötet. A nyári hadjárat. 7 csatavázlattal és 1 áttekintő hadműveleti vázlattal. (A szerző sajátja.) Budapest https://adt.arcanum.com/hu/view/Books_06_184849SzabadsagharcKossuthEmigracio_0395_magyarorszag_1848-49_evi_fuggetlensegi_harcanak_katonai_tortenete_3_379/?pg=304&layout=s&query=Szeptember+7-én. (2025. 04. 15.)

BONA 1998–1999. *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–III.* Heraldika Kiadó, Budapest

BONA 2008–2009. *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–II.* 2. kiad. Heraldika Kiadó, Budapest

BOZÓ Manó 1889. Pétervárad 1849-ben. In: ABAFI Lajos (szerk.): *Hazánk. Történelmi Közlöny.* XI. kötet. Aigner Lajos, Budapest, 294–315. https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_HazankTortenelmiKozlony_11_1889/?pg=318&layout=s. (2025. 04. 15.)

DEMÉNY-DITTEL Lajos 1991. A Kossuth téri barokk templom. A város patinás épületei. In: *Heves Megyei Hírlap*, II. évf. 99. 1991. április 29. 5. https://adt.arcanum.com/hu/view/HevesMegyeiNepujsag_1991_04/?pg=264&layout=s. (2025. 04. 15.)

GÖRGEY Artúr 1988. *Életem és működésem. Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. II. kötet. Európa Könyviadó, Budapest

KOSSUTH 1955/1849. 445. Arad, 1849. július 17. Kossuth levele Pétervárad parancsnokához, Kiss Pál tábornokhoz. In: *Kossuth Lajos összes munkái XV. Kossuth Lajos 1848/49-ben. V. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai 1849. április 15. – augusztus 15.* Sajtó alá rendezte: Barta István. Magyarország Újabb Kori Történetének Forrásai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 746–747. https://real-eod.mtak.hu/18471/1/503_382.pdf. (2025. 04. 15.)

Közlöny 1848. június 8. 4 = Hivatalos hirdetések. Bejegyzések. 869. In: *Közlöny*, I. évf. 1. 1848. június 8. 4. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kozlony_1848_06/?pg=3&layout=s&query=Schwerer. (2025. 04. 15.)

Közlöny 1848. június 9. 8 = Hivatalos hirdetések. Bejegyzések. 869. In: *Közlöny*, I. évf. 2. 1848. június 9. 8. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kozlony_1848_06/?pg=7&layout=s&query=Schwerer. (2025. 04. 15.)

Közlöny 1848. június 13. 20 = Hivatalos hirdetések. Bejegyzések. 869. In: *Közlöny*, I. évf. 5. 1848. június 13. 20. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kozlony_1848_06/?pg=19&layout=s&query=Schwerer. (2025. 04. 15.)

Központi Értesitő 1878. július 5. 3 = I. Kivonat a magyarországi kereskedelmi czégjegyzékekből. b) Társas czégek. In: *Központi Értesitő*, III. évf. 51. 1878. július 5. 3. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kozponti_Ertesito_1878/?pg=224&layout=s. (2025. 04. 15.)

AZ ORSZÁG BENÉPESÍTÉSÉRŐL 1723 = *1723. évi CIII. törvénycikk az ország benépesítéséről*. Ő legszents. felsége jóságosan meg fogja engedni, hogy bármely szabad embert, hat éven keresztül, minden közadó fizetéstől való mentesség feltétele mellett, az országba hivhassanak, és hogy e szabadságot országszerte kihirdethessék. https://net.jogtar.hu/ezer-evtorveny?docid=72300103.TV. (2025. 04. 15.)

Pesti Hirlap 1895. november 23. 7 = Megyék és városok. Bácsmegye törvh. biz. tagjait most választották. In: *Pesti Hírlap*, XVII. évf. 322. (6081.) 1895. november 23. 7. https://adt.arcanum.com/hu/view/PestiHirlap_1895_11/?pg=432&layout=s&query=Schwerer+Lajos. (2025. 04. 15.)

Pesti Napló 1895. november 22. 5 = Megyék és városok. Megyei választások. Bács-Bodrogh vármegye... In: *Pesti Napló*, XLVI. évf. 321. 1895. november 22. 5. https://adt.arcanum.com/cs/view/PestiNaplo_1895_11/?pg=398&layout=s&query=Schwerer+Lajos. (2025. 04. 15.)

SCHWERER, Ludwig 1891. [Ludwig Schwerer levele Franz Walser I. magyar gép- és tűzoltóberendezés-gyártónak. Kelt: Kolluth, 1887. szeptember 12.] In: *Magyar Közigazgatás*, IX. évf. 37. 1891. szeptember 13. 12. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarKozigazgatas_1891/?pg=473&layout=s. (2025. 04. 15.)

SILLING István 1994. Békavár. Egy elfelejtett bácskai vár nyomairól. In: *Honismeret*, XXII. évf. 1., 24–28. https://adt.arcanum.com/hu/view/Honismeret_1994/?pg=25&layout=s. (2025. 04. 15.)

SZENTKLÁRAY Jenő 1891. A délmagyarországi németek. In: Az *Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képben*. Magyarország II. kötet. A Magyar Királyi Államnyomda kiadása, Budapest, 543–572. https://adt.arcanum.com/hu/view/OMM_07_Magyarorszag_2/?pg=560&layout=s. (2025. 04. 15.)

TÖRVÉNYCIKKEK 1751 = *1751. évi törvénycikkek, Előbeszéd.* https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=75100000.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D25. (2025. 04. 15.)

ULMER SCHACHTEL BAJA 2019. szeptember 30. = Mi is az az Ulmer Schachtel? In: *Bácska Németekért Közalapítvány Honlapja,* 2019. szeptember 30. https://www.bacskainemetek.hu/mi-az-ulmer-schachtel/. (2025. 04. 15.)

Abstract • This study explores the local aspects of the 18th–19th century German settlements and the 1848–1849 Hungarian War of Independence through the history of the Schwerer family, a German-origin family from the Bačka region. The author describes in detail the family's migration from the Rhine area and their settlement in Sombor, followed by the military career of Lajos Schwerer, who joined the Hungarian artillery in 1848 and played an active role in the defence of the Petrovaradin fortress in 1849. The article provides insight into the circumstances of the siege, the perseverance of the Hungarian defenders, and the eventual capitulation. It concludes by tracing the later lives of the descendants, demonstrating the family's enduring attachment to their homeland and illustrating the assimilation process of the German community in Bačka. The narrative also highlights the intersections between personal family history and major historical events.

Key words • **Schwerer family, German settlement, Bačka, 1848–1849 War of Independence, Petrovaradin fortress, Hungarian artillery**

Sažetak • Rad istražuje lokalne aspekte nemačkih kolonizacija u 18–19. veku i revolucije i rata za nezavisnost 1848–1849. godine kroz istoriju porodice Šverer nemačkog porekla iz Bačke. Autor detaljno prikazuje doseljavanje porodice iz oblasti Rajne i njihovo naseljavanje u Somboru, a zatim vojnu karijeru Lajoša Šverera, koji se 1848. pridružio mađarskoj artiljeriji i učestvovao u odbrani Petrovaradinske tvrđave 1849. godine. Članak pruža uvid u okolnosti opsade, istrajnost mađarskih branilaca i konačno kapitulacije. Rad se završava prikazom života potomaka, čime se pokazuje trajna vezanost porodice za rodni kraj i proces asimilacije nemačke zajednice u Bačkoj. Priča ujedno osvetljava i preplitanje lične porodične istorije sa velikim istorijskim događajima.

Ključne reči • **porodica Šverer, nemačka kolonizacija, Bačka, revolucija 1848–1849, petrovaradinska tvrđava, mađarska artiljerija**

Beérkezés időpontja: 2025. szeptember 3.
Elfogadás időpontja: 2025. szeptember 15.

Létünk • 2025/3., 133–149.
ETO: 929.52Habram

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

A ZENTAI HABRAM CSALÁD TÖRTÉNETE

THE HISTORY OF THE HABRAM FAMILY FROM SENTA
ISTORIJA PORODICE HABRAM IZ SENTE

Molnár Tibor
MA, helytörténet-kutató
Zentai Történelmi Levéltár, főlevéltáros
tmolnar966@gmail.com

Összefoglaló • A tanulmány a zentai Habram család történetét dolgozza fel a 19. század végétől a 20. század második feléig, levéltári forrásokra, sajtóhíradásokra és a szakirodalomra támaszkodva. A szerző bemutatja a család társadalmi felemelkedésének hátterét, amelyet a Bácskában lezajló polgárosodás, a mezőgazdasági konjunktúra és az ebből fakadó gazdasági stabilitás tett lehetővé. A Habram család tagjai – a csizmadiamesterségből kiindulva – fokozatosan értelmiségi pályára léptek: tanítók, ügyvédek, orvosok lettek, aktív szerepet vállalva Zenta társadalmi, kulturális és sportéletében. A tanulmány részletes életrajzi portrékat nyújt a család egyes tagjairól, bemutatva szakmai pályafutásukat, társadalmi tevékenységüket és közösségi elismertségüket. A szerző kiemeli, hogy a Habram leszármazottak ma is a helyi közösség meghatározó tagjai, ami jól példázza a polgárosodás folyamatának több generáción átívelő hatását.

Kulcsszavak • **Habram család, Zenta, helytörténet, polgárosodás, társadalomtörténet, 19–20. század**

A 19. század második fele a Bácskában is a polgárosodás időszakát jelentette. A mezőgazdaság fejlődése – amelynek alapját a kiváló minőségű termőföld képezte – növekvő terméshozamokat eredményezett. A mennyiség minőséggel is párosult, ezért az értékesítés sem okozott gondot: a gabonakereskedők közreműködésével a bácskai búza utat talált a Monarchia piacaira. Ez lehetővé tette nemcsak a földbirtokosok vagyonosodását, hanem minden mezőgazdaságból élő személy bevételének gyarapodását is. Ennek következtében a fogyasztás is növekedett, ami kedvezett a kereskedőknek és iparosoknak.

A növekvő életszínvonal újabb igények megjelenését eredményezte, ami társadalmi felemelkedést kívánt: a földbirtokosok és tehetősebb iparosok

igyekeztek gondoskodni gyermekeik iskoláztatásáról, ennek következtében egyre többen léptek értelmiségi pályára. Ezt az irányvonalat képviselte a zentai Habram család is.

A római katolikus vallású Habram István csizmadia (Habram József és Dányi Erzsébet 27 éves fia), aki földbirtokkal is rendelkezett, hiszen kisbirtokosként is említik, és Göblös Julianna (Göblös János és Olajos Mária 17 éves leánya) 1885. november 17-én Zentán kötött házasságot (ZTL 1885).

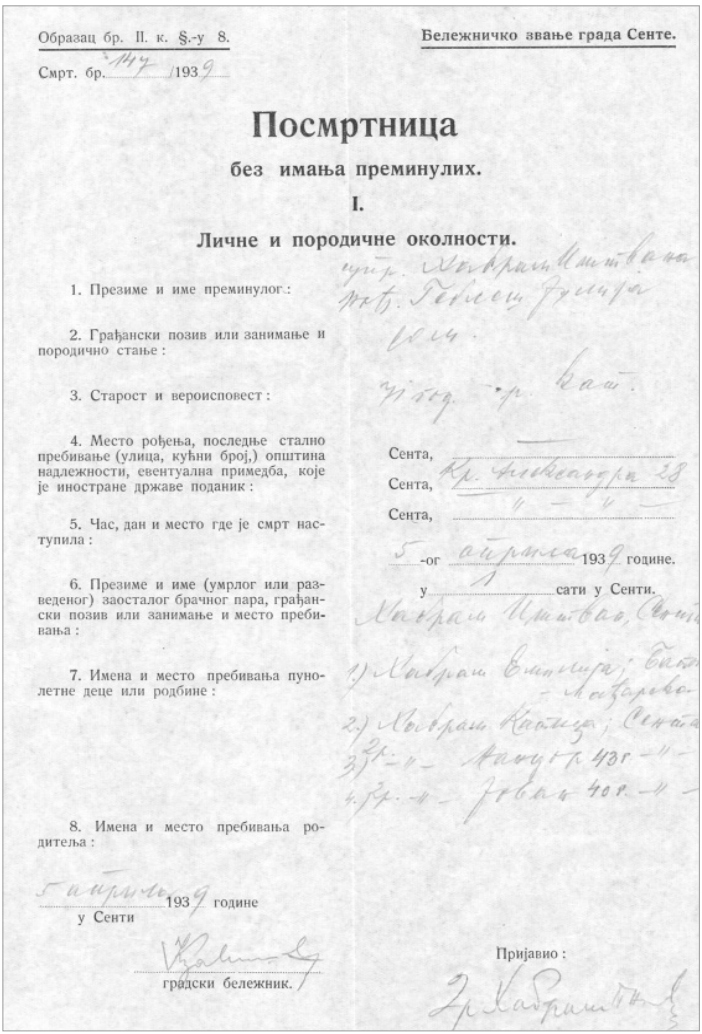

Образац бр. II. к. §.-у 8. Бележничко звање града Сенте.

Смрт. бр. 1147 1939

Посмртница

без имања преминулих.

I.

Личне и породичне околности.

1. Презиме и име преминулог: упр. Habram Istvánné kat. Göblös Julianna

2. Грађански позив или занимање и породично стање: házi.

3. Старост и вероисповест: 53 éves r. kath.

4. Место рођења, последње стално пребивање (улица, кућни број,) општина надлежности, евентуална примедба, које је иностране државе поданик: Сента, —
Сента, Kr. Nikolajevića 28
Сента, —

5. Час, дан и место где је смрт наступила: 5-ог априла 1939 године.
у 1 сати у Сенти.

6. Презиме и име (умрлог или разведеног) заосталог брачног пара, грађански позив или занимање и место пребивања: Habram Istvánné, Senta
1) Habram Emilia; Bat... Habarovo
2) Habram Katica; Senta
3) K. Habram 43 r. H.
4) K. Habram 40 r. H.

7. Имена и место пребивања пунолетне деце или родбине:

8. Имена и место пребивања родитеља:

5 априла 1939 године
у Сенти

градски бележник.

Пријавио: Dr. Habram

Az 1939-ben elhunyt Habram Istvánné, szül. Göblös Julianna haláleset-felvétele (Forrás: ZTL 1919–1941)

A házaspárnak hét gyermeke született: István (1887–1892), Emília (1888–1943), Katalin (1892–1964), Julianna (1894), Nándor Péter (1895–1978), János (1898–1986) és Erzsébet (1900–1916).

A házaspár első gyermeke, István, 1887. március 11-én született Zentán (ZTL 1887). A fiú ötéves korában, 1892. március 7-én agyhártyagyulladás következtében elhunyt (ZTL 1892).

A család negyedik gyermeke, Julianna 1894. szeptember 10-én született, a kisbaba azonban mindössze negyed órát élt (ZTL 1894).

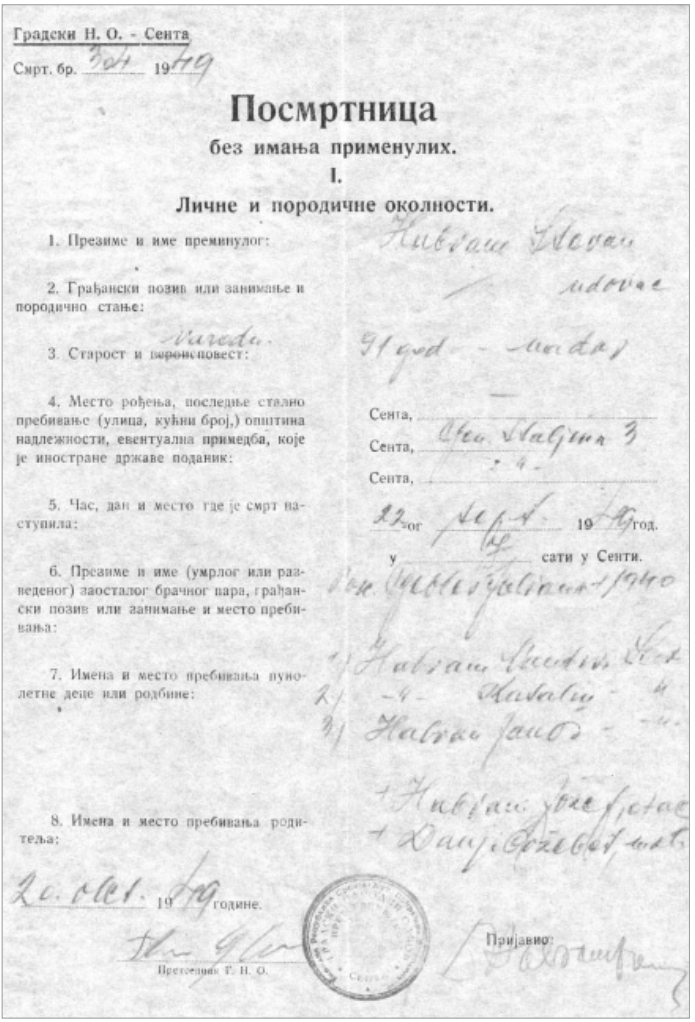

Градски Н. О. - Сента

Смрт. бр. 701 1949

Посмртница

без имања применулих.

I.

Личне и породичне околности.

1. Презиме и име преминулог: Habram István

2. Грађански позив или занимање и породично стање: udovac

3. Старост и вероисповест: 91 god. - katol.

4. Место рођења, последње стално пребивање (улица, кућни број,) општина надлежности, евентуална примедба, које је иностране државе поданик: Сента, Сента, Ulica Staljina 3 Сента,

5. Час, дан и место где је смрт наступила: 22 sept. 1949 год. у сати у Сенти.

6. Презиме и име (умрлог или разведеног) заосталог брачног пара, грађански позив или занимање и место пребивања:

7. Имена и место пребивања пунолетне деце или родбине: 1) Habram Endre 2) -4- Katalin - 4 3) Habram János - 4.

8. Имена и место пребивања родитеља: + Habram József, otac + Danyi Erzsébet, mat.

20. okt. 1949 године.

Пријавио:

Председник Г. Н. О.

Az 1949-ben elhunyt Habram István haláleset-felvétele (Forrás: ZTL 1944–1972)

Habram Istvánné szül. Göblös Julianna 1939. április 5-én, Habram István – akit szenvedélyes vadászként ismertek – pedig 1949. szeptember 22-én hunyt el (HALOTTI ANYAKÖNYV 1939; HALOTTI ANYAKÖNYV 1949).

HABRAM EMÍLIA (1888–1943)

Habram Emília 1888. szeptember 12-én született Zentán (ZTL 1888). A középiskolai tanulmányait a Szegedi Katolikus Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézetben végezte. A makói zárdában iskolanővérként a Mária Letícia nevet vette fel. 1923-ban Makóról a debreceni Svetits Intézet római katolikus leányiskolába került. Az 1928–29-es tanévtől Battonyán, a Római Katolikus Polgári Leányiskolában tanított.

Gyógyíthatatlan betegség következtében a makói kórházban hunyt el 1943. február 18-án (*Makói Ujság* 1943. február 21. 9). Nekrológjában méltóképpen emlékeztek meg róla:

> „Habram Mária Letícia nővér meghalt. Tizenkét évig működött intézetünknél. Nevelői és tanítói rátermettségével párosuló vonzó egyéniségét a szülők nagyrabecsülő bizalma s a tanítványok szeretete vette körül. A neve szelídséget, nyugodtságot, jóságot jelentett, melyet életével igazolt. A jó Isten dicsőségére végzett munkájáért nem várt elismerést. S ha az kijárt, még odaadóbb munkára ösztönözte. December 28-án, aprószentek ünnepén távozott utoljára körünkből. A csaknem 2 hónapig tartó súlyos betegség alatt szép példáját adta a jó Isten iránti alázatos szeretetből fakadó türelemnek, megnyugvásnak és szelídségnek. Ravatala bizonysága volt annak, hogy a földön a legnagyobb összekötő kapocs a szeretet. Meghatódott lélekkel kisértük utolsó útjára s hálásan fohászkodunk fel, hogy nemes szeretetből iskolánk is sokat kapott" (BATTONYAI LEÁNYISKOLA 1943: 5–6).

HABRAM KATALIN (1892–1964)

Habram Katalin 1892. november 22-én született Zentán (ZTL 1892). Tanítónői képesítést szerzett, és az 1941–42-es iskolaévben Zentán, a Kopogi-iskolában tanított (KALMÁR 2004: 57). Az iskolaépület azonban 1942 februárjában váratlanul összedőlt:

> „Alig két órával azután, hogy a diákok távoztak az iskolából, a Tóparton, az Árpád-utca végén lévő ún. Kopogi iskola bádogteteje irtózatos robajjal a földre zuhant. A tetőzet másik fele a mennyezetre csúszott.

> Két osztályban a mennyezet is nagyobb darabon kilyukadt, a törmelékek a földre estek, de szerencsére, senkiben sem tettek kárt. A nagy kárt a tetőre nehezedő hótömeg okozta. A bekapcsolókapocs (majorpangkapocs) kiengedett az erős, ránehezedő súlytól és ez okozta a bajt. Az utcai forgalmat az iskolaház mellett elzárták, tanítás az épület rendbehozataláig nem lehet" (*Ujvidéki Reggeli Ujság* 1942. február 20. 4).

Az épület annyira megrongálódott, hogy le kellett bontani.

A második világháborút követően Habram tanítónő az írástudatlanság elleni küzdelem „frontján" tevékenykedett (*Magyar Szó* 1947. március 1. 5; KONGÓ Tibor 1947: 7; *Magyar Szó* 1947. november 8. 4).

Habram Katalin 1964. június 9-én, Zentán hunyt el (HALOTTI ANYAKÖNYV 1964).

DR. HABRAM NÁNDOR PÉTER (1895–1978)

Habram Nándor Péter 1895. október 18-án született Zentán (ZTL 1895). A zentai főgimnázium első osztályába az 1906–07-es iskolaévben iratkozott be (SZŰCS [közzéteszi] 1907). A gimnázium nyolcadik osztályát Kiskunhalason végezte az 1913–14-es tanévben; jó eredménnyel érettségizett (PATAKY [szerk.] 1914a: 96; PATAKY [szerk.] 1914b: 100). 1914 és 1918 között Kalocsán teológiát hallgatott. Ezt követően Budapesten és Szegeden jogot tanult.

Tanulmányainak befejezését követően hazatért. 1924 októberében az igazságügyminiszter kinevezte a zentai Járásbíróság jegyzőjévé (Bácsmegyei Napló 1924. október 2. 5). 1927. július 5-én Zentán feleségül vette Tóth Matildot (szül. Zentán 1906-ban, Tóth Vince és Kovács Némedi Teréz leánya) (HÁZASSÁGKÖTÉSI ANYAKÖNYV 1927).

A házaspárnak hat gyermeke született: Nándor (1928), Erzsébet (1929), Mihály (1931), Matild (1933), Antal (1942) és János (1947). A család a Sándor király utca 28/A alatti[1] ingatlanban lakott (ZTL 1920–1945).

A férj 1929 és 1931 között ügyvédjelöltként működött, majd 1931-ben megnyitotta saját ügyvédi irodáját.

Dr. Habram Nándor politikai tevékenysége mellett – az 1923 és 1929 között működő Magyar Párt tagja volt – Zenta város társadalmi és társasági életéből a felsővárosi hitközség és a Közművelődési Szövetség ügyészeként is kivette részét. Sportolt/focizott a SZAK[2] csapatában, tagja volt a műkedvelő színészszakosztálynak is. Édesapjához hasonlóan, szenvedélyes vadászként

[1] Korábban: Eötvös utca. 1941 és 1944 között a Horthy Miklós út egyik szakasza. 1945 után Népi forradalom utca. Ma: Fő utca.

[2] Az 1923. május 15-én megalakult Szentai Atlétikai Klub rövidítése.

tartották számon. 1940-től az *Összetartás* című helyi katolikus magyar hetilap felelős szerkesztőjeként is tevékenykedett.

A második világháborút követően ügyvédként kereste kenyerét: előbb Zentán, majd az 1960-as évek kezdetén Törökkanizsán nyitott irodát. 1969-től ismét Zentán fogadta ügyfeleit.

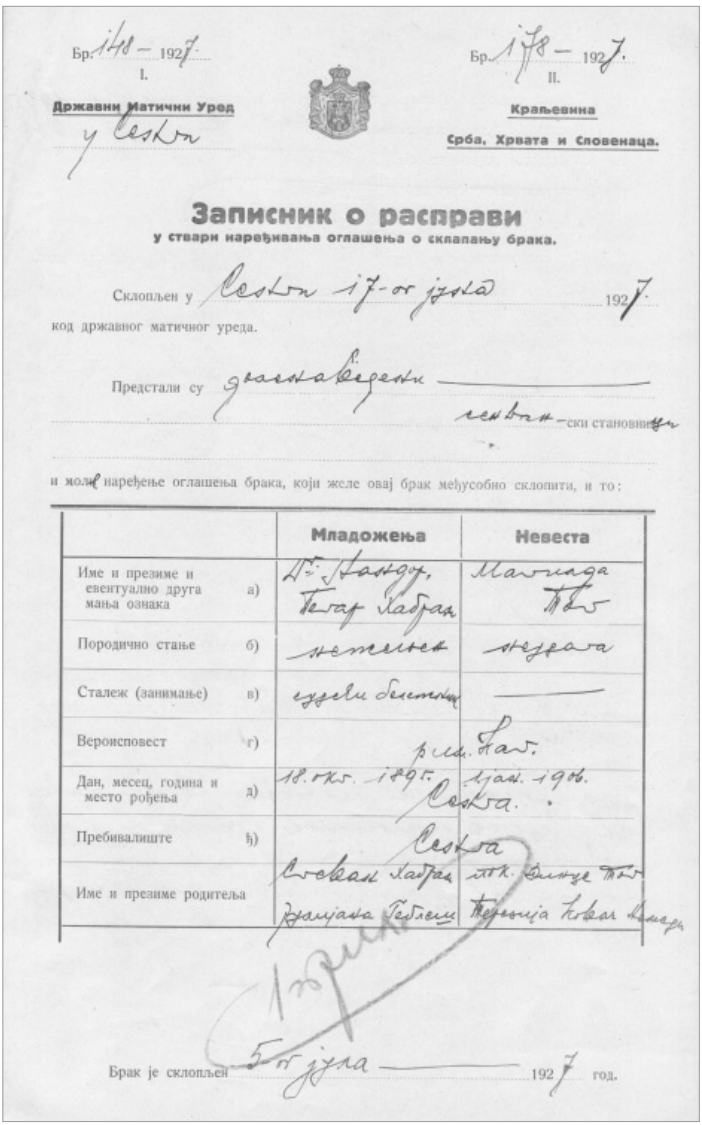

Бр. 148 – 1927. I.

Државни Матични Уред у Сенти

Бр. 178 – 1927. II.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

Записник о расправи

у ствари наређивања оглашења о склапању брака.

Склопљен у Сенти 17-ог јула 1927.

код државног матичног уреда.

Предстали су главна Берета — ———

———— ски становници

и моле наређење оглашења брака, који желе овај брак међусобно склопити, и то:

		Младожења	Невеста
Име и презиме и евентуално друга мања ознака	а)	Хабрам Хабрам, Петар Хабрам	Матилда Тот
Породично стање	б)	неожењен	неудата
Сталеж (занимање)	в)	судски бележник	———
Вероисповест	г)	рим. кат.	рим. кат.
Дан, месец, година и место рођења	д)	18. окт. 1895. Сента.	1. јан. 1906. Сента.
Пребивалиште	ђ)	Сента	Сента
Име и презиме родитеља		Сенћански Хабрам Јанчика Гебљен	ммк. Балинт Тот Терезија Хабрам Хамар

Брак је склопљен 5-ог јула ———— 1927 год.

Dr. Habram Nándor Péter és Tóth Matild házasságkötési jegyzőkönyve 1927-ből (Forrás: ZTL 1919–1941)

Dr. Habram Nándor 1978. november 3-án (HALOTTI ANYAKÖNYV 1978), felesége pedig 1992. január 23-án (HALOTTI ANYAKÖNYV 1992) hunyt el.

DR. HABRAM JÁNOS (1898–1986)

Habram János 1898. január 27-én született Zentán (SZÜLETÉSI ANYAKÖNYV 1898). Elemi iskolai tanulmányait követően, az 1909–10-es tanévben a kiskunhalasi református főgimnáziumba íratták be, ahol az első négy osztályt végezte. Az 1913–14-es iskolaévtől a kalocsai érseki főgimnázium ötödik osztályába járt. A nyolcadik osztályt az 1915–16-os iskolaévben végezte, és 1916 júniusában sikeres érettségi vizsgát tett (KALOCSAI ÉRSEKI FŐGIMNÁZIUM 1916).

1916. június 28-án bevonult a m. kir. 6. szabadkai honvéd gyalogezredhez, ahol augusztus 15-éig újonckiképzésben részesült. Ezt követően az isaszegi tartalékos tiszti iskolába vezényelték. A tiszti tanfolyam elvégzését követően 1916. november 1-jén visszakerült Szabadkára, ahol rajparancsnokként az újoncokat képezte ki.

1917 februárjában az ezred 27. menetszázadával Husztra[3] irányították, ahol szakaszparancsnokként a kiképzőcsoportnál tevékenykedett. 1917. április 27-én került ki az orosz front Bukovinában húzódó szakaszára, ahol a szabadkai 6-os honvédek az oroszokkal szemben Kirlibabánál[4] kialakított védelmi állásokban harcoltak. 1917. augusztus 5-én megsebesült, aminek következtében szeptember 30-áig a szatmárnémeti[5] barakk-kórházban ápolták (HM HIM 1917).

Felépülését követően az olasz hadszíntérre vezényelték. 1918. február 1-jei ranggal léptették elő tartalékos hadnaggyá. Az olasz fronton részt vett az 1918. június 15-én a Piave mentén vívott csatában.[6]

A háború végén, 1918 novemberében szerelt le. Háborús kitüntetései: 1. osztályú Ezüst Vitézségi Érem (amelyet 1918-ban kapott meg), a Károly Csapatkereszt és a Sebesülési Érem (DE SGARDELLI Caesar [szerk.] 1941).

Még a háború során megfogadta, ha túléli azt, akkor orvos lesz: „…Kint abban a pokolban megfogadtam […], hogy kihúzom magam: elöl lőttek, de hátul, a kórházban csendesebb volt a helyzet. Elhatároztam hát, hogy elme-

[3] Ma *ukránul:* Хуст [Huszt].

[4] Ma *románul:* Cârlibaba.

[5] Ma *románul:* Satu Mare.

[6] Az osztrák–magyar haderő 1918. június 15-én indított – az első világháború során utolsó – támadó hadműveletе az olasz hadszíntéren, amely 1918. június 22-én kudarccal végződött.

gyek orvosnak…” – emlékezett vissza döntésére 1985 decemberében, a Molnár Cs. Attila újságírónak adott interjúban (MOLNÁR CS. 1986: 20).

Az elhatározást tett követte: a háborút követően a budapesti orvosi egyetemre iratkozott be, és 1924-ben szerzett diplomát. Az 1924–25-ös tanévben a Pázmány Péter Tudományegyetem fogászati tanszékén gyakornokoskodott (PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM 1925: 63), ahol fogorvosi és szájsebészi képesítést szerzett (ĆURČIĆ–TARI 2004: 427).

Tanulmányai végeztével visszatért Zentára, ahol 1926 februárjában a Sándor király utca 3-as szám alatt[7] megnyitotta saját fogorvosi rendelőjét (*Hirlap* 1926. február 20. 7). 1944 végéig rendelt itt. Ugyanazon utca 5-ös számú házában lakott (ZTL 1920–1945).

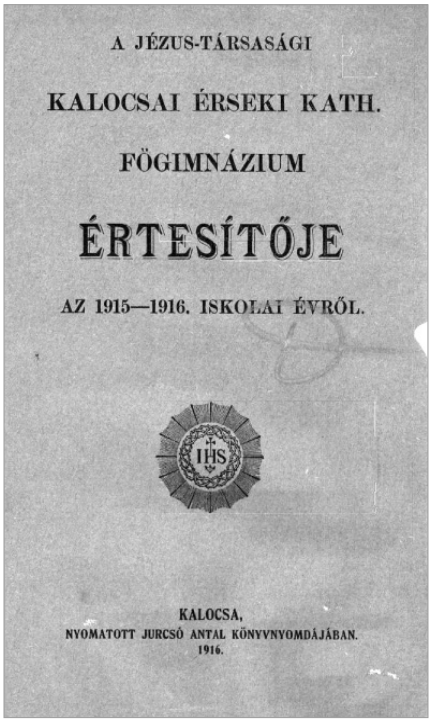

A JÉZUS-TÁRSASÁGI

KALOCSAI ÉRSEKI KATH.

FŐGIMNÁZIUM

ÉRTESÍTŐJE

AZ 1915—1916. ISKOLAI ÉVRŐL.

KALOCSA,
NYOMATOTT JURCSÓ ANTAL KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1916.

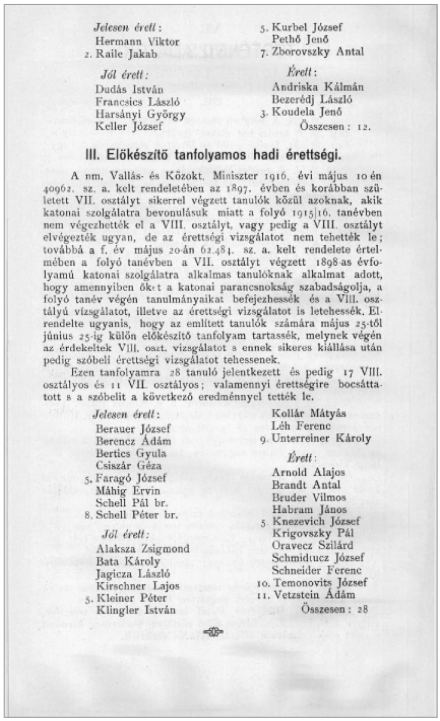

Jelesen érett:
Hermann Viktor
2. Raile Jakab

Jól érett:
Dudás István
Francsics László
Harsányi György
Keller József
5. Kurbel József
Pethő Jenő
7. Zborovszky Antal

Érett:
Andriska Kálmán
Bezerédj László
3. Koudela Jenő
Összesen: 12.

III. Előkészítő tanfolyamos hadi érettségi.

A nm. Vallás- és Közokt. Miniszter 1916. évi május 10-én 40902. sz. a. kelt rendeletében az 1897. évben és korábban született VII. osztályt sikerrel végzett tanulók közül azoknak, akik katonai szolgálatra bevonulásuk miatt a folyó 1915|16. tanévben nem végezhették el a VIII. osztályt, vagy pedig a VIII. osztályt elvégezték ugyan, de az érettségi vizsgálatot nem tehették le; továbbá a f. év május 20-án 62.484. sz. a. kelt rendelete értelmében a folyó tanévben a VII. osztályt végzett 1898-as évfolyamú katonai szolgálatra alkalmas tanulóknak alkalmat adott, hogy amennyiben ők-t a katonai parancsnokság szabadságolja, a folyó tanév végén tanulmányaikat befejezhessék és a VIII. osztályú vizsgálatot, illetve az érettségi vizsgálatot is letehessék. Elrendelte ugyanis, hogy az említett tanulók számára május 25-től június 25-ig külön előkészítő tanfolyam tartassék, melynek végén az érdekeltek VIII. oszt. vizsgálatot s ennek sikeres kiállása után pedig szóbeli érettségi vizsgálatot tehessenek.

Ezen tanfolyamra 28 tanuló jelentkezett és pedig 17 VIII. osztályos és 11 VII. osztályos; valamennyi érettségire bocsáttatott s a szóbelit a következő eredménnyel tették le.

Jelesen érett:
Berauer József
Berencz Ádám
Bertics Gyula
Csiszár Géza
5. Faragó József
Máhig Ervin
Schell Pál br.
8. Schell Péter br.

Jól érett:
Alaksza Zsigmond
Bata Károly
Jagicza László
Kirschner Lajos
5. Kleiner Péter
Klingler István
Kollár Mátyás
Léh Ferenc
9. Unterreiner Károly

Érett:
Arnold Alajos
Brandt Antal
Bruder Vilmos
Habram János
5. Knezevich József
Krigovszky Pál
Oravecz Szilárd
Schmiducz József
Schneider Ferenc
10. Temonovits József
11. Vetzstein Ádám
Összesen: 28

A kalocsai érseki főgimnázium értesítője az 1915–16-os iskolaévre a hadiérettségit tettek névjegyzékével, köztük van Habram János neve is (Forrás: KALOCSAI ÉRSEKI FŐGIMNÁZIUM 1916: 103)

[7] Korábban: Eötvös utca. 1941 és 1944 között a Horthy Miklós út egyik szakasza. 1945 után Népi forradalom utca. Ma: Fő utca.

1930. június 8-án Óbecsén Gyarmathy Borbálát (született Óbecsén 1903-ban, Gyarmathy Béla és Barna Gizella leánya) vette feleségül (HÁZASSÁGI ANYAKÖNYV 1930), akivel már a háború idején is levelezett. Két gyermekük született: Eleonóra (Zenta, 1931) és Magdolna (Zenta, 1938).

A két világháború közötti időszakban dr. Habram tevékenyen kivette részét a magyar közösség szerveződéséből: választmányi tagja lett az 1936-ban újonnan alakult zentai Magyar Közművelődési Egyesületnek ([Bácsmegyei] *Napló* 1936. november 29. 4). Bátyjához hasonlóan szenvedélyes vadász volt, a helyi egylet vezetőségében is szerepet vállalt. Remek céllövőként agyaggalamb-lövészeti versenyeken is indult: az 1938 júniusában megszervezett zentai versenyen második helyezést ért el ([Bácsmegyei] *Napló* 1938. június 10. 12). Felesége a zentai Katolikus Nőegylet választmányában fejtett ki tevékenységet ([Bácsmegyei] *Napló* 1933. december 5. 8).

Az 1941-es impériumváltást követően, első világháborús érdemeire való tekintettel, 1941 júliusában vitézzé avatták (*Hírlap* 1941. augusztus 1. 10). 1942. február 21-én neki ítélték a Nemzetvédelmi Kereszt kitüntetést is (*Budapesti Közlöny* 1942. április 23. 1–6).

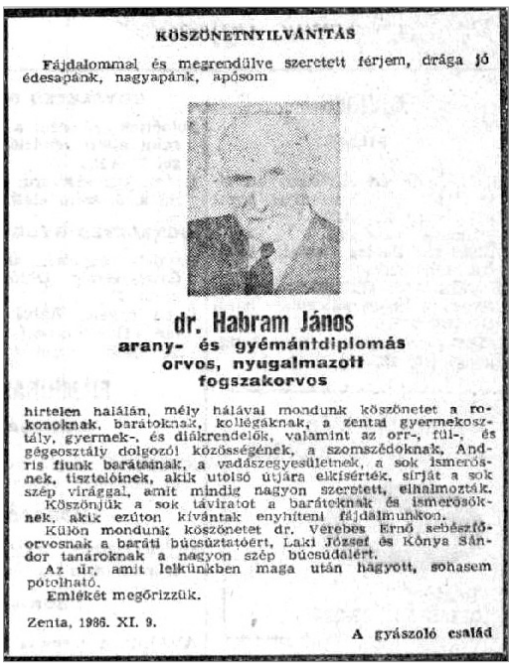

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Fájdalommal és megrendülve szeretett férjem, drága jó édesapánk, nagyapánk, apósom

dr. Habram János
arany- és gyémántdiplomás orvos, nyugalmazott fogszakorvos

hirtelen halálán, mély hálával mondunk köszönetet a rokonoknak, barátoknak, kollégáknak, a zentai gyermekosztály, gyermek-, és diákrendelők, valamint az orr-, fül-, és gégeosztály dolgozói közösségének, a szomszédoknak, Andris fiunk barátainak, a vadászegyesületnek, a sok ismerősnek, tisztelőinek, akik utolsó útjára elkísérték, sírját a sok szép virággal, amit mindig nagyon szeretett, elhalmozták.

Köszönjük a sok táviratot a barátoknak és ismerősöknek, akik ezúton kívántak enyhíteni fájdalmunkon.

Külön mondunk köszönetet dr. Verebes Ernő sebésztőorvosnak a baráti búcsúztatóért, Laki Józsi és Kónya Sándor tanároknak a nagyon szép búcsúdalért.

Az úr, amit lelkünkben maga után hagyott, sohasem pótolható.

Emlékét megőrizzük.

Zenta, 1986. XI. 9.

A gyászoló család

Dr. Habram János gyászjelentése
(Forrás: Magyar Szó 1986. november 9. 31)

A M. Kir. Honvédség 1942-ben tartalékos hadnagyként tartotta számon (Honvédségi Közlöny 1942. október 13. 941), és orvosként a háború során is alkalmazták (MOLNÁR CS. 1986: 21).

A második világháborút követően 1962-ig a zentai Egészségházban a felnőtt pácienseket kezelte, később gyermekfogász lett. 1968 februárjában vonult nyugdíjba (ĆURČIĆ–TARI 2004: 427).

A vadászatot csak az 1970-es évek elején hagyta abba, de továbbra is termesztett gyümölcsöt és méhészkedett (MOLNÁR CS. 1986: 21).

1973-ban Budapesten átvette aranydiplomáját (SEMMELWEIS EGYETEM 1974: 66), tíz évvel később pedig a gyémántdiplomát is. A zentai közösség dr. Habram iránti megbecsülését jelzi, hogy 1985 decemberében ő nyithatta meg a zentai egészségház új épületét (K[riska]. V[iktória]. 1985: 1).

Dr. Habram János 88 éves korában, 1986. november 1-jén hunyt el (HALOTTI ANYAKÖNYV 1986).

Habram Jánosné szül. Gyarmathy Borbála 1988. január 6-án hunyt el (HALOTTI ANYAKÖNYV 1988).

Dr. Habram gyermekei is orvosok lettek.

Dr. Habram Kosiczki Eleonóra 1931. április 16-án született Zentán. A zágrábi Orvostudományi Egyetemen 1956-ban diplomázott. 1965-ben fejezte be gyermekgyógyászati szakosítását. 1989-ig dolgozott a zentai kórház gyermekosztályán, 1973-tól annak főorvosaként (ĆURČIĆ–TARI 2004: 202). 2016-ban hunyt el (Magyar Szó 2016. január 23–24. H7).

Dr. Ivačić Habram Magdolna 1938. január 1-jén született Zentán. A zágrábi Orvostudományi Egyetem fogorvosi szakán 1965-ben diplomázott. Ezt követően szülővárosában fogszakorvosként dolgozott 2001-ig (ĆURČIĆ–TARI 2004: 434). 2005-ben hunyt el (Magyar Szó 2005. január 22–23. 21).

HABRAM ERZSÉBET (1900–1916)

Habram Erzsébet 1900. augusztus 19-én született Zentán (SZÜLETÉSI ANYAKÖNYV 1900). Az 1914–15-ös tanévben fejezte be a Kiskunhalasi Református Polgári Leányiskola IV. osztályát (KISKUNHALASI LEÁNYISKOLA 1915: 33). Erzsébet 1916. június 27-én, mindössze 15 évesen Kiskunhalason hunyt el tüdővész következtében (HALOTTI ANYAKÖNYV 1916).

EPILÓGUS

A Habram házaspár gyermekei rendre értelmiségi pályára léptek, megszerzett tudásukkal igyekeztek közösségüket szolgálni. Pályájukat gyakran gyermekeik is folytatták, leszármazottjaik ma is közösségünk jelentős tagjai.

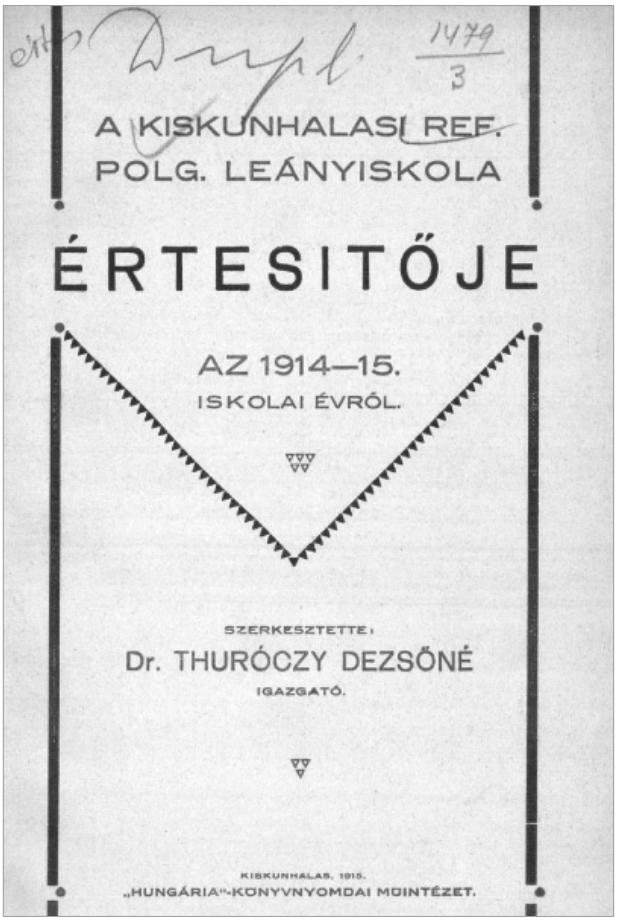

1479
3

A KISKUNHALASI REF.
POLG. LEÁNYISKOLA

ÉRTESITŐJE

AZ 1914—15.
ISKOLAI ÉVRŐL.

SZERKESZTETTE:
Dr. THURÓCZY DEZSŐNÉ
IGAZGATÓ.

KISKUNHALAS, 1915.
„HUNGÁRIA"-KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZET.

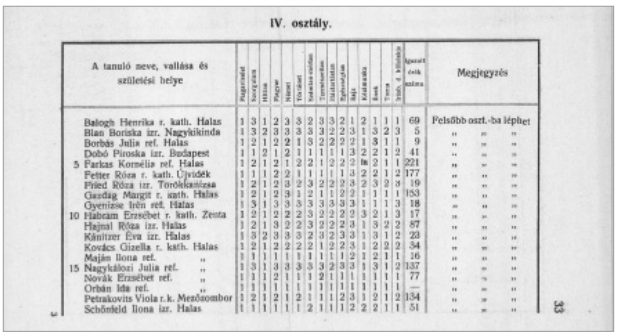

IV. osztály.

	A tanuló neve, vallása és születési helye	Magyarnyelv	Olvasás	Írás	Ének	Rajzolás	Történet	Földrajz	Természetrajz	Természettan	Egészségtan	Mértan	Számtan	Könyvvitel	Német	Tiszt. d. Előadás	Igazolt órák száma	Megjegyzés		
	Balogh Henrika r. kath. Halas	1	3	1	2	3	3	2	3	3	2	1	2	1	1	1	69	Felsőbb oszt.-ba léphet		
	Blan Boriska izr. Nagykikinda	1	3	2	3	3	3	3	3	2	2	3	1	3	2	3	5	„	„	„
	Borbás Julia ref. Halas	1	2	1	2	2	1	3	2	2	2	2	1	3	1	1	9	„	„	„
	Dobó Piroska izr. Budapest	1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	3	2	2	1	41	„	„	„
5	Farkas Kornélia ref. Halas	1	2	1	2	1	2	2	1	2	2	2	1	2	1	1	221	„	„	„
	Fetter Róza r. kath. Ujvidék	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	3	2	2	1	2	177	„	„
	Fried Róza izr. Törökkanizsa	1	2	1	2	3	2	3	2	2	2	3	2	3	2	3	19	„	„	„
	Gaudig Margit r. kath. Halas	1	2	1	2	3	1	2	1	1	2	2	2	1	1	1	153	„	„	„
	Gyenisse Irén ref. Halas	1	3	1	3	3	3	3	3	3	3	3	1	1	1	3	18	„	„	„
10	Habram Erzsébet r. kath. Zenta	1	2	1	2	2	2	3	2	2	2	3	3	2	1	3	17	„	„	„
	Hajnal Róza izr. Halas	1	2	1	3	2	2	3	2	2	2	3	1	3	2	2	87	„	„	„
	Kánitzer Éva izr. Halas	1	3	2	3	3	3	2	3	2	2	3	3	1	3	1	2	23	„	„
	Kovács Gizella r. kath. Halas	1	2	1	2	2	2	2	1	2	2	3	1	2	2	2	34	„	„	„
	Majám Ilona ref. „	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	2	1	1	16	„	„	„
15	Nagykállói Julia ref. „	1	3	1	3	3	3	3	3	2	3	3	3	3	1	2	137	„	„	„
	Novák Erzsébet ref. „	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	77	„	„	„
	Orbán Ida ref. „	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	„	„	„
	Petrakovits Viola r.k. Mezőkombor	1	2	1	2	1	2	1	1	1	2	3	1	2	1	2	134	„	„	„
	Schönfeld Ilona izr. Halas	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2	2	2	1	1	51	„	„	„

A Kiskunhalasi Református Polgári Leányiskola értesítője az 1914–15-ös iskolaévre: az iskola negyedik osztályában a zentai Habram Erzsébet (Forrás: KISKUNHALASI LEÁNYISKOLA 1915: 33)

IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalom, lapok és folyóiratok

Bácsmegyei Napló 1924. október 2. = Kinevezések a szentai járásbiróságnál. In: *Bácsmegyei Napló*, XXV. évf. 270. 1924. október 2. 5. https://adt.arcanum.com/hu/view/BacsMegyeiNaplo_1924_10/?pg=12&layout=s. (2025. 05. 15.)

BATTONYAI LEÁNYISKOLA 1943 = Habram Mária Letícia nővér meghalt. In: *Battonyai Róm. Kat. Polgári Leányiskola évkönyve az 1942–43. iskolai évről, az iskola fennállásának 31 éve.* K. n. Battonya, 5–6.

Budapesti Közlöny 1942. április 23. 1–6 = Magyarország Főméltóságu Kormányzója Budapesten, 1942. évi február hó 21. napján kelt legfelsőbb elhatározásával az alább felsoroltaknak a Nemzetvédelmi Keresztet méltóztatott adományozni... In: *Budapesti Közlöny – Hivatalos Lap.* [LXXVI. évf.] 92. 1942. április 23. 1–6. https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiKozlony_1942_04/?pg=224&layout=s&query=Habram. (2025. 05. 15.)

A Habram család síremléke a zentai Felsővárosi temetőben 2025 áprilisában (A szerző felvétele)

ĆURČIĆ, Milorad – TARI Laslo 2004. Gradski spasavaoci. Vanbolnička zdravstvena zaštita u Senti od 1771–2003. godine. Građa za monografiju Sente 52. Udruženje prijatelja muzeja i arhiva „Dudaš Đula", Senta. https://www.vamadia.rs/pdf.js/104990. (2025. 05. 15.)

DE SGARDELLI Caesar (szerk.) 1941 = Bajtársak életrajzi és világháborús adatai (Betűsorrendben) [A kötet melléklete oszlopos, újrakezdett sorszámozással]. In: DE SGARDELLI Caesar (szerk.): *A Délvidék hadtörténete. 1914–1918. (A Délvidék katonái a világháborúban)*. Kiadja a Hadtörténeti Kiadványok Kiadóhivatal, Budapest [1–483.]

KALOCSAI ÉRSEKI FŐGIMNÁZIUM 1916 = VI. Érettségi vizsgálatok. III. Előkészítő tanfolyamos hadi előkészítő. In: *A Jézus-társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium értesítője az 1915–1916. iskolai évről.* K. n., Kalocsa, 103. https://adt.arcanum.com/cs/view/Kalocsa_12557_ErsekiFogimnasium_12642_1915/?pg=104&layout=s. (2025. 05. 15.)

Hirlap 1926. február 20. 7 = Uj orvos Szentán. In: *Hirlap*, VI. évf. 42. 1926. február 20. 7. https://adt.arcanum.com/hu/view/HirlapSzabadka_1926-1/?pg=344&layout=s. (2025. 05. 15.)

Hírlap 1941. augusztus 1. 10 = Zentai hírek. In: *Hírlap*, 1941. augusztus 1. 10.

Honvédségi Közlöny 1942. október 13. 924–941= Kelet-magyarországi és északerdélyi tart. tisztek rendfokozatának elismerése. In: *Honvédségi Közlöny*, LXIX. évf. 42. 1942. október 13. 924–941. https://adt.arcanum.com/hu/view/HonvedsegiKozlony_1942_szemelyes/?pg=1096&layout=s&query=Habram. (2025. 05. 15.)

K[riska]. V[iktória]. 1985. Megnyílt az egészségház Zentán. A jövőben egy helyen biztosítják a pácienseknek az összes kórházon kívüli szolgáltatást. In: *Magyar Szó*, XLI. évf. 335. (1383.) 1985. december 7. 1. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1985_12-1/?pg=148&layout=s. (2025. 05. 15.)

KALMÁR Károly 2004. *A zentai elemi iskolák története*. III. rész. Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta, 2004. 57. https://www.vamadia.rs/sites/default/files/2020-12/54_Kalmar_Karoly_A_zentai_elemi_iskolak_tortenete_III_2004_.pdf. (2025. 05. 15.)

KISKUNHALASI LEÁNYISKOLA 1915 = In: *A Kiskunhalasi Ref. Polg. Leányiskola értesítője az 1914–15. iskolai évről*. K. n., Kiskunhalas, 33.

KONGÓ Tibor 1947. A Magyar Kulturszövetség kitünteti és megjutalmazza a tavalyi irástudási küzdelem legöntudatosabb harcosait. In: *Magyar Szó*, IV. évf. 240. 1947. szeptember 30. 7. https://www.vamadia.rs/pdf.js/2436. (2025. 05. 15.)

Magyar Szó 1947. március 1. 5 = Gyorsan fogynak az irástudatlanok a zentai dolgozók soraiból. In: *Magyar Szó*, IV. évf. 50. 1947. március 1. 5. https://www.vamadia.rs/pdf.js/2012. (2025. 05. 15.)

Magyar Szó 1947. november 8. 4 = Régi és uj tanulók a zentai irástudási tanfolyamon. In: *Magyar Szó*, IV. évf. 273. 1947. november 8. 4. https://www.vamadia.rs/pdf.js/2504. (2025. 05. 15.)

Magyar Szó 1986. november 9. 31 = Köszönetnyilvánítás. In: *Magyar Szó*, XLIII. évf. 309. (14 171) 1986. november 9. 31.

Magyar Szó 2005. január 22–23. 21 = In memoriam. Dr. Ivačić Habram Magdolna. In: *Magyar Szó*, LXII. évf. 17. (20 048.) 2005. január 22–23. 21. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_2005_01/?pg=348&layout=s. (2025. 05. 15.)

Magyar Szó 2016. január 23–24. H7 = Végső búcsú. Dr. Kosiczky Habram Eleonóra. In: *Magyar Szó*, LXXIII. évf., 17. (23 405) 2016. január 23–24. H7.

Makói Ujság 1943. február 21. 9 = Anyakönyvi hírek. In: *Makói Ujság*. IX. évf. 42. 1943. február 21. 9. https://adt.arcanum.com/hu/view/MakoiUjsag_1943_02/?pg=102&layout=s. (2025. 05. 15.)

MOLNÁR CS. Attila 1986. Doktor úr, a maga szíve... A gyémántdiploma ragyogásában. In: *Hét Nap*, XLI. évf. 4. 1986. január 24. 20–21. https://www.vamadia.rs/pdf.js/113661. (2025. 05. 15.)

[Bácsmegyei] Napló 1933. december 5. 8 = Nőegylet alakult Szentán. In: *Napló*, XXXIV. évf. 335. 1933. december 5. 8. https://adt.arcanum.com/hu/view/BacsMegyeiNaplo_1933_12/?pg=63&layout=s. (2025. 05. 15.)

[Bácsmegyei] Napló 1936. november 29. 4 = A szentai magyar Közmüvelődési Egyesület tisztikarának megválasztása. In: *Napló*, XXXVIII. évf. 328. 1936. november 29. 4. https://adt.arcanum.com/hu/view/BacsMegyeiNaplo_1936_11/?pg=483&layout=s. (2025. 05. 15.)

[Bácsmegyei] Napló 1938. június 10. 12 = Riesz Gyula szentai nagykereskedő nyerte a szentai agyaggalamblövő verseny nagydiját. In: *Napló*, XL. évf. 158. 1938. június 10. 12. https://adt.arcanum.com/hu/view/BacsMegyeiNaplo_1938_06/?pg=195&layout=s. (2025. 05. 15.)

PATAKY Dezső (szerk.) 1914a. IX. A tanulók érdemsorozata. VIII. osztály. In: P. D. (szerk.): *A Kiskunhalasi Ref. Főgimnázium értesítője az 1913–14. tanévről*. K. n., Gyoma, 96. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kiskunhalas_15711_reformatus_gimnazium_15747_1913/?pg=97&layout=s. (2025. 05. 15.)

PATAKY Dezső (szerk.) 1914b. X. Statisztikai kimutatás a tanulókról. IV.1 A tanév végén tartott érettségi vizsgálat eredményének áttekintése. In: P. D. (szerk.): *A Kiskunhalasi Ref. Főgimnázium értesítője az 1913–14. tanévről.* K. n., Gyoma, 100. https://adt.arcanum.com/hu/view/Kiskunhalas_15711_reformatus_gimnazium_15747_1913/?pg=101&layout=s. (2025. 05. 15.)

PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM 1925 = V. Orvoskari intézetek s gyűjteménytárak. In: *A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja az MCMXXIV-MCMXXV. [1924–1925.]*

tanévre. K. n., Budapest, 55–63. https://adt.arcanum.com/hu/view/ELTE_Almanach_1924/?pg=62&layout=s. (2025. 05. 15.)

SEMMELWEIS EGYETEM 1974 = Az 1973. évben jubileumi díszoklevéllel kitüntetettek. In: *A Semmelweis Orvostudományi Egyetem évkönyve. 1973. év.* Semmelweis Orvostudományi Egyetem, Budapest, 1974. 65–66. https://lib.semmelweis.hu/files/evkonyvek/SOTE_Evkonyv/SOTE_Evkonyv_1973_.pdf. (2025. 05. 15.)

SZŰCS (közzéteszi) 1907. XIV. A tanulók előmenetele. A) A kötelezett tantárgyakban. I. osztály In: SZŰCS Lajos (közzéteszi): *Zenta rend. tanácsú város államilag segélyezett Községi Főgimnáziumának XXXI. értesítője az 1906–1907. iskolai évről.* K. n., Zenta, 84. https://adt.arcanum.com/hu/view/Zenta_42356_AllamiGimnazium_42386_1906/?pg=95&layout=s. (2025. 05. 15.)

Ujvidéki Reggeli Ujság 1942. február 20. 4 = Összedőlt Zentán a Kopogi-iskola. In: *Ujvideki Reggeli Ujság*, XXIII. évf. 38. 1942. február 20. 4. https://epa.oszk.hu/05300/05340/00182/pdf/EPA05340_ujvideki_reggeli_ujsag_1942_038.pdf. (2025. 05. 15.)

Levéltári dokumentumok

HM HIM 1917	Hadtörténelmi Levéltár, Budapest. M. kir. Honvédelmi Minisztérium iratai. Akvi. 47193.
ZTL 1876–1979	Történelmi Levéltár, Zenta. F. 031 Gimnázium, Zenta (1876–1979). 46. könyv: A tanárok életrajzai és önéletrajzai.
ZTL 1885	Történelmi Levéltár, Zenta. A zentai római katolikus plébánia 1885-ös házasságkötési anyakönyve, 196/1885. számú bejegyzés.
ZTL 1887	Történelmi Levéltár, Zenta. A zentai római katolikus plébánia 1887-es keresztelési anyakönyve, 179/1887. számú bejegyzés.
ZTL 1888	Történelmi Levéltár, Zenta. A zentai római katolikus plébánia 1888-as keresztelési anyakönyve, 697/1888. számú bejegyzés.
ZTL 1892a	Történelmi Levéltár, Zenta. A zentai római katolikus plébánia 1892-es halotti anyakönyve, 164/1892. számú bejegyzés.
ZTL 1892b	Történelmi Levéltár, Zenta. A zentai római katolikus plébánia 1892-es keresztelési anyakönyve, 765/1892. számú bejegyzés.
ZTL 1894	Történelmi Levéltár, Zenta. A zentai római katolikus plébánia 1894-es keresztelési anyakönyve, 523/1894. számú bejegyzés.
ZTL 1895	Történelmi Levéltár, Zenta. A zentai római katolikus plébánia 1895-ös keresztelési anyakönyve, 650/1895. számú bejegyzés.
ZTL 1919–1941	Történelmi Levéltár, Zenta, F. 071 Zenta város 1919–1941. Halálesetfelvétel, 147/1939.

ZTL 1920–1945 Történelmi Levéltár, Zenta. Háztulajdonosok könyve 1920–1945 között. 111.
ZTL 1944–1972 Történelmi Levéltár, Zenta. F. 121 Községi Népbizottság, Zenta 1944–1972. Halálesetfelvétel, 304/1949.

Anyakönyvi kivonatok

HALOTTI ANYAKÖNYV 1916 = A kiskunhalasi római katolikus plébánia 1916-os halotti anyakönyve, 130/1916. számú bejegyzés.
HALOTTI ANYAKÖNYV 1939 = Anyakönyvi hivatal, Zenta. 1939-es halotti anyakönyv, 131/1939. számú bejegyzés.
HALOTTI ANYAKÖNYV 1949 = Anyakönyvi hivatal, Zenta. 1949-es halotti anyakönyv, 307/1949. számú bejegyzés.
HALOTTI ANYAKÖNYV 1964 = Anyakönyvi hivatal, Zenta. 1964-es halotti anyakönyv, 203/1964. számú bejegyzés.
HALOTTI ANYAKÖNYV 1978 = Anyakönyvi hivatal, Zenta. 1978-as halotti anyakönyv, 520/1978. számú bejegyzés.
HALOTTI ANYAKÖNYV 1986 = Anyakönyvi hivatal, Zenta. 1986-os halotti anyakönyv, 523/1986. számú bejegyzés.
HALOTTI ANYAKÖNYV 1988 = Anyakönyvi hivatal, Zenta. 1988-as halotti anyakönyv, 11/1988. számú bejegyzés.
HALOTTI ANYAKÖNYV 1992 = Anyakönyvi hivatal, Zenta. 1992-es halotti anyakönyv, 39/1992. számú bejegyzés.
HÁZASSÁGKÖTÉSI ANYAKÖNYV 1927 = Anyakönyvi hivatal, Zenta. 1927-es házasságkötési anyakönyv, 148/1927. számú bejegyzés.
HÁZASSÁGKÖTÉSI ANYAKÖNYV 1930 = Az Óbecse-belvárosi Római Katolikus Plébánia 1930-as házasságkötési anyakönyve, 17/1930. számú bejegyzés.
SZÜLETÉSI ANYAKÖNYV 1898 = Anyakönyvi hivatal, Zenta. 1898-as születési anyakönyv, 89/1898. számú bejegyzés.
SZÜLETÉSI ANYAKÖNYV 1900 = Anyakönyvi hivatal, Zenta. 1900-as születési anyakönyv, 792/1900. számú bejegyzés.

Abstract • This study explores the history of the Habram family from Senta, tracing their development from the late 19th century to the second half of the 20th century. Drawing on archival records, press sources, and scholarly literature, the paper examines the socioeconomic background of their rise, which was enabled by the bourgeois transformation and agricultural prosperity of the Bácska region. Starting from the craft of shoemaking, the Habram family gradually entered the intellectual professions, becoming teachers, lawyers,

and doctors, and actively contributing to Senta's social, cultural, and sporting life. The study offers detailed biographical portraits of the family members, presenting their education, careers, public engagement, and local recognition. It highlights how the descendants of the Habram family remain prominent members of the local community today, exemplifying the long-term, multigenerational impact of the process of bourgeois social ascent.

Key words • **Habram family, Senta, local history, bourgeoisie, social history, 19th–20th centuries**

Sažetak • Rad prikazuje istoriju porodice Habram iz Sente od kraja 19. veka do druge polovine 20. veka, oslanjajući se na arhivsku građu, novinske izvore i stručnu literaturu. Autor analizira društvene i ekonomske okolnosti koje su omogućile uspon porodice, koji se odvijao u okviru procesa građanskog razvoja i poljoprivrednog procvata u Bačkoj. Članovi porodice Habram, potekli iz obućarskog zanata, postepeno su se uključivali u intelektualna zanimanja – postali su učitelji, advokati i lekari – i aktivno učestvovali u društvenom, kulturnom i sportskom životu Sente. Rad donosi detaljne biografske prikaze članova porodice, njihovo obrazovanje, profesionalnu karijeru, društveni angažman i ugled u zajednici. Autor ističe da su potomci porodice Habram i danas istaknuti članovi lokalne zajednice, što svedoči o višegeneracijskom uticaju procesa građanskog uspona.

Ključne reči • **porodica Habram, Senta, lokalna istorija, građanstvo, društvena istorija, 19–20. vek**

Beérkezés időpontja: 2025. május 18.
Elfogadás időpontja: 2025. május 30.

Létünk • 2025/3., 151–153.
ETO: 39:72(497.113Kishegyes)(049.32)

EGY BÁCSKAI FALU TELEPÜLÉSKÉPÉNEK KIALAKULÁSA ÉS VÁLTOZÁSAI

THE FORMATION AND TRANSFORMATION OF THE SETTLEMENT VISUAL IDENTITY OF A VILLAGE IN BAČKA
FORMIRANJE I PROMENE U VIZUELNOM IDENTITETU JEDNOG BAČKOG SELA

Morvai-Rácz Richárd
egyetemi hallgató
Községközi Műemlékvédelmi Intézet, Szabadka
Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Történelem Tanszék, Újvidék, IV. évfolyam
richardbt1011@gmail.com

SZŐKE Anna 2022. *A polgárság megjelenése egy paraszti közösségben.*
Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Kishegyes

Szőke Anna vajdasági magyar óvodapedagógus, a Brunszvik Teréz Magyar Óvodapedagógusok Egyesületének első és tiszteletbeli elnöke, a néprajztudományok doktora már évtizedek óta kutatja Vajdaság minden szegletének néprajzát. Kutatásai főként Kishegyes alapos etnológiai és helytörténeti feltérképezése köré épülnek.

A polgárság megjelenése egy paraszti közösségben című, 2022-ben a Kiss Lajos Néprajzi Társaság gondozásában megjelent könyve a népi építészet, a néprajzi szokások és a település lakóinak élet- és építkezésmódját mutatja be az 1769-es újratelepítést követően. A monográfia első fejezetében (11–19) a települést 1476-os első írásos említésével, valamint az 1763-as Cothman Antal udvari kamarai tanácsos helyszíni szemléjével, utazásával helyezi történelmi és földrajzi kontextusba. Ugyanakkor említést tesz a falu kialakulását meghatározó demográfiai és gazdasági tényezőkről is. Három térkép segítségével (15, 17–18) szemlélteti a településszerkezet, valamint a településképet meghatározó elemek: a szérűskertek és a szálláskertes utcák elhelyezkedését és kiterjedését. Ugyanitt a szerző az utcák és a településszerkezet, valamint a falu belterének kialakulását meghatározó társadalmi jelenségről is értekezik. A fejezet végén az 1783-as úrbéri térkép és a kialakult utcahálózat analízisével és komparatív elemzésével igyekszik a lakosság szokásait, mindennapi életét és a népi építészetet egy ív alá vonva bemutatni. A *Parasztpolgári házak Kishegyes*

Nagyutcáján (20–44) című fejezet a néprajzi kutatások szempontjából a kötet legértékesebb része. A kishegyesi főutca kialakulását és változásait történelmi kontextusba helyezve elemzi s mutatja be. Az itt épült házak elemzésével (28), melyek külsőségekben a városi építészet jeleit hordozzák magukon, az új feltörekvő parasztréteg megnövekedett igényeit, illetve társadalmi szerepbetöltését és szokásait mutatja be. Ami a népi és városi építészetet illeti, a településen a millenniumi időszakot követően, 1896 után jelennek meg a városiasodás jelei, amikor is az utca egyik szakaszán kialakulnak a polgári házak. A lakóépületek a szecesszió, valamint a historizmus elemeit tartalmazták. Ennek ismertetése kapcsán a szerző művészettörténeti elemzést is végez. Emellett a lakosság vallási, statisztikai elemzését is itt ismerteti. A fejezet elején megfogalmazott célkitűzés, hogy a település lakóinak kettős életmódját bemutassa a történelmi és a statisztikai körülmények ismertetését követően – a főutcán élők életmódjának leírásával – kerül megvalósításra. Ebben többek között az öltözködés, a házak kinézete, bútorzata, valamint a lakosság fontos ünnepségeinek bemutatása történik. A fejezet gazdagon illusztrált. A monográfia törzsét az ezt követő fejezetek képezik. *A Nagyutca történelmet ír* (45–54) című fejezetben a kishegyesi lakók közös, hétköznapi célokra használt épületeit és szakrális térben elhelyezkedő emlékműveit mutatja be. Így a zsandárlaktanya, a Nagykocsma, a mai színház, valamint a templom körül található szobrok keletkezését, történetét mutatja be. A könyv következő alkotórésze a legterjedelmesebb (55–116), melyben az említett utcában élők – mindenekelőtt – házait, de családtörténeteit, életét és szokásaikat is megismerhetjük. A szintén gazdagon illusztrált fejezetben a beszélgetések transzkripciói, az adatközlők visszaemlékezései, a történelmi források bemutatása bontja ki a történeteket. Ezek segítségével ismerjük meg többek között a Bábi, a Jáni, a Pecze, a Raffay, a Szőke és egyéb, a település történetében fontos helyet foglaló és szerepet betöltő családok lakóházait, épületeit és az azokat meghatározó eseményeket. A falusi gazdálkodás elengedhetetlen eleméről, a piactérről és az azt meghatározó árucseréről, az itt található egykori és mai üzlethelyiségekről a következő, ötödik fejezetben (117–130) olvashatunk. A gazdasági folyamatok bemutatásának köszönhetően megismerjük az itt megtartott piacok, illetve azok urbanizációra gyakorolt hatásait is. A piactér bemutatását követően a Fabó, a Hajnal és a Szőke családokkal és házaik történetével is megismerkedhetünk. A polgári házak és azok építészeti jellemzőinek bemutatása után a nagyparaszti házak leírása következik, melyeket a Kátai, a Gálik és a Halasi házak példáján igyekszik az olvasó elé tárni. A hetedik (139–144), a nyolcadik (145–148) és a kilencedik (149–158) fejezetek a jugoszláv szocializmus, valamint napjaink építészetének jellemvonásait, az új építőanyagok és stílusok használatát mutatja be. *Az úri negyed* cím alatt, a kilencedik fejezet-

ben a múlt század 60-as éveiben megjelenő tömbházakat és az azokban élők mindennapi életét is ismerteti. Ugyanakkor a mai építészet jellemvonásait is szemlélteti, melyek a népi építészet elemeitől, valamint a település történelmi kontextusától távol állnak. Az utolsó előtti fejezetben *Zsellérházak* címen (159–166) az Iparos utca egyes házait, valamint az utcában helyet kapó különböző szakmákat és az azokat művelő családok történetét ismerheti meg az olvasó. Az utolsó fejezetben (mely azonos a *Bácskai nagybirtokosok* címen a *Bácsország* 108. számában megjelent tanulmánnyal) a Welker-tanyát, tulajdonosainak és a tanya történetéhez fűződő családok életét mutatja be. A történetírás szempontjából talán ezt nevezhetjük a legfontosabb fejezetnek, hiszen a vajdasági németség kálváriája mellett az itt élő nagybirtokosok életébe is betekinthetünk, akikről áttekintő monográfia még nem készült idáig.

Összességében a 176 oldalas monográfia interdiszciplináris megközelítés segítségével fehér foltokat tüntet el a település múltjának térképéről, gazdagítva a mai lakosok és az érdeklődő kutatók tudását. Sajnáljuk, hogy az egyes fejezetek, illetve a monográfia végén nincs feltüntetve a felhasznált irodalom, illetve az elemzett források jegyzéke, ami nehezíti majd a későbbi kutatásokat, az ahhoz szükséges információk begyűjtését. Ugyanis inkább néprajzi jellegű szintézisről van szó, a történelmi kontextus és az épületek történelmi háttere további kutatásokra szorul, ami az elkövetkező időszakban a történészekre hárul majd.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy egy könnyen, élvezetesen olvasható, új információkban és illusztrációkban bővelkedő könyvről beszélhetünk, mely minden vajdasági, de főként minden kishegyesi család könyvespolcán méltó helyet érdemel.

Beérkezés időpontja: 2025. augusztus 3.
Elfogadás időpontja: 2025. augusztus 15.

Létünk • 2025/3., 155–159.
ETO: 784.4(=511.141)(497.113Horgos)(049.32)

„VIRÁGOS KERT A HORGOSI NAGYTEMPLOM…"

"THE HORGOŠ GRAND CHURCH IS A FLOWER GARDEN…"
„HORGOŠKA VELIKA CRKVA JE CVETNI VRT…"

Sőregi Anna
doktorandusz
ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola
Magyar és Összehasonlító Folklorisztika, Budapest
soregianna93@gmail.com

NÉMETH István – JUHÁSZ Gyula 2024. *Virágos kert a horgosi nagytemplom. Horgosi népdalok.* Vajdasági Magyar Művelődési Intézet – Hagyományok Háza, Zenta–Budapest

A *Virágos kert a horgosi nagytemplom – Horgosi népdalok* című kiadvány Horgos és a hozzá tartozó Királyhalom (Bački Vinogradi) magyar közösségeinek népdalhagyományát mutatja be. A szerzők, Németh István és Juhász Gyula, munkájukban a tudományos alaposságot, a forráskritikát és a közösségi hagyománytiszteletet példás egyensúlyban érvényesítették. A kottagrafikai munkát Juhász Gyula és Vas Endre készítette, a kiadvány 500 példányban jelent meg. A kötet nem csupán egy dalgyűjtemény: átfogó képet nyújt a helyi népzene kutatásának több mint másfél évszázados múltjáról is.

A kutatások gyökerei a 19. század közepéig nyúlnak vissza. Már 1853-ban Csaplár Benedek lejegyezte a horgosi betlehemes játékokat, amelyeket később, 1872-ben, Arany László és Gyulai Pál közöltek az *Elegyes gyüjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből* című népköltészeti kiadványukban (ARANY–GYULAI 1872). A 20. század első jelentős mozzanata Bartók Béla 1906-os gyűjtése volt: tíz napon át vendégeskedett Balázs Bélával a Baranyai család kamaráserdei villájában, ahol meghatározó hangfelvételeket készítettek. A teljes anyagot 2006-ban Nagygyörgy Zoltán publikálta *Bartók Horgoson* címmel (NAGYGYÖRGY 2006).

Kiss Lajos (1900–1982) 1942 és 1972 között nyolc alkalommal végzett gyűjtést Horgoson és Királyhalmán kezdetben hallás után, majd magnetofonnal, és már 1943-ban meg is jelentette első válogatását *Délvidéki daloskönyv – 108 magyar népdal* címmel (KISS 1943), amelybe 12 horgosi népdal is belekerült. Munkáját szoros együttműködésben végezte dr. Hegedüs Lászlóval, akinek neve alatt 1942-ben jelent meg a *Horgosi lakodalom* című gyűjtés a *Kalangya* című folyóiratban (HEGEDÜS 1942).

A későbbi évtizedekben olyan elismert kutatók járultak hozzá az anyag bővítéséhez, mint Király Ernő (1919–2007), Penavin Olga (1916–2001), Paksa Katalin (1944–2021), továbbá a hetvenes évektől Burány Béla (1931–2008), Bodor Géza (1947–1999), Bodor Anikó (1941–2010), majd az 1980-as évektől Papp György (1941–2009). Az ő munkájuk révén az ismert horgosi és királyhalmi népdalváltozatok száma az elmúlt fél évszázadban megduplázódott. A jelen kötet 732 dallamváltozatot és mintegy 1400 versszakot tartalmaz több mint száz adatközlőtől – köztük olyan kiemelkedő előadóktól, mint Gyarmat György, aki versszakonként variálja a dallamokat.

A monográfia szerzői forrásul a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet és a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet archívumaiból származó hangfelvételeket használták. A dalok közlésénél a szerkesztők megtartották Kiss Lajos gyűjtéseinek közlési elveit. A dallamok a Magyar Népzene Tára dallamtípusai szerint kerültek csoportosításra, és az egyes típusokhoz tartozó változatok, variánsok egymás után következnek. A jól olvasható kottaképeket jegyzetek egészítik ki, amelyek tartalmazzák a forrást, az énekes nevét és születési évét, a gyűjtő személyét, a gyűjtés időpontját, valamint egyéb megfigyeléseket, mint például a dalok közösségi funkcióját, előadásmódját, elterjedését.

Horgos népzenéjének egyik jelentős elemét képezik a letűnt pásztorvilág régi dalai, amelyek a népzene ősrétegének ötfokú és kvintváltó dallamtípusaihoz tartoznak. A rideg állattartásban élő pásztorok nehéz életét elválaszthatatlanul összeköti a betyárok világa. A pásztor és a betyár fogalma a dalokban gyakran egybeolvad, sőt helyet cserélhetnek, de számos dalban kifejezetten a betyárok alakja dominál. Az új dallamstílusok változatos típusai és variánsai gazdagon jelennek meg a kötetben, amelyek főként a szerelem témáját dolgozzák fel. Ezenkívül Horgos népzenéjében találhatóak olyan dallammal egybekötött népszokások is, mint a pünkösdölők, betlehemesek, háromkirályjárás, lakodalmasok és virrasztók.

A kötetben a dalok tematikus és stílus szerinti elrendezése az alábbi rendet követi: elsőként az alkalomhoz nem kötött, strofikus népdalok szerepelnek, melyek három fő stílusréteg szerint kerülnek bemutatásra:

- a honfoglalás előtti, keleti gyökerű, régi stílusú népdalok (Bartók: „A” osztály),
- a Kárpát-medencében keletkezett vagy átvett, vegyes stílusú népdalok (Bartók: „C” osztály),
- a 19. század második felében kialakult új stílusú népdalok (Bartók: „B” osztály).

Ezt követik az ütempáros gyermekjátékok dalai (337–357), majd az alkalomhoz kötött énekek (358–387), amelyek közé tartoznak a jeles napok dalai, egyházi népénekek, archaikus imák, rigmusok, karácsonyi misztériumjátékok és lakodalmas kiáltások.

A kötet végén, a függelékben található a Horgosi Gyöngyösbokréta repertoárjából származó énekek gyűjteménye, amelyeket a csoport vezetői tanítottak be. Ezeket a dalokat mára „ősi horgosinak” tekintik, ugyanis szervesen beépültek a helyi közösségi emlékezetbe. A repertoár nemcsak helyi, hanem más régiókból – például a regös-cserkész mozgalomból – átvett dalokat is tartalmaz, amelyek a közösségi használat révén helyi hagyománnyá alakultak.

A szerkesztők kritikai megjegyzésekkel is ellátták a gyűjtött anyagot: külön jelezték azokat a dallamváltozatokat, amelyek szerkezeti szempontból – például túlzott hármashangzat-felbontások vagy a motívumok szekvenciás ismétlése miatt – nem javasoltak népzenei műsorokhoz vagy feldolgozásokhoz. Emellett egy részletes mutatórendszert is kialakítottak, amely

lehetővé teszi a keresést több szempont szerint: előadók, gyűjtési helyszínek (Horgos és Királyhalom), kadencia, szótagszám, kezdő sorok, illetve hangzó példák szerint.

A gyűjtésekhez kapcsolódóan több mint 400 dallam hallgatható meg a kiadvány online mellékletében (NÉMETH–JUHÁSZ 2024). A horgosi népdalok hagyományos előadásmódját a mellékelt több mint tízórányi hangfelvétel segítségével az érdeklődők még részletesebben megismerhetik.

Ez a kötet nem csupán forrásmunka, hanem a horgosi hagyományőrzés emlékezete is egyben. A helyiek ma is aktívan ápolják zenei örökségüket, rendszeres résztvevői és házigazdái a Gyöngyösbokréta és a Durindó fesztiváloknak. 2018-ban Horgos elnyerte a *Tiszta forrás település* büszke címet, amelyet a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, a Néprajzi Múzeum és a Hagyományok Háza közösen ítélnek oda a kiemelkedő hagyományőrző közösségeknek.

Ez a kötet példaértékű forráskiadvány: tudományosan megalapozott, de közérthető módon bemutatott népzenei dokumentáció, amely nemcsak a kutatók, pedagógusok és zenészek, hanem minden hagyományőrző számára nélkülözhetetlen. Méltó folytatása Kiss Lajos és Bodor Anikó példás munkásságának.

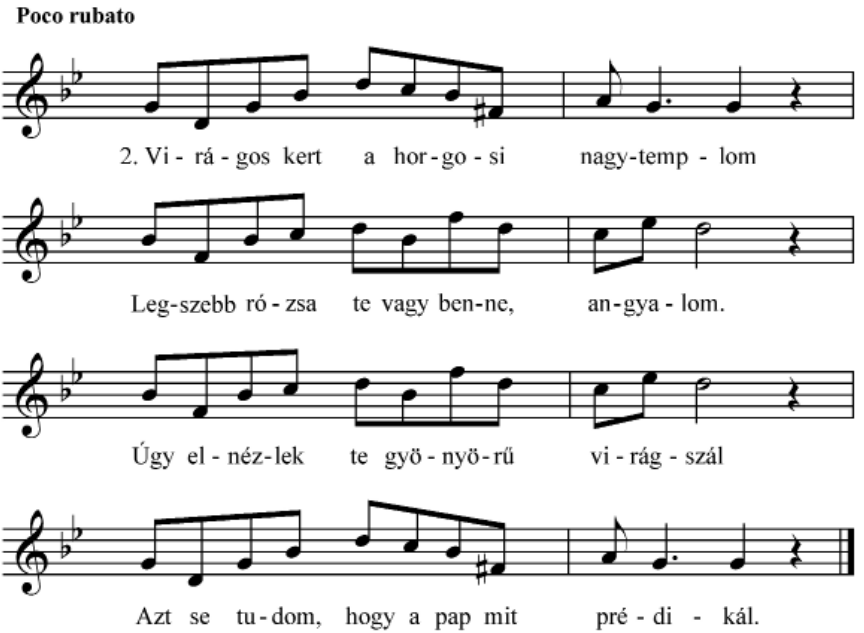

A kötet címadó dalának kottája

IRODALOMJEGYZÉK

ARANY László – GYULAI Pál 1872. *Elegyes gyüjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből.* 1. köt. Magyar Népköltési Gyűjtemény. Athenaeum, Pest

HEGEDÜS László 1942. Horgosi lakodalom. In: *Kalangya*, X. évf. 1–2., 1942. január–február, 31–41. https://www.vamadia.rs/pdf.js/112313. (2025. 07. 12.)

KISS Lajos 1943. *Délvidéki daloskönyv. 108 népdal.* Az Énekesrend „százas” sorozata. Magyar Kórus, Budapest

NAGYGYÖRGY Zoltán 2006. Bartók Horgoson. In: *Szegedi Műhely*, 2., 1–58. http://ekonyvtar.sk-szeged.hu/?docId=78985. (2025. 07. 12.)

NÉMETH István – JUHÁSZ Gyula 2024. *Virágos kert a horgosi nagytemplom. Horgosi népdalok.* Vajdasági Magyar Művelődési Intézet – Hagyományok Háza, Zenta–Budapest. A kiadvány online változatának hangzó anyaga itt hallható: https://www.vamadia.rs/irodalom/viragos-kert-horgosi-nagytemplom. (2025. 07. 12.)

Beérkezés időpontja: 2025. augusztus 31.
Elfogadás időpontja: 2025. szeptember 10.

TABLE OF CONTENTS

Articles

Language and Existence

Hodik Péter, Krisztina — A Forum of Hungarian Language Cultivation in Vojvodina: The Gábor Szarvas Language Cultivation Days 5

Pomozi, Péter — The Act II of 1844 in a Thousand-Year Historical and Language Policy Context 7

Hódi, Éva — Thoughts on the 150th Anniversary of the Publication of the "Magyar Nyelvőr" Journal 25

Zékány, Krisztina — Preserving Identity under Pressure: People-Centered Language Cultivation in Transcarpathia 31

Constantinovits, Milán András — Internet Language, Digilect, Secondary Literacy – The Challenges of Teaching New Linguistic Phenomena 53

Nagy György, Virág — Avoiding the Expression of Diminished Value – The Power of Language 65

Hódi, Sándor — The Present and Future of the Hungarian Language – Marking the 50th Anniversary of the Gábor Szarvas Language Cultivation Days 81

Molnár Csikós, László — Gábor Szarvas Language Cultivation Days: Documents (2022–2024) 89

Language and Media

Bagi, Ferenc Sr. — The Hungarian word "tud" as a linguistic, grammatical and stylistic error in language in some texts of the "Magyar Szó" newspaper 97

Musical Bridges and Existence

Kónya, Sándor — A Petőfi Poem, Urban Folk Song, Folk Song 107

Drawn to Délvidék

Tósoky, Balázs — From the Rhine to the Danube – On an artillery lieutenant from Petrovaradin in 1848 — 121

Molnár, Tibor — The history of the Habram family from Senta — 133

Book Review

Morvai-Rácz, Richárd — The Formation and Transformation of the Settlement Visual Identity of a Village in Bačka — 151

Sőregi, Anna — "The Horgoš Grand Church is a Flower Garden..." — 155

SADRŽAJ

Studije

Jezik i Postojanje

Hodik Peter, Kristina — Forum nege mađarskog jezika u Vojvodini: Lingvistički dani Gabora Sarvaša — 5

Pomozi, Peter — Zakon broj II iz 1844. godine u istorijsko-jezičkopolitičkom kontekstu hiljadu godina — 7

Hodi, Eva — Razmatranja povodom 150. godišnjice od osnivanja časopisa *„Magyar Nyelvőr"* — 25

Zekanj, Kristina — Očuvanje identiteta pod pritiskom: čovekocentrična jezička kultura u Zakarpatskoj oblasti — 31

Konstantinovič, Milan Andraš — Mrežni jezik, digilekt, sekundarna pismenost – Izazovi podučavanja novih jezičkih pojava — 53

Nađ Đerđ, Virag — Izbegavanje izraza umanjene vrednosti – moć jezika — 65

Hodi, Šandor — Sadašnjost i budućnost mađarskog jezika – Povodom 50. godišnjice Lingvističkih dana Gabora Sarvaša — 81

Molnar Čikoš, Laslo — Lingvistički dani Gabora Sarvaša: Dokumenti (2022–2024) — 89

Jezik i mediji

Bagi, Ferenc st. — Mađarska reč „tud" kao jezička, gramatičko-sintaksička i stilistička greška u jeziku u pojedinim tekstovima dnevnog lista *„Magyar Szó"* — 97

Muzički mostovi našeg postojanja

Konja, Šandor — Petefijeva pesma, starogradska, narodna — 107

Pod uticajem Delvideka

Tošoki, Balaž — Od Rajne do Dunava – O jednom petrovaradinskom artiljerijskom poručniku iz 1848. godine — 121

Molnar, Tibor — Istorija porodice Habram iz Sente — 133

Recenzija knjiga

Morvai-Rac, Rihard	Formiranje i promene u vizuelnom identitetu jednog bačkog sela	151
Šeregi, Ana	„Horgoška velika crkva je cvetni vrt…”	153